M. TULLII CICERONIS

CATO MAJOR.

OPERA HENRICI ALANI *LITERARIA*

JAM EDITA SUNT.

I.

DOCTRINA COPULARUM LINGUAE LATINAE; sive de vi atque usu elegantiori Particularum *AC*, *ATQUE*, *ET*, *-QUE*, deque earum formulis, Commentarius. 12. *Londinii*, 1830.

II.

C. SALLUSTII CRISPI de Catilinae Conjuratione deque Bello Jugurthino libri. Codd. scriptis simul impressisque quadraginta amplius collatis recensuit, *etc.* 12. *Ibid.* 1832.

III.

M. TULLII CICERONIS de Natura Deorum libri tres. Codicibus Musei Britannici collatis sex recensuit atque animadversionibus criticis instruxit—. 12. *Ibid.* 1836.

IV.

— ——— ——— de Divinatione libri duo; ejusdem liber de Fato. Cum Codicibus Harleianis contulit atque emendavit —. 12. *Ibid.* 1839.

V.

CONJECTURAE Animadversionesque Criticae in M. Cornelii Frontonis et M. Aurelii Imperatoris Reliquias a V. C. Angelo Maio anno MDCCCXXIII. Romae editas auctiores. 8. *Dublinii*, 1841.

VI.

M. TULLII CICERONIS de Officiis libri tres. Emendavit, et adnotatione brevi critica ac philologica instruxit—. 12. *Ibid.* 1842.

AB EODEM PARATUR

CICERONIS LAELIUS.

M. TULLII CICERONIS

CATO MAJOR

SIVE

DE SENECTUTE

LIBER.

CODD. MSS. DUOBUS SUIS COLLATIS

RECENSUIT,

COMMENTATUS EST TUM CRITICE TUM PHILOLOGICE

HENRICUS ALANUS.

DUBLINII: APUD HODGES ET SMITH.

LONDINII: APUD SIMPKIN, MARSHALL, ET SOCIOS.

MDCCCLII.

DUBLINII:
TYPIS EXPRESSIT M. H. GILL,
ACADEMIAE TYPOGRAPHUS.

PRAEFATIO.

CATONEM MAJOREM Ciceronis paranti mihi recensere commodum non erat thesaurum illum literarum, unde aliis in libris opes meas criticas hauseram, adire. Neque res tantopere postulare videbatur. Quippe ex Codicibus Ciceronianis, qui per hos aliquot annos Londinii venales facti sunt, pauci quidam (studiis meis amico meo G. Burgesio favente) etiam ad me pervenerunt; in his duo *Catonis*. Tam multi autem in hoc libello Codices jam sunt a VV. DD. collati, ut non magnopere poenitendum sit plures non contulisse.

Ceterum nolo Codices meos laudibus extollere: sunt nec meliores multo nec multo deteriores, quam turba codicum esse solet. Etsi semel quidem (17. 60) lectionem paulo notabiliorem ex utroque recepi, nondum, quod sciam, ex ullo allatam (unus Ox. respicere videtur), ubi vulgata, nemini adhuc suspecta, mihi ne Latina quidem esse videtur. Sed nolo codicibus meis laudem aliquam singularem arrogare, nec dubito quin eadem lectio incuria collatorum omissa multis in Codicibus haereat. *Prior*, scil. quem membranis, quibus constat, hoc dedi, prius ut conferendum putarem, ra-

tionem meritorum si velis habere, longe secundus ponendus est. *Secundus* chartaceus est ille quidem, sed exemplarsatis antiquum reddere videtur. Uterque saeculi XV.; junctus uterque in volumine cum *Laelio* et *Paradoxis*. At secundum volumen etiam Philologo quodam Ciceroniano auctum est: quem bis jam manu mea emendatiorem descripsi, si ornatu aliquo adnotationis instruxero, mox (ut spero) typographis traditurus.

Editiones autem adfuerunt tum aliae quaedam tum Gernhardi, Ottonis, Klotzii, Hutteri, De-Gelderi, Madvigii.

Fuit etiam tertius quidam recensionis fons, conjectura mea; qua profecerim aliquid necne, aliorum est judicium.

In adnotatione res plurimas tum criticas tum philologicas quam brevissime vel attigi vel indicavi, neque collectaneis meis peperci, quae, dum aliquot annos sileo potius quam cesso, accreverunt.

Dublinii, Idibus Septembr. MDCCCLII.

M. TULLII CICERONIS

CATO MAJOR

SIVE

DE SENECTUTE

LIBER

AD T. POMPONIUM ATTICUM.*

I. 1. *O Tite, si quid ego adjuto*[1] *curamve*[2] *levasso*[3],
Quae nunc te coquit[4] *et versat*[5] *in*[6] *pectore*[7] *fixa,*
Ecquid erit praemî[8] *?*

Licet enim versibus[9] iisdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flamininum vir[10] ille[10]

—— *haud magna cum*[11] *re*[12], *sed plenu'*[13] *fidei.*

* Cf. *ad A.* xvi. 3, 1., 11. 3.

I. 1. (1) Sic codd. et edd. vett.: nim. praes. pro fut., ut post *si* saepissime; vid. Buechner. ad *p. Rosc. A.* p. 314.; adde *in Verr.* i. 33. 83., iii. 46. 111. bis, v. 48. 126., *ad A.* i. 4. 3., xiii. 1. 1. Intelligo autem, non (te) *adjuto* sed *adjuto* (curam), tamquam onus: cf. Terent. *Hec.* iii. 2. 24., "Tu pueris curre obviam atque eis *onera adjuta;*" quem locum male Forcellinus ad hypallagen revocat. At bene editor Forcellini Germanicus monet in *adjutandi* verbo latere *levandi* notionem, conferens et alia Terentiana et *Phorm.* i. 2. 49., "Neque . . . quisquam aderat, qui *adjutaret funus.*" Edd. recc. varie *adjûro, adjuero, adjuvero;* et in ed. Forcellini Germanica translatum adeo est exemplum hoc ab *adjutandi* verbo ad *adjuvandi*, frustra. (2) I. e. *adjuto* (curam) *curamve levasso; adjuto curam levassove:* vidd. Wopkens. *LL. TT.* p. 106. [146. *H.*] idemque *Misc.* Obss. v. VII. p. 394., Ellendt. ad *de Or.* v. II. p. 32., nos *Doctr. Copular.* p. 120., seq., ad Sallust. *C.* 53., ad Cic. *de N. D.* p. 107., *de D.* p. 52., 59., 72., 130. (3) I. e. levavero: vv. Zumpt. *Gr.* § 161. n., Madvig. *Opusc.* II. 73. Cf. *ad A.* i. 18. 1. (4) I. e. consumit, conficit: cf. Virg. *Aen.* vii. 345. (5) I. e. conturbat, vexat: cf. Senec. *Epist.* 9. m., "Sollicitudo nos . . . *versat.*" Producitur autem *t* finale in caesura h. quidem l., sed etiam sine caes. 4. 10. (6) Al. *sub.* (7) *ilibu'* MS. quidam viro doctissimo cognitus editori Forcellini Londinensi (vide in *Adjuto*), ex var. lect. praepositionis, opinor, ortum. Et dubito an umquam *ilia* ad mentem transferatur. (8) Praemittunt his codd. fere *Et qua deprimeris;* nim. ex corruptis his ipsis ortum. (9) *isdem m. aff. te versibus* 2. Abundat quodammodo *versibus:* cf. 6. 20., *poëtae.* (10) Sic 1., Dr. 2.: vulgo

Quamquam[14] certo[15] scio[15], non, ut Flamininum[16],

Sollicitari te, Tite, sic noctesque[17] diesque[17].

Novi[18] enim moderationem[19] animi[20] tui et aequitatem[21]; teque non cognomen[22] solum Athenis deportasse[23], sed humanitatem[24] et prudentiam intelligo. Et tamen suspicor[25] iisdem rebus, quibus meipsum[26], interdum gravius commoveri[27]. Quarum[28] consolatio[28] et[29] major[30] est et in aliud tempus differenda[31]. Nunc autem visum[32] est mihi de senectute

scilicet quasi integrum efficiunt versiculum, *Ille vir haud.* (11) Hand. *Tursell.* v. II. p. 145. § 4. (12) Sc. familiari: cf. Hor. *Serm.* ii. 5. 8., "cum *re*;" Cic. *p. Cael.* 32. 78., "sine *re*." Ceterum de Ennio 5. 14. (13) De litera *s* detracta vid. Cic. *Orat.* 48. 161.: sic 5. 14., *confectu'*. (14) Particula se corrigentis: sic 4. 10., 7. 24., 9. 30., 14. 47., 15. 51., 19. 67. et 69. (15) Formula urbanitatis: i. e. arbitror, credo, existimo, non dubito quin, puto, ut opinio mea fert; quibus verbis solet Cic. etiam permutare, ut *p. Lig.* 5. 13., *Philipp.* i. 11. 27., *ad F.* i. 9. 22., x. 26. 2., xii. 23. 2., 28. 3. (cf. vi. 5. 1.): sic mox iterum. (16) I. e. ut F.us (sollicitatur): sic mox *me ipsum;* 8. 26., 12. 39., 40. 41., 22. 80.: vidd. Wunder. ad *p. Planc.* p. 103., seq., Madvig. ad *de F.* p. 150. et 294., Moser. ad *Tusc.* t. I. p. 131., nos ad *de N. D.* i. 29. et *de D.* ii. 32., Ochsner. p. 399. et 456. ed. 1828., Krueger. *de Attract.* p. 286. (17) Zumpt. ad *Verr.* p. 86. et 927. (18) Cf. *Philipp.* i. 11. 27., *ad F.* i. 9. 22., ii. 7. 1., x. 26. 2., xiii. 1. 4., 29. 6. (19) Cf. *ad F.* i. 9. 22. (20) Nota interpos. gen.: sic 2. 4., 15. 53., 17. 59., 20. 73., 21. 77. bis, et 78. Quamquam etiam extra genitivum ate patet res: vid. Madvig. *Epist. Crit. ad Orell.* p. 54. mox *A. deportasse;* § 2. *etiam;* 5. 14. bis, 6. 15. et 16., 7. 24., 8. 26., 9. 28. et 29., 12. 41., 14. 47., 15. 52., 16. 58., 17. 59., 19. 70., 20. 72., bis, et 75., 23. 82. et 83. (21) Cf. *Tusc.* i. 40. 97. Adhibe etiam Plaut. *Rud.* ii. 3. 71., Hor. *Od.* ii. 1. 1. (22) Cf. *de F.* v. 2. 4.: vid. Bakius ad *de L.* p. 263. 4. (23) Zumpt. ad *Verr.* p. 23. De interpositione autem supra ad "*animi.*" (24) Sapientiam hominis disciplina exculti; vid. Gell. xiii. 16.: Nizolii autem exemplis adde *in Verr.* iii. 4. 8. Cf. § 2., "modice ac *sapienter.*" (25) Addunt codd. varie alio atque alio loco pron. *te*, quod jam terque quaterque supra quum adsit, optime omittit 1. cum Drr. duobus. Nam, quod subjectum mutatur, mutatur, in *eum* quidem omisso, etiam 10. 34. Sed ipsum *te* tollendum est etiam in *Lael.* 11. 37. (26) I. e. quibus ego ipse (commoveor): vide supra ad "ut *F.*" (27) Cf. *de N. D.* i. 4. 9., *Lael.* 2. 8. (28) I. e. quas consolari et majus est opus et . . . differendum. (29) Valet hic tantum fere geminatum *et*, quantum *atque* simplex valeret: cf. 4. 10., 11. 34. (30) De comparativo Gies. ad *de D.* p. 29., Ochsner. p. 72.: cf. 7. 24., 12. 41. (31) Cf. *de N. D.* ii. 1. 3. (32) I. e. placuit,

aliquid[33] ad te conscribere[34]. 2. Hoc enim onere[1], quod mihi commune tecum est, aut jam urgentis aut certe[2] adventantis senectutis[3], et te et me ipsum levari[4] volo: etsi[5] te quidem id modice[6] ac sapienter, sicut omnia[7], et ferre et laturum esse certo[8] scio[8]. Sed[9] mihi, quum de senectute vellem aliquid[10] scribere[11], tu occurrebas[12] dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modo omnes absterserit[13] senectutis molestias, sed effecerit mollem[14] etiam[15] et jucundam[16] senectutem. Numquam igitur satis laudari digne[17] philosophia poterit, cui[18] qui[18] pareat, omne tempus aetatis sine molestia possit degere. 3. Sed de ceteris[1] et diximus[2] multa et saepe dicemus[2]: hunc[3] librum de se-

volui: sic *ad A.* xii. 28. quinquies. (33) Cf. *Lael.* 1. 4., *de Off.* i. 2. 4. (34) Bakius ad *de L.* p. 312. et 489.: cf. 23. 83.

2. (1) Cf. 2. 4. (2) Hand. I. 555. 1. (3) Gen. epexegeticus: vid. Henrichsen. *de Or.* 199. (4) Reflexive; np. opera mea; v. ad 11. 35.: cf. 11. 36. (5) Hand. II. 605. 7.; adde *ad F.* p. 167., 198., 211., 212., 298., 333., 357. ed. Or. (6) Cf. *de Or.* i. 29. 132., *Philipp.* xi. 3. 7., *de F.* i. 14. 46., *Tusc.* i. 46. 111., iv. 17. 40. (7) Sc. *fers*, soles ferre: cf. *Philipp.* viii. 6. 19., "ut omnia." (8) V. ad § 1.: etsi *certe* h. l. K., M. (9) Ellendt. *Brut.* 127. b., Moser. *Tusc.* I. 419. et 504., nos *de Off.* ii. 21. 73.; adde *de Or.* iii. 19. 70., 32. 129., *in Verr.* v. 15. 38., 67. 173., *Philipp.* i. 11. 27., *Acad.* ii. 32. 102. (10) Cf. § 1. (11) Noluit compositum iterum ponere; vid. Wopkens. *LL. TT.* 216. [295. *H.*]; adde *de D.* i. 55. 117., "*tenemus*;" ii. 27. 59., "*rosus.*" (12) Moser. *Tusc.* I. 163., Gies. *de D.* 8. (13) Cf. *Tusc.* iii. 18. 43. De perf. ad *de Off.* ii. 22. 76.; add. Scheller. *Obss.* 45., Otto *de F.* 415., seqq., Madvig. *Epist. Crit.* 102. et *de F.* 253. (14) Nonius p. 347. ed. Merc. Cf. 2. 5., "*molliter.*" (15) V. ad § 1.: cf. 7. 21., 9. 28. (16) Cf. 16. 56. (17) *s. d. l.* 1., 2. Delent aliquot, frustra: vid. Ochsner. 401.; adde *in Verr.* i. 32. 82.: cf. *p. Rosc. A.* 12. 33. (18) Cf. 11. 38., 18. 64., *Lael.* 9. 32., 10. 35., 20. 75.

3. (1) Np. praeter senect.: v. ad *de D.* i. 3., *de Off.* ii. 6. 19.; add. Stuerenb. *p. Arch.* 44.: cf. 2. 4. et 5., 17. 59. et 60., 22. 80. (2) Cf. *Tusc.* iv. 3. 5., 15. 34., *de Fa.* 2. 4. (3) Quasi—hoc libro, quem nunc ad te mittimus, de senectute diximus; sive—hic liber, quem ad te mittimus, est de senectute. Sic saepe vis praedicativa quasi transfertur: cf. 2. 4., 4. 11., 8. 26., 10. 33., 12. 39., 40., 42., 14. 48. et 50., 15. 54. extr., 17. 60., 19. 70., 21. 78., 23. 85., *Lael.* 13. 45. et 47., 27. 102. et 104.

nectute ad te misimus.[4] Omnem autem sermonem tribuimus non Tithono, ut Aristo[5] Ceus[5] (parum enim[6] esset auctoritatis in fabula), sed M. Catoni seni, quo majorem auctoritatem[7] haberet oratio. Apud quem[8] Laelium et Scipionem facimus[9] admirantes, quod is tam facile senectutem ferat, iisque[10] eum[10] respondentem. Qui[8] si eruditius videbitur disputare, quam consuevit ipse in suis libris, attribuito literis Graecis[11], quarum constat eum perstudiosum[12] fuisse in[13] senectute. Sed quid opus est plura[14]? Jam enim ipsius Catonis sermo[15] explicabit[16] nostram omnem de senectute sententiam.

II. 4. SCIPIO. Saepenumero[1] admirari soleo[2] cum hoc[3] C. Laelio, quum[4] ceterarum[5] rerum[6] tuam excel-

(4) I. e. tibi inscripsimus: vid. H.; add. Gies. *de D.* 211. (5) De quo *de F.* v. 5. 13. *Ceus* autem correxit K., pro *Chius*. (6) Sic 1., K.: vulg. *ne p. e.* (7) Cf. *de F.* v. 5. 13., *Lael.* 1. 4. (8) I. e. Apud hunc vero: vidd. Wopkens. *LL. TT.* 199. [272. *H.*] et *M. Obss. Nov.* X. 148., Zumpt. § 803., Moser. *de Rep.* 64. b. Cf. mox "*Qui* si—;" inf. 2. 5., 4. 11. et 12., 9. 27., 15. 53. extr., 17. 59., *Lael.* 1. 5., 16. 56., 17. 62. et 64., 20. 71., 24. 88., 26. 97., 27. 100. et 102. (9) I. e. inducimus: vv. Nizol. et Ochsner.; adde *Tusc.* i. 10. 21., 40. 97., *de N. D.* iii. 16. 41., inf. 15. 54. (10) Sic saepissime duo casus pronominis *is* concurrunt: vid. Mueller. *CC. SS.* ad *p. Sext.* 53; adde *de Or.* i. 11. 48., iii. 2. 7., 14. 54., *in Verr.* i. 17. 46., 25. 64., ii. 28. 69., iii. 48. 114., iv. 28. 64., 42. 92., 47. 105., 64. 142., v. 24. 60., *Philipp.* v. 3. 7., vi. 3. 6., xi. 12. 30., *ad A.* xv. 8. 1., *Acad.* i. 5. 20., *de Rep.* i. 42. 65, *de L.* ii. 20. 50., *de N. D.* i. 8. 20., ii. 32. 81., *de Off.* iii. 22. 86. (11) Cf. 8. 26., 11. 38. (12) Cf. *Tusc.* i. 3. 5. (13) I. e. senem; vid. Hand. III. 280.: cf. *Acad.* ii. 2. 5., *Lael.* 2. 6. (14) Sc. *dicere.* (15) Poterat dicere *ipse Cato* (cf. *Lael.* 1. 5.); sed libenter utitur amplificatione: cf. 6. 16., 7. 22., 15. 52. extr., 20. 75. (16) V. Klotz. *Lael.* 93.

II. 4. (1) Vidd. Cortius ad Sallust. *C.* 52. 7., Wopkens. *M. Obss.* VI. 309. (2) Nota *saepe soleo*: cf. *de Or.* ii. 57. 233., *ad F.* i. 7. 3., iii. 2. 7., *ad A.* ii. 21. 2., *Tusc.* i. 21. 48., iii. 4. 8., *Lael.* 8. 26.: sic etiam *interdum* et *nonnumquam*, ut *in Verr.* ii. 20. 49., *p. Planc.* 3. 8., *Acad.* ii. 20. 65., *de F.* ii. 4. 12.; add. Scheller. *Obss.* 165. (3) Cf. *de Or.* i. 35. 163., *Lael.* 2. 7., 9. 32. (4) Sic 2., ut recte O.; cf. *de L.* i. 22. 58.: al. *tum*. Accedit Vetus Philologus noster, qui formulae, *quum—*, *tum—*, hunc ipsum locum affert exemplum: de qua Zumpt. *Verr.* 142., 227., 741., Matth. *p. Mil.* 1. 2., Stuerenb. *p. Arch.* 166-176; adde inf. 18. 65., 19. 68. (5) V. ad 1. 3. (6) Junge *cet. rer. sapientiam*, i. e. in ceteris rebus: vidd. Cortius

lentem, M. Cato, perfectamque sapientiam, tum vel[7] maxime[7], quod numquam senectutem tibi gravem[8] esse senserim[9]; quae plerisque senibus sic odiosa[10] est, ut onus se[11] Aetna[12] gravius dicant sustinere. CATO. Rem[13] haud[14] sane[15], Scipio[16] et Laeli[16], difficilem admirari videmini[17]. Quibus enim nihil est in ipsis[18] opis ad bene beateque vivendum, his omnis gravis est aetas: qui autem omnia bona[19] a se ipsis[20] petunt, his nihil potest malum videri, quod naturae necessitas[21] afferat. Quo[22] in[22] genere[23] est in primis senectus; quam ut adipiscantur, omnes optant[24]; eamdem accusant[25] adepti[26]. Tanta[27] est[28] inconstantia stultitiae[29]

ad Sallust. *C.* 52. 11., Madvig. *Opuscc.* I. 402. n.: cf. *de Or.* ii. 37. 154., iii. 16. 59. (7) Non habet idem ille Philologus noster *vel maxime:* cf. *p. Rosc. A.* 25. 69., *p. Flacco* 38. 94. (8) Nonius 315. (9) I. e. quod numquam senectus tibi gravis sit, ut sensi: v. ad *de Off.* i. 13. 40.; add. Zumpt. *Gr.* § 551. et ad *Verr.* p. 349., Moser. *de Rep.* 57., Gies. *de D.* 58., Klotz. *Lael.* 150., Beier. *de Off.* II. 397. et Fragmm. 130., Kritz. ad Sallust. *C.* 230., Gernhard. *Opuscc.* 108., Frotscher. ad Muret. II. 227.: cf. 5. 13., 12. 39., 17. 61., 18. 63. e., 19. 67., 23. 84. (10) Cf. 14. 47., 18. 65. (11) Cf. *Tusc.* i. 45. 109., iii. 28. 68. (12) Contulit Muret. Eurip. *Herc. F.* 637., Plaut. *Merc.* iv. 1. 5., seq., *Menaech.* v. 2. 4., seq. (13) I. e. res, quam admiramini, haud sane difficilis videtur; v. ad 1. 3.: cf. *Acad.* i. 2. 4., "*Rem* a me saepe *deliberatam* requiris; *Philipp.* ii. 18. 45., "Scisne, me de *rebus* mihi *notissimis* dicere ?" inf. 14. 48. (14) *aut* 2., i. e. haut: Hand. III. 15. (15) Idem V. C. p. 24. (16) Sunt vocativi quasi monentis ut animum advertant et hoc quidem secum auferant sibique persuaderi penitus patiantur: cf. 3. 9., 11. 35., 21. 77., *Lael.* 12. 40., 14. 50., 27. 100. (17) Poterat dicere *admiramini:* vid. Zumpt. *Gr.* § 751. et ad *Verr.* p. 979.; adde *de Or.* i. 62. 262., inf. 7. 22., 14. 46., 16. 55. (18) Adhibe *Tusc.* v. 10. 30., 14. 42., *de N. D.* iii. 36. 88. (19) Del. Trev., frustra: cf. *Tusc.* v. 10. 30. (20) Cf. *Tusc.* v. 12. 36., *Parad.* ii. 17., v. 1. 34., *de N. D.* iii. 36. 88., *Lael.* 2. 7., 9. 30. (21) Cf. *in Cat.* iv. 4. 7., *de. D.* ii. 6. 17., *de Fa.* 9. 19., *de Off.* iii. 1. 3., inf. 21. 77. (22) Cf. 6., 19., *cujus a.* (23) I. e. Cujus generis in rebus: v. ad *de Off.* ii. 3. 10.; add. Zumpt. *Verr.* 385.: cf. 13. 45., *Lael.* 4. 15. (24) *exopt.* 2. (25) Cf. 5. 13. (26) Sic 2., ut recte K.: al. *tam.* Laudat De-G. Burmann. et Heyn. ad Virg. *Aen.* iv. 692., Cortium ad Sallust. *C.* p. 49., Arntzen. ad Panegg. Vett. 561. Ad sententiam conferunt VV. DD. versus Menecratis et Cratetis apud Stobaeum. Quin etiam Latinos versiculis in his quaerebat Gulielmius. (27) De epiphonemate Beier. *de Off.* I. 87.; adde 18. 44. (28) Al. *T. inest stultitiae,* male: Hand. III. 254. (29) De interpos. gen.

atque perversitas! Obrepere[30] aiunt eam citius, quam putassent[31]. Primum, quis[32] coëgit eos falsum putare? quî[33] enim citius adolescentiae senectus, quam pueritiae adolescentia obrepit? Deinde, quî minus gravis esset iis senectus, si octingentesimum annum agerent, quam octogesimum[34]? Praeterita enim aetas, quamvis[35] longa, quum effluxisset[36], nulla consolatione permulcere posset stultam[37] senectutem. 5. Quocirca, si[1] sapientiam meam admirari soletis (quae[2] utinam[3] digna esset opinione vestra vestroque[4] cognomine[5]!) in[6] hoc sumus[7] sapientes, quod naturam[8] optimam ducem[8], tamquam deum, sequimur eique paremus: a qua, non verisimile est[9], quum ceterae[10] partes aetatis bene descriptae[11] sint, extremum actum[12], tamquam[13]

ad l. 1. (30) Cf. 11. 38. e. (31) Cf. *de Off.* i. 23. 81. (32) Cf. *de N. D.* iii. 31. 76. (33) *Quid enim?* G., frustra: cf. apud M. *Tusc.* v. 31. 89., 37. 109. (34) I. e. quam octoges. *si agerent.* Frustra O. *q. si o.*: cf. *de D.* ii. 36. 78., "efficere, ut aut *ne* fieri possit auspicium, aut, si fiat, *videri*," sc. *ne possit;* ubi itidem frustra Lamb. *ne videri.* (35) I. e. quantumvis: v. ad *de Off.* i. 25. 86.; add. Moser. *Tusc.* I. 157.: cf. 7. 25., *Lael.* 5. 17. (36) Cf. 19. 69., Sallust. *J.* 1. 4. (37) Del. 1.

5. (1) I. e. quoniam: cf. § 6., 19. 67. (2) I. e. at utinam digna esset ea—: v. ad 1. 3.: cf. 6. 19. (3) *ut* 2. (4) Nim. active; i. e. quod vos mihi addere soletis: ne videatur in isto cogn. Cato tamquam plane sibi debito acquiescere. Cf. *p. Rab., P. R.*, 5. 16. "*vestri* honores," i. e. a vobis dati. De chiasmo autem adjectivi Ellendt. *de Or.* II. 171. Sic uterque; nec secus Goëzius: vulg. *nostroque;* quod frustra Beier. excusat *de Off.* II. 209. (5) Np. Sapientis: cf. *Lael.* 2. 6. (6) Cf. 23. 85. (7) Nota ad plur. transit.: cf. *de Or.* i. 17. 78., ii. 18. 74., iii. 3. 9., *Orat.* 28. 102., *Brut.* 32. 123. 94. 323., *in Cat.* i. 8. 19., *p. Lig.* 7. 20., *Philipp.* iii. 5. 13., v. 13. 35. bis, vii. 3. 7., xii. 10. 24., *Acad.* ii. 3. 11. *de F.* i. 1. 1., *de L.* i. 11. 32., *de N. D.* i. 3. 6. bis, *de Off.* i. 22. 76., inf. 14. 50.; add. Ochsner. 250. et 486. (8)—(8) Cf. *de F.* i. 21. 71. *de L.* i. 6. 20., *de N. D.* i. 1. 2., ii. 51. 128., *Lael.* 5. 19., *de Off.* i. 7. 22. (9) Nota intercisam orat.: vidd. Beier. *de Off.* I. 103. et 112., seq., Ochsner. 69. et 251., Krueger. *de Attract.* 245.: cf. 9. 28., 11. 38., 18. 62., 22. 80. Nim. jungo cum O. *a qua . . . descriptae.* (10) V. ad 1. 3. (11) I. e. dispositae: Beier. *de Off.* I. 122. (12) Cf. 18. 64., 19. 70., 23. 85., *ad Q. Fr.* i. 1. 16. § 46. (13) I. e. quemadmodum; Madvig. *Opuscc.* I. 494.: mox iterum. Comparatio contractior: q. d., extremam partem esse neglectam, quemadmodum ab inerti poëta actus extremus fabulae solet: v. ad *de Off.* i. 17. 54., 38. 136.; add. Goerenz. *Acad.* ii. p. 60. b, *de F.* 289., *de L.* 89., Beier.

ab inerti poëta, esse neglectum[14]. Sed tamen[15] necesse[16] fuit esse[16] aliquid extremum et, tamquam[17] in[18] arborum bacis terraeque frugibus[19], maturitate tempestiva quasi vietum[20] et caducum: quod ferendum est molliter[21] sapienti. Quid est enim[22] aliud[23] gigantum modo bellare[24] cum diis[24], nisi naturae repugnare? 6. LAELIUS. Atqui[1], Cato, gratissimum[2] nobis, ut[3] etiam pro Scipione pollicear[3], feceris, si, quoniam speramus[4], volumus[5] quidem certe[6], senes fieri, ante[7] multo[8] a te didicerimus[9], quibus facillime rationibus ingravescentem[10] aetatem ferre possimus. CATO. Faciam[11] vero[12], Laeli; praesertim si[13] utrique vestrum, ut dicis[14], gratum[14] futurum[15] est[15]. LAELIUS. Volumus sane, nisi[16] molestum est[16], Cato, tamquam longam aliquam

de Off. II. 307.: cf. 11. 35., 36., 37., 14. 47., 23. 83., *Lael.* 27. 101. (14) Np. ab ipsa: vidd. Wopkens. *LL. TT.* 217. [296. *H.*] et *M. Obss. N.* X. 18. et 103., Krueger. *de Attract.* 239., seqq., Madvig. *Epist. Crit.* 106., seq., et 185., Klotz. *Qu. Tull.* I. 16., seqq., et 68., Bakius *Bibl. Crit. Nov.* V. 38., Matth. ad *p. Sext.* 59. 127. (15) I. e., opinor, neglecta quamvis non sit senectus a natura: v. ad 18. 65. (16)—(16) Goerenz. *de F.* 517. (17) Supra ad h. §. (18) Hand III. 265. 28. (19) *fructibus* 1., M.: at cf. *de D.* i. 51. 116.; add. Beier. *de Off.* II. 28. (20) Laudat Gies. ad *de D.* 249. Zinzerling. *Promuls. Crit.* c. 5. (21) Nota in bonam partem: vidd. Nonius 347., Goerenz. *de F.* 218., Beier. *de Off.* I. 168., interpp. ad Sallust. *J.* 82. 2. (22) Hand. II. 399. 5. (23) Notanda inversio quaedam, pro: *Quid est enim aliud naturae repugnare, nisi g. m. b. c. d.:* vidd. Ochsner. 253., Buechner. *p. Rosc. A.* 213. (24)—(24) Cf. *Tusc.* iii. 25. 60.

6. (1) Hand. I. 517. 5. (2) Cf. *Lael.* 4. 16. (3)—(3) Cf. *de Or.* ii. 89. 362., *Brut.* 32. 122., *Acad.* i. 8. 33., *de Rep.* i. 21. 34., *Lael.* 4. 16., 9. 32. (4) Debet spei quidem aliquid subesse rationis: cf. 19. 68., *ad F.* p. 36., 58., 66., 85., 87., 110. ed. Or. (5) *volimus* 2., et mox iterum. Cf. *de Off.* i. 39. 138.: v. Bakius *de L.* 496. (6) Hand. II. 27. 19., Mueller. *p. Sext.* 44. et *CC. SS.* item 44. (7) Hand. I. 374. 10. (8) Idem V. C. III. 665. 4.; etsi mei *m. a.* (9) Eodem redit res, ac si dixisset *nos docueris.* Et maluit post interposita illa *speramus volumus* una in persona pergere. (10) Cf. *ad F.* ii. 1. 2., ubi vid. Manut., *Lael.* 10. 33. (11) Perinde respondet C., ac si *nos docueris* a Laelio audisse sibi visus esset. (12) Kuehner. et Moser. ad *Tusc.* i. 11. 24.; adde *de N.D.* i. 7. 17. (13) V. ad § 5. (14)—(14) *Gratiss.* dixerat L. quidem: cf. *de N. D.* i. 6–7. (15) Potius quam *gratum facturus sum,* ne presse nimis Laelii verba sequatur. Et sic mavult plerumque variare: v. ad 14. 50. e., 15. 53. Cf. *Lael.* 4. 16. (16)—(16) Formula urbanitatis: Hand. IV. 230.;

viam[17] confeceris, quam[18] nobis quoque ingrediendum[18] sit, istud[19], quo pervenisti, videre[19], quale sit.

III. 7. CATO. Faciam, ut potero[1], Laeli. Saepe[2] enim interfui querelis aequalium[3] meorum (pares autem[4], veteri[5] proverbio[6], cum paribus facillime[7] congregantur[8]), quae[9] C. Salinator, quae[9] Sp. Albinus, homines consulares, nostri fere aequales[3], deplorare solebant; tum quod voluptatibus carerent, sine[10] quibus vitam nullam[11] putarent; tum quod spernerentur ab iis[12], a quibus essent coli[13] soliti. Qui[14] mihi non id videbantur accusare, quod esset[15] accusandum[16]. Nam, si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu evenirent[17] reliquisque omnibus majoribus natu: quo-

adde *de F.* ii. 2. 5., *Tusc.* i. 12. 26., v. 29. 82., *de Rep.* i. 30. 46., *de Fa.* 2. 4. (17) Cf. 18. 66. Notandum etiam homoeoteleuton: vidd. Wopkens. *LL. TT.* 22. [30. *H.*] idemque *M. Obss. N.* X. 149., Ochsner. 100. et 352., Matth. *de Arte L. Scr.* 51. et *Oratt. Sex* 381., Ellendt. *de Or.* II. 17. et 361., Orell. *p. Planc.* 158., Moser. *Tusc.* I. 39. et 355., II. 354., 441., Osann. *de Rep.* 469., seqq., Gies. *de D.* 212., seq., Beier. *de Off.* I. 143., seq., et *Lael.* 122. et 137. (18)—(18) Zumpt. § 649. (19) Junge *istud . . . videre:* vidd. Matth. *p. L. M.* 12. 34., Madvig. *de F.* 386. et 719., Moser. *Tusc.* I. 183. et 519., Davis. *de N. D.* i. 26., Gies. *de D.* 320., Dietrich. *Qu. Gr.* 51., seqq., Hutter. *Lael.* 51. et 57., Ochsner. 50. et 221., Kritz. ad Sallust. *J.* 277., Krueger. *de Attract.* 135., 443.

III. 7. (1) Cf. *de Or.* iii. 52. 199., *de Rep.* i. 24. 38. (2) Est e Plat. *de Rep.* i. 3. p. 329. E. (3) Iterum mox, inf. 4. 10., 14. 46., *Lael.* 11. 37. (4) Hand. I. 570. 10.; adde *de Off.* i. 1. 2., 6. 18., 33. 120., iii., 33. 121. (5) Sic in *e* 1., 2.: v. Zumpt. *Verr.* 8. (6) De abl. Moser. *Tusc.* I. 91. (7) Lubentissime: v. ad *de Off.* ii. 19. 66. (8) I. e. se congregant; nim. reflexive: cf. *de Off.* ii. 5. 18. (9) *Quas* aliquot, frustra: cf. *ad F.* ii. 8. 2., apud O., "*sermonibus . . . quae—.*" (10) I. e. quibus carentem; quasi adjective: sic mox, "*sine* querela;" cf. *de F.* i. 20. 66., *Tusc.* ii. 3. 7., inf. 16. 58. e.; adde mox ad "*nullam.*" (11) Cf. *de Or.* ii. 5. 20., *ad F.* vii. 1. 2., *Lael.* 23. 86., *de Off.* ii. 4. 15. (12) *his* 1., 2.: v. Ellendt. *de Or.* II. 193., seq. (13) Cf. 4. 10., 8. 26., 23. 83. (14) V. ad 1. 3. (15) Nota subj. in praeterita cogitatione ipsius loquentis: cf. *ad F.* xiii. 1. 1., *ad A.* xv. 22. (16) De participio Zumpt. § 650., Madvig. *de F.* 15., seq.: cf. *ad F.* ii. 8. 2., ix. 16. 5., xii. 23. 1., xiii. 18. 2., 29. 1., inf. 9. 29., *Lael.* 12. 41. et 43., 20. 72., 22. 83., 84., 23. 86. (17) *u. m. ev.* 2.; *venirent* edd. recc. fere, Latinum sit necne *usu evenire,* inter se digladiantibus Lindemanno ad *Rhetoric.* p. 699., seqq., et Orellio ad Wolfii Scholas ad *Tusc.* i. 30. 73. Equidem me-

rum ego[18] multorum cognovi senectutem sine[19] querela; qui se et[20] libidinum vinculis[21] laxatos[21] esse non[22] moleste[22] ferrent nec[23] a suis[24] despicerentur. Sed omnium istiusmodi querelarum in moribus[25] est culpa, non in aetate. Moderati[26] enim et nec difficiles[27] nec inhumani[28] senes tolerabilem senectutem[29] agunt[29]: importunitas[30] autem et inhumanitas omni aetati[31] molesta est. 8. Laelius. Est[1], ut dicis[1], Cato: sed fortasse dixerit[2] quispiam[3], tibi propter opes[4] et[5] copias[4] et[5] dignitatem tuam tolerabiliorem[6] senectutem videri; id autem non posse multis[7] contingere. Cato. Est istud quidem, Laeli, aliquid[8]; sed nequaquam in[9] isto sunt omnia[9]. Ut Themistocles[10] fertur Seriphio cuidam in jurgio respondisse, quum ille dixisset, non eum sua, sed patriae gloria splendorem assecutum; *Nec hercule*, inquit[11], *si ego Seriphius essem, nobilis*[12],

lius *evenire* de eo quod semel cuique fit et de ultimo eventu dici arbitror. (18) Cf. *de Or.* i. 51. 219., iii. 18. 68., *de F.* ii. 13. 39., *Parad.* v. 33., inf. 16. 55., 23. 84. (19) I. e. vacuam q.; v. supra ad h. c.: cf. *de Off.* ii. 23. 82. (20) Nota *et* quasi e suo loco transpositum: vv. Wopkens. *LL. TT.* 32. [45. H.], Zumpt. *Verr.* 156., 158., 554., Madvig. *de F.* 73 et 162., Bakius *de L.* 458., adde *Brut.* 26. 100., *et;* 61. 220., *nec; Orat.* 21. 70., *et;* 27. 92., *quum; Tusc.* iv. 3. 5., *et;* 36. 78., *aut; de N. D.* iii. 20. 52., *aut; Lael.* 13. 44., *et;* 17. 64., *aut; de Off.* ii. 16. 56., *vel.* (21) Cf. 22. 81. (22) I. e. libenter, facile, laete. Ad rem cf. 14. 47. (23) V. *Doctr.* nostr. ii. 205. (24) Quasi substantive; np. amicis; v. Palairet: cf. *Lael.* 19. 70., 20. 71. (25) Cf. Plat. *de Rep.* i. 2. p. 329. D., inf. 18. 65. (26) Qui sibi moderantur; reflexive. (27) Cf. 18. 65. (28) Obliti conditionum, quibus nati sunt et vivunt homines. (29) Dictum, ut *vitam*, *aetatem agere.* (30) Noluit *difficultas:* etsi dixit *p. Mur.* 9. 19. (31) - *te* aliquot, male: cf. 19. 68.

8. (1) Cf. *de Or.* ii. 13. 54., 36. 152., *de F.* iii. 5. 19. v. 1. 3., 25. 75., *de Rep.* i. 40. 62. (2) Cf. *de N. D.* iii. 31. 76., *de Off.* iii. 6. 29., 19. 76., 27. 100., 28. 102. (3) Klotz. *Lael.* 153. (4) — (4) Cf. *Lael.* 14. 51. (5) Cf. 13. 44. (6) - *lem* 2. Saepe abundat quodammodo vis comparativi: cf. 5. 15., 16. 56., 18. 65., *Lael.* 4. 14. et 15. bis, 6. 22. e., 16. 59., 18. 66., 19. 70. (7) Cf. 5. 13. (8) V. ad *de D.* ii. 52.: cf. 13. 44. (9)— (9) Cf. *ad A.* i. 16. 2., *Tusc.* iii. 22. 52. (10) Cf. *de Or.* ii. 71. 286. (11) Supra est *fertur respondisse.* Nunc addit *inquit*, ipsa reddens verba respondentis. vv. Priscian. xvii. 1. 4., Soldan. *p. Deiot.* 212., seq., Ochsner. 379.; adde Liv. i. 45., vii. 16., inf. 22. 81. (12) Communi utuntur Graeci scriptores epitheto. Sed licuit Ci-

nec[13], *tu*[14] *si Atheniensis esses, clarus*[15] *umquam*[16] *fuisses*. Quod[17] eodem modo de senectute dici potest[17]. Nec[18] enim in[19] summa inopia levis esse senectus potest ne[20] sapienti quidem[21], nec insipienti etiam in summa copia non gravis. 9. Aptissima omnino[1] sunt, Scipio[2] et Laeli[2], arma[3] senectutis artes exercitationesque virtutum; quae in[4] omni aetate cultae, quum diu[5] multumque[5] vixeris, mirificos efferunt[6] fructus; non solum quia numquam deserunt[7], ne extremo[8] quidem tempore aetatis[9] (quamquam[10] id quidem[10] maximum est), verum[11] etiam quia conscientia bene actae vitae multorumque bene factorum recordatio jucundissima est.

IV. 10. Ego Q.[1] Maximum, eum[2], qui Tarentum recepit[3], senem[4] adolescens[4] ita[5] dilexi, ut[5] aequalem[6]. Erat[7] enim in[7] illo viro[8] comitate[9] condita[10] gravitas, nec senectus mores[11] mutaverat[11]: quamquam[12] eum

ceroni variare. ([13]) Hand. IV. 126. ([14]) Sic malui distinguere; vulg. *nec tu, si*—: cf. *Tusc.* i. 6. 13., *de N. D.* iii. 6. ed. nostr. ([15]) V. ad. 4. 12. ([16]) Abundat fere *umquam*: cf. 9. 27., *in Verr.* iii. 1. 3. Sic etiam *numquam* pro *non* 4. 11. ([17]) — ([17]) Cf. *de F.* ii. 22., 72. ([18]) *Neque* G.: v. supra ad h. §. ([19]) I. e. quum est summa inopia: v. Hand. III. 256. 14., 258. 16.: cf. 4. 12., 7. 22., 9. 28., 10. 34., 12. 40., 18. 65., 20. 76. ([20]) Tollo distinctionem post *potest*, ut sit continua negatio. ([21]) Hand. IV. 64. 7.

9. ([1]) Hand. IV. 378. 11. ([2]) — ([2]) Cf. 2. 4. ([3]) Cf. *de Or.* i. 38. 172., *Brut.* 2. 7., *de H. R.* 4. 7. ([4]) I. e. per omnem v.: vidd. Hand. III. 285. (etsi aliter ipse 282.), Zumpt. *Verr.* 42.; adde *in Caecil.* 12. 40., *ad F.* xv. 4. 16., *ad A.* v. 20. 6., *Lael.* 3. 12., inf. 8. 26., 19. 66. ([5]) — ([5]) Al. *m. d.que*: v. Hand. II. 289. 9. ([6]) Cf. *Brut.* 4. 16., *de Rep.* ii. 4. 9., *de N. D.* ii. 60. 151., *de Off.* i. 15. 48. ([7]) Adhibe *Acad.* i. 10. 38., *Tusc.* ii. 14. ([8]) *in extr.* 1., 2.; v. Hand. III. 281.: cf. 9. 30. ([9]) Inclusit O.: cf. 9. 30. ([10]) — ([10]) Cf. 9. 80. Et sic uterque addit *quidem*. ([11]) Del. 2.: v. Garaton. ad *Philipp.* iii. 1.

IV. 10. ([1]) *E. quidem M.* G., male. ([2]) Ferrar. ad *Philipp.* ix. 2., Goerenz. *de L.* 70., Ochsner. 359.: cf. 11. 35., 21. 78. ([3]) Cf. § 11. ([4]) Cf. *Philipp.* viii. 4. 13.; add. Klotz. *Lael.* 92. ([5]) Cf. *in Verr.* ii. 36. 89., *de Off.* i. 41. 149., inf. 22. 81.: add. Mueller. *p. Sext.* 23. ([6]) Cf. 3. 7. ([7]) — ([7]) Hand. III. 254.; adde *de Rep.* ii. 1. 1., 20. 35., inf. 10. 34., 11. 34., 17. 61. ([8]) Cf. § 12.; vv. Ellendt. *de Or.* II. 355., seq., Zumpt. *Verr.* 148. ([9]) V. ad *de Off.* iii. 5. 24. ([10]) Cf.. *p. Mur.* 31. 66. ([11]) Cf. *Lael.* 10. 33. ([12]) Cf. 1. 1. ([13]) Cf. 3. 7. ([14]) Hand.

colere[13] coepi non admodum[14] grandem[15] natu[15], sed tamen jam aetate provectum[16]. Anno[17] enim post[18] consul primum fuerat, quam[18] ego natus sum; cumque eo quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad[19] Capuam, quintoque anno post ad[19] Tarentum. Quaestor[20] deinde quadriennio post factus sum: quem[21] magistratum[21] gessi consulibus Tuditano et Cethego, quum[22] quidem[22] ille admodum[23] senex suasor legis Cinciae de donis et muneribus fuit. Hic et[24] bella gerebat ut adolescens, quum plane grandis[25] esset, et Hannibalem juveniliter exsultantem[26] patientia sua molliebat[27]: de quo praeclare familiaris[28] noster Ennius[29]:

Unus homo[30] *nobis cunctando restituit rem;*
Non enim[31] *rumores*[32] *ponebat*[33] *ante salutem:*
Ergo postque magisque viri nunc gloria claret.

11. Tarentum vero qua vigilantia[1], quo consilio recepit! quum[2] quidem[2] me audiente Salinatori[3], qui amisso oppido fugerat in arcem, glorianti atque[4] ita dicenti[4]: *Mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepisti:* *Certe*[5], inquit ridens; *nam, nisi tu amisisses, numquam*[6]

I. 172. 2.; adde mox et 9. 30. (15) Cf. 18. 63. (16) Cf. *Brut.* 34. 129., *Tusc.* i. 39. 94., *de D.* ii. 2. 5., *Lael.* 10. 34. (17) Cf. 6. 19., *Lael.* 3. 11. (18)—(18) Hand. IV. 497. 11. Falso aliquot *postquam c. p. f., ego n. s.* (19) Hand. I. 80. (20) Sic Pighius quidem: nam codd. fere *ad T. quaestor; deinde aedilis, q. p. f. s. praetor.* (21) Cf. *ad F.* iii. 10. 11., inf. 9. 30., 11. 36. (22) Cf. § 11., inf. 12. 41., *Brut.* 20. 80., *Orat.* 8. 26., *ad F.* i. 9. 19., vii. 26. 1., *ad A.* v. 9. 1., *de L.* ii. 6. 14., *de N. D.* i. 26. 72., *de D.* i. 33. 72. (23) Supra ad h. §. (24) Cf. 1. 1. (25) Cf. 6. 16. (26) Nonius 301. (27) Idem 347. Cf. Flor. ii. 6. "*maceravit.*" (28) Cf. *de N. D.* i. 44. 123., ii. 34. 88. (29) Cf. *de Off.* i. 24. 84. (30) *unus qui* 1., 2., nim. ex Virg. *Aen.* vi. 847. (31) Hand. II. 404. 6. (32) Liv. xliv. 22. (33) Cf. *de D.* i. 48. 107.,—"uter essēt induperator."

11. (1) I. e. Quanta vero illa v., qua T. recepit: v. ad 1. 3. (2) V. ad § 10. (3) Cf. *de Or.* ii. 67. 273. Etsi non Salinatori Livio, sed Macato responsum hoc est. (4)—(4) Debetur declaratio verbis extra structuram grammaticam ponendis. (5) Hand. II. 24. 13. (6) Nota pro *non:* vidd. Scheller. *Obss.* 287., Ochsner. 90., Rau *VV. LL.* 168., Hand. IV. 328. 2.; adde *Tusc.* iii. 8. 16., iv. 3. 5., 16.

recepissem. Nec vero in[7] armis praestantior, quam in[7] toga; qui[8] consul iterum, Sp. Carvilio collega quiescente[9], C. Flaminio, tribuno plebis, quoad[10] potuit, restitit[11], agrum Picentem et Gallicum viritim contra senatus auctoritatem[12] dividenti[13], augurque quum[14] esset, dicere ausus[15] est, "*optimis auspiciis*[16] *ea geri, quae pro reipublicae salute gererentur; quae contra rempublicam*[17] *ferrentur, contra auspicia ferri.*" 12. Multa in[1] eo viro[2] praeclara cognovi; sed nihil est[3] admirabilius[4], quam quo modo ille[5] mortem M[6]. filii tulit[7], clari[8] viri et consularis. Est in manibus[9] laudatio[10]; quam[11] quum legimus[11], quem philosophum non contemnimus[12]? Nec vero ille in luce[13] modo atque in

36., 19. 44., *Lael.* 16. 57., *de Off.* iii. 29. 108. (7) Hand. III. 260. 19. (8) I. e. is enim: v. ad 1. 3. (9) Cf. *p. Sext.* 38. 81., *ad A.* vii. 9. 2. (10) Cf. *de L.* iii. 16. 36. (11) Cf. *de L.* iii. 16. 36., *de Off.* ii. 24. 84. (12) Erat ista forma senatusconsulti sine vi, quum quacumque de causa senatus, ne S. C. faceret, impediretur; vid. Dio Cassius l. lv.: cf. *ad F.* i. 2. 4., 7. 4., viii. 8. 4., xi. 7. 2. (13) Conanti dividere: Cf. *de Or.* i. 40. 181., *dedidisset; p. Sulla* 17. 49., *eripiebant; p. Mil.* 4. 9., *eriperet; Philipp.* i. 14. 35., *flectem; ad F.* i. 4. 1., *transferebant; ad A.* i. 14. 5., *facienti; Parad.* vi. 2. 48., *dabat; de D.* i. 35. 77., *differebat;* et ii. 31. 67., *evellebat; Lael.* 20. 75., *impedientem;* et 25. 96., *influebat;* et ibid. *transferebatur:* add. Cortius ad Sallust. *J.* 66. 2., 109. 3., item Kritz. ad 27. 1. Ad rem vero adhibe *Brut.* 14. 57. (14) V. ad 16. 55. (15) Klotz. *Lael.* 85. (16) Εἰς οἰωνὸς—. Cf. *de D.* ii. 37. 79. (17) I. e. reip. salutem.

12. (1) I. e. fere *ejus viri:* cf. 18. 64. (2) V. ad § 10. (3) Del. aliquot, nim. repetentes *cognovi;* frustra: cf. *de Or.* ii. 46. 192., u. v. Henrichsen.; adde nos *de Off.* i. 20. 69. Neque ista ratione addi poterat mox *ille.* (4) Nota variatum adj.: v. ad *de N. D.* ii. 45., *de Off.* iii. 4. 19. (5) Intelligis, nihil admirabilius dici, neque in ipso isto neque in aliis. (6) Omittunt edd. recc. fere notam *M.*, scil. quia non Marco esset, sed Quinctio cognomen. At ego pro *Maximi* accipio! Sic Cael. ad Cic. patrem (*ad F.* viii. 15. e.), "*Ciceroni F.* S. D.;" sic solet Cic. *Catulus pater, Catulus filius.* (7) Quam modus, quo tulit: Buechner. *p. Rosc. A.* 264., Zumpt. *Verr.* 366., seq., Moser. *Tusc.* I. 99., Hand. ad Wopkens. 203., Daehn. ad Seebod. *M. Cr.* II. 254., Kritz. ad Sallust. *C.* 282. et. *J.* 21. Ad verbum cf. *Lael.* 2. 7. et 9.; ad rem *ad F.* iv. 6. 1., *Tusc.* iii. 28. 70. (8) Cf. 7. 22., *de Rep.* iii. 3. 5., *de L.* i. 5. 17., *Lael.* 2. 6., *de Off.* iii. 29. 108. (9) Np. hominum: cf. *Lael.* 25. 96.: v. Hand. III. 249. 3. (10) Sc. qua pater filium in funere laudavit. (11)—(11) Cf. *Tusc.* i. 31. 76. (12) Ochsner. 45. et 238. (13) Cf. *ad*

oculis[14] civium magnus, sed intus domique[15] praestantior[16]. Qui sermo[17]! quae praecepta! quanta notitia antiquitatis! quae[18] scientia juris augurii[19]! Multae etiam, ut[20] in[21] homine Romano[22], literae[23]. Omnia memoria[24] tenebat[24], non domestica[25] solum, sed etiam externa[26] bella. Cujus[27] sermone[28] ita[29] tunc cupide fruebar, quasi[30] jam divinarem id, quod evenit, illo exstincto fore, unde[31] discerem, neminem[32].

V. 13. Quorsum[1] igitur[2] haec[3] tam multa de Maximo? Quia profecto[4] videtis[5], nefas esse dictu, miseram fuisse talem[6] senectutem. Nec[7] tamen[7] omnes[8] possunt esse Scipiones[9] aut Maximi[10], ut[11] urbium expugnationes[12], ut pedestres[13] navalesve[14] pugnas, ut

Q. Fr. i. 1. 2. § 9.; add. Hand. III. 250. 4. (14) V. ad *de Off.* iii. 1. 3.; add. Hand. III. 250. 4. (15) Cf. *Philipp.* ii. 28. 69. (16) I. e. sed etiam . . . , et quidem major ibi: cf. 11. 36., 13. 44., 19. 70., *Lael.* 12. 43. De variato autem adj. supra ad h. §. (17) Noluit in nominativo ipsius Maximi pergere: cf. 10. 34., 11. 37., *Lael.* 13. 44. (18) Accipe pro altero *quanta:* cf. *in Verr.* v. 56. 145., *de Off.* ii. 3. 10. (19) Cf. *ad F.* iii. 9. 3. (20) I. e. ut haberi possunt multae in h. R.: cf. *Brut.* 7. 27., 10. 39., 28. 107., *de F.* iv. 1. 1., *Tusc.* i. 8. 15., *de Rep.* i. 37. 58., *de D.* ii. 13. 30. (21) I. e. quum esset homo R.; v. ad 3. 8. (22) Cf. *de Fa.* 2. 4. Ad rem Sallust. *C.* 8. (23) Sc. erant in eo. Cf. *Brut.* 35. 132., 76. 265., *Philipp.* ii. 45. 116. (24) *-ae* I., Ox. ψ; et quasi formulae *memoriae tenere* habet rationem Vetus Philologus noster § 63. Interim cf. *ad F.* p. 41., 95., 109., 111., 153., 154., 297. ed. Or. (25) I. e. nostrae reip.: cf. *de Off.* ii. 8. 26. (26) Cf. 6. 20. (27) V. ad 1. 3. (28) Cf. *de Rep.* ii. 1. 1. (29) *ita c. f. tunc* 1., 2.: v. ad 11. 35. (30) Hand. III. 469. 2.: cf. 8. 26. (31) Gronov. *Obss.* iv. 11. et ibi Frotscher. p. 427., Cortius ad Sallust. *J.* 14. 22. (32) Soldan. *p. Lig.* 92., Borgers. *Parad.* 62., Stuerenb. *de Off.* 189., necnon Ciceronianus noster § 12.

V. 13. (1) *-us* O.; v. Moser. *Tusc.* I. 198.: cf. 13. 44., *Lael.* 12. 42. (2) Cf. *Tusc.* i. 25. 60., inf. 13. 44. (3) Inclusit O., frustra. (4) Hand. IV. 596. 3.: cf. 23. 84., *Lael.* 1. 2., 13. 48., 19. 70. (5) I. e. Quia, sicut prof. v., nefas est d.: v. ad 2. 4. (6) Senect., quae talis esset: cf. Sallust. *C.* 23. 4., *J.* 112. 3. (7) V. ad *de Off.* ii. 21. 74.; adde *de Or.* iii. 26. 103. (8) Cf. 3. 8. (9) Tales, qualis Scipio (Africanus, *de Or.* ii. 48. 210.) fuit; cf. *Brut.* 17. 67., "*Hyperidae* volunt esse." (10) Alterum addendum erat exemplum, ut posset lata quae sequitur uti exegesi. (11) V. ad *de Off.* iii. 3. 15.; add. Faesius in Seebod. *M. Cr.* II. 707., Ellendt. *de Or.* II. 7. et 179.: cf. 10. 33., 23. 82., *Lael.* 19. 70. (12) De plur. Ellendt. *de Or.* II. 380. (13) I. e.

bella a se gesta, ut[15] triumphos recordentur. Est etiam[16] quiete[17] et pure atque[18] eleganter[19] actae aetatis[20] placida ac lenis[21] senectus; qualem accepimus Platonis[22], qui uno[23] et octogesimo anno scribens[24] est[25] mortuus; qualem Isocratis[26], qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto[27] et nonagesimo[27] anno scripsisse dicitur[28] vixitque quinquennium postea: cujus magister Leontinus[29] Gorgias centum et septem complevit annos neque umquam in[30] suo studio atque[31] opere cessavit[32]; qui, quum ex[33] eo quaereretur, cur tam diu vellet esse[34] in vita[34], *Nihil habeo*[35], inquit[36], *quod*[35] *accusem*[37] *senectutem*. 14. Praeclarum[1] responsum[2] et docto[3] homine dignum[4]! Sua enim vitia insipientes[2] et suam culpam in senectutem conferunt[5].

terrestres; nim. a parte majore nomen: v. Davis. ad Hirt. *de B. Alex*. 26. ([14]) *n.que* O., frustra. Intellige: p. alias, alias n.: cf. 16. 57. ([15]) Del. 1.: v. ad 7. 23. ([16]) Deminutive; v. *Doctr.* nostr. ii. 42.: cf. 14. 48. ([17]) Cf. *de Off.* i. 21. 73. ([18]) *ac* 1., et mox 2.: vv. Mahn. *Misc. Lat.* 1.–16., Osann. *de Rep.* 462., seqq. ([19]) Cf. *p. Sulla* 28. 79., *p. Planc.* 12. 31. ([20]) I. e. eorum, qui eleganter egerunt aetatem: cf. 11. 34., 14. 46., 16. 57., 19. 68., *de Off.* i. 34. 122., ii. 13. 45. ([21]) *levis* 2.: cf. 8. 26. ([22]) Sc. *senect.*: v. ad 9. 27. Ad rem Val. Max. viii. 7. 3. ([23]) Cf. *ad F.* viii. 8. 3., xiv. 5. 1. ([24]) I. e. dum scribit: cf. *ad F.* x. 3. 1., *ad A.* vii. 11. 5. ([25]) Sic 2.; al. *m. est*: cf. *Acad.* ii. 19. 61., *de N. D.* iii. 32. 81. ([26]) Val. Max. viii. 7. 9. ([27])—([27]) *n. q.* 1., *n. et q.* 2.: v. Scheller. *Obss.* 70. ([28]) Sic 1., 2.: edd. recc. *se dicit*, scil. quia ipse dicat initio libri. Sed potuit senex noster dissimulare, quasi potius audisset quam legisset: cf. 21. 78., "*Audiebam.*" ([29]) De praemisso patrio Ellendt. *de Or.* II. 219., Orell. *Orat.* 33., Otto *de F.* 80.: cf. 13. 43., *Lael.* 23. 88. ([30]) Cf. 7. 23., u. v., 14., 46. et 49. ([31]) *ac* 2., ut supra paulo 1. ([32]) Cf. 6. 18., *de Off.* iii. 1. 1. ([33]) V. ad 13. 43. ([34])—([34]) Cf. *ad Q. Fr.* i. 3. 5. ([35])—([35]) I. e. nihil novi, nihil habeo cognitum, compertum, exploratum; v. ad 19. 68.: cf. *in Verr.* ii. 37. 90., "Dicebant se illi *nihil habere*, quod dicerent;" *ad F.* ii. 8. 2., "Neque . . . *habeo, quod* te accusem." ([36]) Sic cum praeterito *Tusc.* i. 43. 104., *de N. D.* i. 22. 60. ([37]) *inc.* edd. multae, contra et codd. et morem: cf. 2. 4., 3. 7.

14. ([1]) De epiphonemate Goerenz. *de F.* 224. b, Gies. *de D.* 211., Beier. *de Off.* I. 87. ([2]) V. ad 1. 1. ([3]) I. e. philosopho: cf. *de Off.* ii. 1. 2., iii. 1. 3.: v. Bakius *de L.* 358., seq. ([4]) Cf. *de Off.* iii. 1. 1. ([5]) I. e. totam transferunt. ([6])—([6]) Del. 1. *Ennius*, frustra: cf. *Brut.* 81. 279., *de Off.* ii. 7. 26. ([7]) Hand. III. 643. 2.; adde inf. 18. 63. ([8]) V. ad 18. 63. ([9]) Sic. 2.; vulg.

Quod non faciebat is[4], cujus[6] modo[7] mentionem[8] feci[8], Ennius[6] :

Sicut equus[9] fortis, spatio qui saepe supremo
Vicit Olympia[10], nec[11] senio confectu'[12] quiescit.

Equi fortis et victoris[13] senectuti[14] comparat suam. Quem[15] quidem probe[15] meminisse[15] potestis. Anno enim undevicesimo[16] post ejus mortem[17], hi[18] consules, T. Flamininus et M. Acilius, facti[19] sunt : ille autem Caepione et Philippo, iterum, consulibus mortuus est ; quum ego quidem[20] quinque et sexaginta annos natus legem Voconiam[21] voce magna[22] et bonis[23] lateribus[23] suasissem[24]. Annos septuaginta natus (tot enim vixit Ennius[25]) ita ferebat duo[26], quae maxima putantur[27], onera, paupertatem et senectutem, ut eis paene delectari videretur. 15. Etenim[1], quum complector[2] animo,

f. e. : cf. Soph. *El.* 25. Exstat autem Ennii locus p. 178. ed. Lips. 1825. (10) Sc. *certamina* : nim. acc. Gr. ; Ochsner. 275. (11) Sic 2. ; i. e. ne senio quidem (Hand. IV. 105. 15.), id quod longe melius vulgato *nunc* Sophocleis respondet. Ceterum ad utrumque, censeo, pariter, et ad particip. et ad verb., pertinebit negatio : ne senio quidem confectus est et quiescit : cf. *de N. D.* ii. 44. 114., *de D.* ii. 62. 128., inf. 11. 35. (12) V. ad 1. 1. (13) Cf. *in Verr.* v. 37. 97., *p. L. M.* 9. 25. (14) *-tem* 2. Fortasse : *Equo forti et v. senect. comp. suam* : v. ad *de N. D.* i. 5., *de Off.* i. 22. 76. Ceterum, quoniam haec frustra inclusit O., cf. similem *de N. D.* ii. 35. 89. enarrationem. (15)—(15)—(15) Cf. *de Or.* iii. 50. 194. De acc. autem personae Zumpt. § 440., Henrichsen. *de Or.* iii. 33. 133. : cf. 9. 30. (16) Non dicit Cic. *nonusdecimus*. (17) Cf. 6. 19., *Lael.* 1. 3. et 5., 12. 43. (18) I. e. qui sunt hujus anni : Cortius *ad F.* 63., Ochsner. 180., Kritz. ad Sallust. *J.* p. 26. ; cf 14. 50., 23. 84. (19) V. ad 16. 56. (20) Deest codd. fere ; et del. M. : sed facile potuit ante *quinque* (sic mei) excidere : cf. 4. 10. (21) Cf. *de Rep.* iii. 10. 17. (22) *m. v.* 1., 2. De chiasmo ad 2. 5. (23) Cf. 9. 28. : v. Ellendt. *de Or.* II. 69. et *Brut.* 146. (24) Cf. *Brut.* 23. 89., *de Off.* iii. 30. 109. Notandus acc. definitae significationis contra Zumpt. § 385. et Ellendt. *de Or.* II. 29. (25) Abundat fere *Ennius*. Sed sic saepe redit proprium, ubi rei grammaticae quidem poterat pron. satisfacere; ut *de Or.* i. 7. 24., ii. 68. 276., *Brut.* 7. 26., *in Verr.* i. 13. 35., ii. 24. 59., *p. L.M.* 11. 30., *Philipp.* xiv. 3. 9., 4. 9., *de D.* ii. 66. 135., inf. 10. 31., 17. 59. ; add. Wopkens. *M. Obss. N.* X. 96., seq. : cf. *de Or.* ii. 55. 224., "*tot* enim . . . *Bruti* libri." (26) Cf. *p. Mur.* 28. 58., *ad A.* x. 8. 6., *de F.* ii. 4. 13., 18. 40., *de Rep.* ii. 10. 17., 14. 27., *de N. D.* ii. 15. 40., *de Off.* iii. 1. 1. (27) *duo maxima (quae putantur) onera?*

15. (1) Hand. II. 541. 2. (2) Sic 1., 2. ; vulg. *contemplor* : cf.

quatuor[3] reperio[4] causas, cur[5] senectus misera videatur; unam, quod avocet[6] a rebus gerendis; alteram, quod corpus faciat infirmius[7]; tertiam, quod privet[8] omnibus fere voluptatibus; quartam, quod haud procul absit a morte. Earum, si placet[9], causarum[10], quanta quamque[11] sit justa unaquaeque, videamus[12].

VI. A rebus gerendis senectus abstrahit[1]. Quibus? an[2] iis[3], quae in juventute[4] geruntur[5] et viribus? Nullaene[6] igitur res sunt seniles, quae, vel infirmis corporibus[7], animo[7] tamen administrentur? Nihil[8] ergo[9] agebat Q. Maximus; nihil L. Paullus, pater tuus, Scipio[10], socer optimi[11] viri[12], filii mei; ceteri senes, Fabricii[13], Curii, Coruncanii, quum rem publicam[14] consilio[15] et auctoritate[15] defendebant, nihil agebant.

16. Ad App. Claudii[1] senectutem accedebat[2] etiam[3], ut caecus esset[4]: tamen is, quum sententia[5] senatus[5] in-

de Or. i. 5. 19., *ad F.* v. 17. 4., *de Off.* i. 32. 117. (3) *quattuor* 1.: vv. Schneider. I. 446., Ellendt. *de Or.* I. 418. Praeponunt autem numerale uterque, recte: vulg. *rep. q. c.* Reperit enim C., non ille quidem ipsas causas, sed esse causas numero quatuor: cf. *Lael.* 16. 56., "*tres* video—." (4) Cf. 6. 20., 12. 41. e., *Tusc.* iv. 3. 5. (5) *in quibus s. v. m.* 2. (6) Np. senes: sic mox "*privet;*" 6. 15., "*abstrahit;*" 19. 66., "*angere.*" (7) *-um* 1. 2.: v. ad 3. 8. (8) V. ad "*avocet*" supra. (9) Formula urbanitatis: cf. 23. 82., *de Or.* iii. 24. 90., *Brut.* 75. 262., *de D.* i. 24. 52., *Lael.* 11. 36., *de Off.* iii. 18. 73. (10) V. ad *de N. D.* ii. 53. e. (11) Stuerenb. *p. Arch.* 37. (12) V. ad 23. 82.

VI. (1) Nota variatum verbum: cf. *Lael.* 16. 57.: v. ad 15. 53. (2) Hand. I. 353. 13. (3) *ab iis* 1., frustra: cf. *in Verr.* i. 56. 146., *in Pis.* 37. 91. Vidd. Wopkens. *LL. TT.* 4. et 15. [6. et 21. *H.*] et *M. Obss.* VIII. 23., seq., *M. Obss. Nov.* II. 104., Otto *de F.* 407., Moser. *Tusc.* I. 326., Ochsner. 254. et 485., nos *de Off.* i. 31. 112. (4) Al. *in j.* (5) V. ad 1. 1. (6) Tollit *-ne* uterque. (7) Nota *corporibus, animo:* contra 22. 81. (8) Ironiam esse intelligo; itaque signa tollo interrogationis. (9) Hand. II. 455. 5., Ellendt. *de Or.* II. 375. (10) Del. uterque. (11) Cf. 19. 68., 23. 84. (12) Del. 2. (13) I. e. Fabricius et similes Fabricii: Ellendt. *de Or.* II. 120., seq., *Brut.* 179., Mueller. *p. Sext.* 179., Ochsner. 195.: cf. *Lael.* 6. 21. (14) *rē pupl.* 2. De separata autem scriptione Cl. Maius ad *de Rep.* i. 3. (15)—(15) Cf. § 17.

16. (1) *-di* 2. Cf. de Appio *Tusc.* v. 38. 112., inf. 11. 37.: qui tamen a nonnullis traditus est simulasse caecitatem; v. Wolf. *de H. R.* 360. (2) Matth. *p. Rosc. A.* 31. 86. (3) Hand. II. 548. adde *ad F.* p. 62., 69., 117., 147., 156. ed. Or. (4) *foret* 2. (5) I. e. *senatus:* v. ad 1. 3. e. (6) V. ad 1.

clinaret ad pacem cum Pyrrho[6] foedusque faciendum[7], non dubitavit[8] dicere[8] illa, quae versibus persecutus[9] est Ennius:

> *Quo vobis mentes, rectae quae stare solebant*
> *Antehac*[10], *dementis*[11] *sese flexere vietae*[12]*?*

ceteraque[13] gravissime; notum[14] enim vobis carmen[15] est: et tamen[16] ipsius Appii exstat[17] oratio[17]. Atque[18] haec[19] ille egit septem et decem annis[20] post alterum consulatum, quum inter duos consulatus anni decem interfuissent[21] censorque ante superiorem consulatum fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi[22] bello[22] grandem[23] sane fuisse: et tamen[24] sic a patribus accepimus[25]. 17. Nihil[1] igitur afferunt[1], qui in re gerenda versari senectutem negant, similesque[2] sunt ut[3], si[4] qui gubernatorem in navigando nihil agere dicat[5], quum alii[6] malos scandant, alii per foros cursent, alii sentinam exhauriant; ille autem[7] clavum[7] tenens quietus sedeat[7] in puppi. Non facit[8] ea, quae juvenes: at vero multo

1. (7) Drak. ad Liv. i. 13. 4. (8) Sic cum infin. 7. 25., *Lael.* 1. 1. (9) V. ad *de Off.* ii. 24. 87.; adde inf. 16. 55., *Lael.* 13. 45. (10) *Strictae hac dementi sese flexere ruina* 2. Cf. Virg. *Aen.* ix. 294., x. 824., Manil. i. 767. (11) Ita scripsi: nam codd. fere *dementi*, absorpta litera. Interpretor autem: Quo . . . sese flexere, ut dementes factae sint. Cf. Virg. *Aen.* i. 659., "*furentem*," ut furat; iii. 141., "*steriles*," ut steriles fierent; iv. 22., "*labantem*," ut labet. (12) Codd. plerique *via*, unde Lamb. *viaï* (nim. jam inde a *Quo* suspendens), quod versum magis videtur quam sensum explere. Oxx. autem duo *vita;* qui conjecturae favent Scaligeri *vietae*, quam cum Goezio praeferendam putavi. Aliquot (1., 2.) *ruina*. (13) Cf. *de F.* ii. 32. 106. (14) Cf. *p. Planc.* 24. 59., *ad F.* viii. 28. 2., "*Nosti* cetera." (15) Cf. 17. 61. (16) I. e. quamquam; et sic mox iterum: vid. *Doctr.* nostr. ii. 94.; add. Madvig. *de F.* 287. (17) Cf. *Brut.* 16. (18) Vid. *Doctr.* nostr. i. 3. (19) Al. *hanc*, male. (20) Al. *annos*, male: vidd. Osann. *Analect.* 40. n., Hand. IV. 498.: cf. § 19. (21) *interflux.* aliquot, male: cf. 17. 60. (22) V. ad *de Off.* iii. 22. 86. (23) Cf. 4. 10. (24) Supra ad h. §. (25) Manut. ad *p. Sext.* 66. 139.: cf. 12. 41.

17. (1)—(1) Cf. *de N. D.* iii. 9. 23. (2) De copula ad *de Off.* i. 7. 22.; adde inf. 20. 72. et 73. (3) *iis qui* Graev., male: cf. *de D.* ii. 64. 131., *de Off.* i. 25. 87. (4) *sis* 2.; *si quis* Aldini quinque: v. Moser. *Parad.* 45. (5) Sic 2., ut recte Manutius: vulg. *dicant.* (6) ma; *alii:* v. ad 5. 14. (7)—(7) Cf. *ad F.* ix. 15. 3. (8) *-iat* 1., 2. Concessio quaedam ironica: q. d.,

majora et meliora facit[9]. Non enim[10] viribus aut velocitatibus[11] aut celeritate corporum res magnae geruntur, sed consilio[12], auctoritate[12], sententia[13]: quibus non[14] modo non[14] orbari, sed etiam augeri senectus solet. 18. Nisi[1] forte[1] ego vobis, qui et miles[2] et tribunus[2] et legatus[2] et consul[2] versatus sum in vario genere[3] bellorum[3], cessare[4] nunc videor, quum bella non gero. At[5] senatui, quae[6] sint[7] gerenda[8], praescribo[9], et quomodo[10]: Carthagini male[11] jam[12] diu[12] cogitanti[11] bellum multo ante denuntio[13]; de qua vereri non ante desinam, quam illam excisam[14] esse cognovero. 19. Quam[1] palmam[2] utinam dii immortales, Scipio, tibi reservent[3], ut[4] avi reliquias[5] persequare[6]! cujus a[7] morte[8] tertius[9] hic et tricesimus[10] annus est: sed memoriam illius viri omnes excipient[11] anni consequentes. Anno[12] ante[12] me censorem[13] mortuus est, novem[14] annis[15] post meum consulatum, quum consul

Non facit (np. senex) ea, quae sunt juvenum, ea quae non sunt suae aetatis, ea quae ne debet quidem facere: cf. 13. 44., "Caret epulis—." Ad rem vero adhibe *de Off.* i. 34. 123. (9) *-iat* iterum 1., 2. (10) Sic uterque addit *enim:* v. Matth. *p. Mil.* 4. 11., Hand. IV. 273. (11) V. ad *de Off.* i. 22. 78. (12) Cf. § 15. (13) *scientia* Pal. 2., male: cf. § 19. (14)—(14) Hand. IV. 289. 18.: cf. 16. 57.

18. (1) Hand. IV. 232. (2) cf. 4. 10., 10. 32. (3) I. e. in bellis varii generis: cf. *in Verr.* iii. 38. 86., v. 10. 25., *Lael.* 3. 12., 25. 93. (4) Cf. 5. 13. (5) I. e. Ego vero non gero, at —. Male autem Hand. I. 428. jungit: *c. n. videor, q. b. n. gero, at —.* (6) Sc. bella. (7) *sunt* 2.: vv. Zumpt. *Verr.* 366, 7., Bakius *de L.* 353, 4. (8) *eger.* 2. (9) Cf. 9. 27. (10) Cf. *ad A.* iii. 15. 6., *Tusc.* iii. 15. 33. (11)—(11) Cf. *ad F.* viii. 12. 1. (12) Hand. II. 287. 4.; adde *in Cat.* i. 1. 2., 7. 17. e., 13. 31., *Acad.* i. 6. 24., *de L.* i. 2. 5., 3. 8. (13) Beier. de *Off.* I. 185. (14) Cf. *de Off.* i. 22. 76.

19. (1) I. e. At utinam palmam eam—: v. ad 2. 5. Idem interpretandum *cujus rei:* vidd. Madvig. *de F.* 258., Kuehner. *Tusc,* 92. b. ed. 3., Bakius *de L.* 534., Scheller. *Obss.* 275. (2) Cf. *de Or.* ii. 56. 227. (3) Np. hoc ex eventu fingit: cf. *de F.* v. 2. 4., *Lael.* 4. 15., 12. 43. (4) Cf. 5. 13. (5) Cf. Virg., "*reliquiae* Danaum." (6) Cf. *ad B.* i. 3. (7) Hand. I. 20, 21.; adde *de Rep.* i. 37. 58. De interpositione autem Stuerenb. *p. Arch.* 60., seq.; adde 17. 60. et 61., *Lael.* 8. 27., 26. 99. (8) Cf. 5. 14. (9) Corrigunt VV. DD. *quintus.* (10) *treges.* 2. (11) Alius post alium: cf. *p. Sext.* 68. 143. (12) Cf. 4. 10. (13) Zumpt. § 674., Hand. I. 367. 3.; add. Manut. ad *in Verr.* iii. 27. 67.: cf. 13. 43. (14) Corrigunt iidem *decem.* (15)

iterum me consule creatus esset. Num[16] igitur, si ad[17] centesimum annum vixisset, senectutis eum[18] suae poeniteret? Nec enim[19] excursione nec saltu nec eminus hastis aut[20] cominus gladiis[21] uteretur[22]; sed consilio[23], ratione[23], sententia[24]. Quae nisi essent in[25] senibus, non summum consilium majores nostri appellassent senatum[26]. 20. Apud Lacedaemonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt[1], sic etiam[2] nominantur senes[3]. Quod[4] si[4] legere[5] aut audire[5] voletis[6] externa[7], maximas res[8] publicas[8] ab adolescentibus labefactatas[9], a senibus sustentatas[10] et restitutas[11] reperietis[12]:

Cedo[13], quî vestram rem publicam tantam amisistis tam cito?

Sic enim percontantur[14], ut est[15] in Naevii poëtae[16] *Ludo*: respondentur et[17] alia et haec[18] in primis[17]:

Cf. § 16. (16) Hand. IV. 320. 7.: cf. 7. 21., 22., 23., 10. 33., 16. 56., 20. 76. (17) Hand. I. 86.: cf. 7. 22. (18) Cf. 16. 55. (19) V. ad 10. 31. (20) Del. 1. (21) *-io* Erf. e corr., frustra: v. ad *de Off.* iii. 17. 68.; add. Ellendt. *de Or.* II. 381. (22) Discretive: q. d., Etenim, etsi excursione... non uteretur, uteretur consilio: v. ad *de N. D.* i. 9. e., *de D.* i. 33., ii. 45.; add. Wopkens. *LL. TT.* 39. et 120. [56. et 167. *H.*], Matth. *p. L. M.* 1. 2. et alibi, Madvig. *Emendd.* 25., seqq., *de F.* 34., Gies. *de D.* 339.: cf. 10. 32. (23) Cf. 19. 67. (24) Cf. § 17. (25) Cf. 4. 10. (26) Cf. *de Rep.* ii. 28. 50.

20. (1) V. ad *de Off.* i. 19. 65. (2) Cf. *Lael.* 5. 19. (3) Cf. *de Rep.* ii. 28. 50., *de D.* i. 43. 95. (4) Zumpt. § 807., Ernest. *Cl. C.*, Gies. *de D.* 342., Beier. *de Off.* I. 301., Ochsner. 20. et 242., Kritz. ad Sallust. *C.* p. 10.: cf. 14. 46. et 48., 23. 85. (5)—(5) Cf. 23. 83., *in Verr.* i. 31. 79., *p. Sext.* 21. 47., *Philipp.* iv. 1. 3., *ad F.* v. 16. 4.; adde Sallust. *C.* 53. (6) Voluntas pro re, quasi periphrastice: cf. 20. 75., *ad F.* p. 42., 124., 276., 294., 318., 325. ed. Or., *Lael.* 3. 11., 20. 75. (7) Cf. *de D.* i. 43. 95., *de Off.* ii. 8. 26., supra 4. 12. (8) V. ad § 15. De plur. Beier. *de Off.* II. 220.: cf. 12. 40. (9) *labefactas* 2.: cf. *de F.* i. 13. 43. (10) *subst.* 2., idemque 10. 33., 11. 34. *substinere*: v. Moser. *Tusc.* II. 409. (11) Nota inaequalem orat.: vidd. Scheller. *Obss.* 123., seq., Cortius ad Sallust. *C.* p. 38. b. (12) Cf. 5. 15. (13) Nota numerum singularem: cf. *accipe* in versu quodam Enniano *de Off.* i. 12. 38.: add. Garaton. ad *Philipp.* viii. 6. 18. (14) *-tabor* 2., bene: cf. 1. 1., "Licet enim—." (15) V. ad *de Off.* i. 25. 87.; adde *Brut.* 10. 42., *Philipp.* ii. 27. 66., *ad A.* xi. 7. 2., *Tusc.* i. 2. 3., inf. 14. 46. (16) Delent plerique hodie *poëtae*: cf. 1. 1. *versibus*. Ceterum *Ludum* Naevii laudasse creditur etiam Festus in *redhostire*. (17)—(17) Vid. *Doctr.* nostr. ii. 186.: cf. 17. 60. (18)

Proveniebant[19] oratores novi[20], stulti adolescentuli[21].

Temeritas[22] est videlicet florentis[23] aetatis, prudentia[24] senescentis[25].

VII. 21. At[1] memoria minuitur. Credo[2], nisi eam exerceas[3], aut etiam[4] si sis[5] natura tardior[5]. Themistocles[6] omnium civium perceperat[7] nomina: num[8] igitur censetis eum, quum aetate[9] processisset[9], qui[10] Aristides esset, Lysimachum[11] salutare[11] solitum? Equidem[12] non modo eos novi[13], qui[14] sunt[15], sed eorum patres etiam[16] et avos. Nec, sepulcra legens[17], vereor[17], quod aiunt[18], ne memoriam[19] perdam[19]: his enim ipsis legendis[20] in memoriam[21] redeo[21] mortuorum.

hoc 2. Correctio videtur. (19) Cf. Sallust. *C.* 8. 3. Frustra Lamb. *Provehebantur ad res novi.* (20) Esse trochaic. tetrametr. catalect. monet Or., quum quidem *novi* sit monosyll., ut in Plaut. *Mil.* iii. 1. 30. (21) Cf. Sallust. *C.* 49. 2. (22) Beier. *de Off.* I. 335. (23) Kritz. ad Sallust. *C.* 38. 1. (24) Cf. *de Off.* i. 34. 122. (25) Cf. 11. 38. e.

VII. 21. (1) Hand. I. 432. 3.: cf. 10. 33., 11. 35., 14. 47. (2) Est saepe tecte et dissimulanter refutantis: cf. *de D.* i. 14. 23., inf. 14. 47. (3) De subj. Zumpt. § 524; cf. 9. 28., 15. 52. (4) Sic uterque addit *etiam*: v. Hand. I. 555. 1. (5) Cf. *de Or.* i. 28. 127. De compar. ad 1. 1. e. Sed nota etiam praegnantem orationem: quasi addere voluisset— *Et quidem augetur, si exerceas*: v. ad *de Off.* i. 11. 35. In hanc enim partem exemplum est Themistocles. (6) De exemplo abruptius ponendo Beier. *de Off.* I. 271.: cf. mox § 22., inf. 10. 33., 11. 35. et 37., 13. 44., 14. 47. et 49., 18. 63. De Themistocle autem *de Or.* ii. 74. 299., 86. 351., *Acad.* ii. 1. 2., *de F.* ii. 32. 104. (7) V. Nizol. (8) Cf. 6. 19. (9) Cf. *Orat.* 52. 176., *Philipp.* v. 18. 50., inf. 14. 50. (10) I. e. *eum* qui—: v. Kritz. ad Sallust. *C.* 13. 2., *J.* 54. 1., 110. 4. (11) I. e. Lysimachi nomine salutare: cf. *Philipp.* ii. 24. 58., *ad A.* xiv. 12. 2. (12) Mire sonat, ut saepe, *Ego quidem*; pro quo aperte habebat *p. Cael.* 3. 6.: cf. 9. 28., 21. 77., 23. 83. Contra Hand. II. 422., seqq., assentiente Mosero *Tusc.* III. 216. (13) Np. sic, ut nomina eorum perceperim et teneam. (14) *eos qui sunt novi* 1., frustra: vidd. Wopkens. *M. Obss. N.* X. 78., Scheller. *Obss.* 297., Soldan. *p. Lig.* 80.; adde *de F.* i. 16. 53., *Lael.* 15. 54. (15) V. ad *de Off.* ii. 19. 65.; adde *Brut.* 7. 27., 28., 29., 9. 35., 36., 10. 40., 41., 31. 117., 41. 151., 83. 288. (16) Cf. 1. 2. (17)—(17) Junge: Nec *vereor*, ne s. l. m. p.: v. ad 2. 5. Saepe sic interponi *vereor*, docet Beier. *de Off.* I. 103.; adde *Lael.* 4. 14., inf. (*metuo*) 9. 28.: v. ad 2. 5. (18) Cf. *ad F.* vii. [illegible] 2. (19) Proverbium obscurius (frustra conferunt *de F.* v. 1. 3.), fortasse ex dicto faceti alicujus ortum, quum videret nihil nisi laudes sepulcris etiam indignissimorum inscribi. Laudationes quidem funebres quam solerent mentiri, docet Cic. in *Bruto* 16. 62. (20) Cf. *de Off.* i. 1. 2. (21) Cf. *de Inv.* i. 52. 98., *p. Qu.* 18. 57., *in Verr.*

Nec vero quemquam senem[22] audivi[23] oblitum, quo loco thesaurum obruisset. Omnia, quae curant, meminerunt; vadimonia[24] constituta[24]; qui sibi, cui ipsi debeant. 22. Quid[1]? jurisconsulti, quid[2]? pontifices, quid[2]? augures, quid[2]? philosophi senes quam[3] multa meminerunt? Manent ingenia senibus, modo[4] permaneat[5] studium et[5] industria; nec ea solum in[6] claris[7] et honoratis[8] viris[9], sed in vita[10] etiam[11] privata et quieta[12]. Sophocles[13] ad[14] summam senectutem tragoedias fecit; quod propter[15] studium quum rem negligere familiarem videretur[16], a filiis in judicium vocatus est, ut, quemadmodum nostro more[17] male rem gerentibus patribus bonis interdici[18] solet, sic illum[19] quasi[20] desipientem[21] a re[22] familiari removerent judices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus[23] habebat et proxime scripserat[24], Oedipum Coloneum, recitasse judicibus quaesisseque, *Num*[25] *illud*

i. 46. 119. (22) Al. *senum*, male. (23) Notanda *μείωσις* quaedam ironica: cf. 14. 46. (24) Gronov. *Obss.* i. 1. p. 15. Frotsch., Ern. in *Cl.*

22. (1) Formula instantis atque urgentis et exemplum exemplo continuantis: cf. *Acad.* ii. 26. 86., 28. 89., 43. 133., 44. 135., *de F.* i. 2. 6., ii. 19. 60., 62., 24. 79., 31. 102. Vulgo autem distinguunt: *Quid jurisconsulti? quid. p.?* Vid. Matth. *p. Rosc. A.* 33. 92. Sed non potes isto modo omnia: ut in *Lael.* 7. 25. e., 9. 30. At omnino interrogandi notam tolli volebat Beier. *Lael.* 43. et *Fragmm.* 144. b. (2) Cf. *de Or.* i. 9. 37., 10. 39. (3) Cf. *ad A.* viii. 3. 5. (4) Hand. III. 634. 10.; adde *ad A.* xv. 3. 1. et 2., 13. 4., inf. 10. 33., 19. 70. (5)—(5) De verbo sing. Zumpt. § 373. n. 1.; adde inf. 10. 34., 11. 37. (6) V. ad 3. 8. (7) V. ad 4. 12. (8) Cf. *Brut.* 81. 281., *de L.* i. 11. 32., *de Off.* i. 39. 138. (9) Del. 2. (10) I. e. in hominibus, qui vitam sequuntur p. et q.: sic saepe *v. communis*; ut *Lael.* 11. 38., *de Off.* ii. 4. 13. (11) Cf. 16. 56. (12) Cf. 23. 82. (13) De exemplo ad § 21. (14) Cf. 6. 19. (15) *propter q.* 1., 2. Utroque modo *ad A.* viii. 7. 2., x. 4. 1. Multi autem *qui propter studium*, suum illud; non male: v. Cortius ad Sallust. *J.* 4. 2. (16) V. ad 2. 4. (17) Cf. *Tusc.* iii. 5. 11. (18) Vid., monente O., Beck. *p. Domo* 18. 68. (19) Addit propter interposita: vidd. Huelsemann. *Acad.* 455., Madvig. *Opuscc.* I. 468.; adde *de Or.* ii. 77. 310., *Tusc.* iv. 30. 64., *Lael.* 27. 101., inf. 19. 68. e. (20) Cf. 8. 26. (21) Cf. *ad F.* i. 9. 18. (22) Puta administranda. (23) Np. ineditam: cf. *ad A.* xvi. 5. 2. (24) De hysterologia ad 15. 52. (25) Cf. 6.

carmen desipientis[26] *videretur*[27]? Quo[28] recitato, sententiis[29] judicum[29] est liberatus. 23. Num[1] igitur[1] hunc, num Hesiodum, Simonidem[2], Stesichorum[2], num, quos ante[3] dixi, Isocratem, Gorgiam, num Homerum[4], num[5] philosophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Xenocratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem[6] vos etiam vidistis Romae, Diogenem[6] Stoicum coëgit in[7] suis studiis obmutescere[8] senectus? an[9] in[10] omnibus his studiorum agitatio vitae[11] aequalis[11] fuit? 24. Age[1], ut[2] ista divina[3] studia[4] omittamus[2], possum[5] nominare[6] ex[7] agro Sabino rusticos[8] Romanos[8], vicinos et familiares meos, quibus absentibus[9] numquam fere ulla in agro majora[10] opera fiunt[11], non[12] serendis, non[12] percipiendis fructi-

19. (26) V. ad 9. 27.: cf. *de D.* ii. 54. 111. (27) Cf. *Acad.* ii. 47. 146. (28) Np. *carminis.* (29) Sive *a judicibus*: v. ad 6. 16.

23. (1) Hand. IV. 325. 17. (2) — (3) Recte M. bis delevit *num*, omissae anaphorae exempla conferens *in Verr.* v. 51. 133. (*hoc*), *p. Cael.* 14. 33. (*non*), *p. Mil.* 8. 20. (*qui*); adde *p. Planc.* 25. 60. (*quis*), supra 5. 13. (*ut*), *Lael.* 8. 28. (*qui*). (3) Cap. 5. § 13. (4) Retraxit *Homerum* Graevius et ante *Hesiodum* collocavit. Equidem suspicor: *num H.*, [principem poëtarum], *philos. princ.*, *P.*, *D.* (5) Del. 2. (6) — (6) Cf. *Tusc.* iv. 3. 5. (7) Hand. III. 258.: cf. 5. 13. (8) Cf. *Brut.* 94. 324. Mire autem Wopkens. *LL. TT.* 252. [341. *H.*] *obtum.* sibi visus est legisse. (9) Sic plures, omisso *non*: v. ad *de Off.* i. 15. 48.; add. Bakius *de L.* 465. et 484. Contra Otto *de F.* 373. (10) Hand. III. 269. 34.: cf. 11. 35., 14. 46. et 49. 17. 59. (11) Cf. *Philipp.* xi. 13. 33.

24. (1) Hand. I. 207., seq. (2) — (2) Cf. *de F.* i. 7. 24. ,iii, 2. 4., *Lael.* 17. 64. (3) V. Nizol. (4) Del. 2., frustra: v. ad 10. 32. Accipe autem, quasi—istorum d. studiorum homines: cf. *de F.* iii. 2. 4. (5) V. ad *de N. D.* ii. 3. e.; add. Beier. *Orat.* 21. 73., Matth. *in Cat.* iii. 9. 22., Moser. *Tusc.* I. 279., 288., 553., Bakius *de L.* 498., Gies. *de D.* 267., Otto ad 16. 55. infra. (6) I. e. nominatim proferre sive laudare: cf. *p. Rosc. A.* 16. 47., *Tusc.* ii. 19. 45., iii. 24. 57. (7) Hand. II. 618. 7.; adde *p. Rosc. A.* 16. 47., *in Verr.* v. 64. 165. (8) Cf. *p. Sext.* 45. 97., *ad F.* xvi. 21. 7. (9) Mire De-G.; "Ab urbe scilicet." Ridicule etiam Scheller. *Obss.* 239.: "h. e. non tam laborant servi, quam cum adsunt." Sensus apertus est: non tantum sibi villici sumunt, ut audeant quidquam majoris rei per sese administrare. (10) Cf. 1. 1., *Acad.* ii. 20. 64., *de D.* i. 16. 28., 54. 122., *Lael.* 27. 102. (11) In eadem formula subjunctivus est *Tusc.* ii. 19. 45. Sed in hominibus notis recte indicativo utitur etiam *p. Rosc. A.* 16. 47. V. ad 19. 69. (12) — (12)

bus[13], non[12] condendis. Quamquam[14] in[15] aliis[16] minus hoc mirum est[17]; nemo enim[18] est tam[19] senex, qui se[20] annum non putet posse[21] vivere: sed iidem[22] in eis elaborant[23], quae sciunt nihil[24] ad se omnino pertinere[25]: serunt[26] —

Arbores[27], quae alteri seculo prosient[28],

ut ait Statius noster in[29] Synephebis. 25. Nec vero dubitet[1] agricola, quamvis[2] senex, quaerenti[3], cui serat, respondere: *Diis immortalibus; qui me non accipere modo haec a majoribus voluerunt, sed etiam posteris prodere[4].*

VIII. Melius[1] Caecilius de sene alteri seculo prospiciente, quam illud[1] idem[1]:

Edepol[2], senectus, si nil[3] quidquam aliud viti
Apportes[4] tecum, quum advenis[5], unum id sat[6] est,
Quod diu vivendo multa, quae non vult[7], videt[7].

Nota. anaphoram exegeticam post *numquam*. (13) Sic interponunt satis multi: cf. *de N. D.* ii. 62. 156., inf. 19. 70.: v. ad 1. 1. (14) V. ad 1. 1. (15) Hand. III. 269. 34.: cf. 11. 35. (16) Np. quam quae sciunt nihil ad se pertinere: v. ad Sallust. *C.* 48. Sic 1. 2.: al. *in illis*, male. (17) *m. sit* 1. 2.: vidd. Krarup. *Obss.* 20., Madvig. *de F.* 448. et *Opuscc.* I. 184., II. 222. n. (18) Ellendt. *de Or.* II. 407. (19) Cum subst. etiam *in Verr.* ii. 22. 54. Quamquam jam adj. est *senex*. (20) Del. 2.: v. ad 10. 34. (21) Del. aliquot: vidd. Zumpt. *Verr.* 565., Heusinger. *de Off.* ii. 23. 7., Scheller. *Obss.* 145., nos *Animadv. in Fronton.* 19. (22) *idem* 1., 2. (23) Cf. 8. 26. e., 11. 38.: add. Ellendt. *Brut.* 25., Zumpt. *Verr.* 94. et 113. (24) Sic saepe pro adv. est *nihil*: cf. 9. 30., *in Verr.* ii. 49. 121., 67. 162., *Philipp.* x. 11. 23., *ad F.* p. 120., 143., 155., 331., *ad A.* p. 321., 365. ed. Or.; add. Kritz. ad Sallust. *C.* 80. (25) Cf. *de F.* ii. 31. 100., v. 9. 24., *Lael.* 4. 13. (26) Sic pluraliter 1. 2., ut quasi ipsius Catonis sit, fortasse ex singulari poëtae accommodatum, sed tamen. Cf. 17. 59., *de Rep.* iii. 9. 16. (27) Cf. *Tusc.* i. 14. 31. (28) Sic margo Regii, Creticum versum efficiens: al. *prosint*. (29) Cf. *Tusc.* i. 14. 31., *Lael.* 24. 89., 26. 99.

25. (1) Respondet participio modus. (2) *q. s. sit* 1., *q. sit s.* 2.; cf. 19. 67.: contra 2. 4. Male autem H. jungit *cui serat quamvis senex*. (3) I. e. si quis quaerat. (4) Nonius 363.; adde *ad Q. Fr.* i. 1. 44.

VIII. (1) — (1) Cf. *de N. D.* ii. 25. 65., mox iterum. (2) Rudd. I. 312. 11. (3) Inf. ad 16. 57. (4) Cf. Terent. *Andr.* i. 1. 46. (5) Nonius 247. (6) Inf. ad 14. 48. (7) Np. senex: sic mox *sentire*; et § 26. *cujusque*: v. ad 20. 72.

Et[8] multa fortasse, quae vult! atque[9] in[10] ea quidem[11], quae non vult, saepe etiam adolescentia incurrit[10]. Illud[1] vero idem Caecilius vitiosius[12]:

> *Tum*[13] *equidem in senecta*[14] *hoc deputo*[15] *miserrimum,*
> *Sentire*[16], *ea aetate esse se odiosum*[17] *alteri.*

26. Jucundum potius, quam odiosum! Ut enim adolescentibus bona indole praeditis sapientes senes delectantur[1], leviorque[2] fit[3] senectus eorum, qui a juventute coluntur[4] et diliguntur[5], sic adolescentes[6] senum[6] praeceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur[7]. Nec minus intelligo[8] me[9] vobis, quam[10] mihi vos esse[10] jucundos[10]. Sed videtis, ut[11] senectus non modo languida atque iners non sit, verum etiam sit operosa et semper agens aliquid[12] et moliens[13]; tale scilicet, quale cujusque[14] studium in[15] superiore vita fuit. Quid, quod[16] etiam addiscunt[17] aliquid? ut[18]

(8) Nota *et* refutantis: v. Bakius *de L.* 619. (9) In aequiparatione poni monet H., conferens *Lael.* 9. 30., "*Ac.*" (10)—(10) *atque etiam ea* 1.: sed Ciceronis est praep. geminare. Isto modo P. Syrus: "Heu quam *poenitenda incurrunt* homines vivendo diu!" (11) Del. uterque. (12) Cf. *de F.* ii. 13. 41. (13) *Jam tum q.* 2. Fortasse: *vitiosius jam: Tum—.* (14) Nonius 1. Est revera particip., sc. *aetate*, quod etiam addunt Lucret. et Plaut. (15) Verbum antiq. et poët.: Madvig. *Opuscc.* II. 11. (16) Sc. senem: v. supra ad "*vult, videt.*" (17) Effer, ut trisyll. sit.

26. (1) Cf. 9. 28, 29. (2) Callimachus i. 11. apud G., Γηράσκει δ' ὁ γέρων κεῖνος ἐλαφρότερον, Κοῦροι τὸν φιλέουσι. (3) *l.que est* 1., *l. estque* 2.: cf. *Brut.* 96. 330.; "mortuo viverent*que*;" *de Rep.* v. 2., "qui colerentur*que*;" *de N. D.* ii. 25., "quem patrem*que*;" *de Off.* i. 17. 58., "Est ea*que*—;" sic enim R. 2. (4) Cf. 3. 7. Adhibe etiam *de Off.* i. 34. 122., ii. 13. 46., *Lael.* 27. 101. (5) Cf. 23. 83. (6) Cf. 14. 46. (7) Nonius 283. (8) Cf. 14. 46. (9) *me intell. v.* 1., ut e Dr. 2. Otto, q. v. etiam *de F.* 422. (10)—(10) Duplex attractio est: de infin. ad 1. 1.; de adj. ad *de Off.* i. 23. 80.; adde Krueger. § 29. (11) I. e. quomodo: cf. *Brut.* 65. 231., *Orat.* 70. 233., *p. Lig.* 3. 8., *ad F.* ix. 24. 3., *de F.* v. 18. 48., 20. 55., *Tusc.* ii. 21. 50., v. 33. 93., *de Rep.* ii. 26. 47., *de N. D.* ii. 28. 70., inf. 10. 31. (12) V. ad 1. 1. (13) Nonius 346. Cf. *de N. D.* i. 1. 2., *de Off.* iii. 28. 102. (14) Sc. senis: v. ad § 25. (15) Cf. 3. 9. (16) *qui* Or. At omnes, dum vivunt, discunt. *Quid quod* autem, i. e. Quid *dicam*, quod—? cf. *Acad.* ii. 8. 26., 29. 95., *de N. D.* i. 38. 108., *de Off.* iii. 25. 94., inf. 23. 83. (17) *disc.* 2. Non displicet: cf. *de Or.* iii. 23. 89. Nam, quod sequitur

Solonem[19] versibus[20] gloriantem videmus[21], qui se quotidie aliquid addiscentem[22] senem fieri dicit[23]; ut ego feci, qui literas Graecas[24] didici senex[25]; quas quidem sic[26] avide arripui[27], quasi[28] diuturnam sitim explere cupiens[28], ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me[29] nunc exemplis[30] uti videtis. Quod quum fecisse Socratem[31] in[32] fidibus audirem, vellem equidem etiam[33] illud[34]; discebant enim fidibus[35] antiqui[36]: sed in[37] literis certe elaboravi[37].

IX. 27. Nec[1] nunc quidem[2] vires desidero[3] adolescentis[4] (is enim erat locus[5] alter[6] de vitiis senectutis) non[7] plus[7], quam adolescens tauri[8] aut elephanti[9] desiderabam. Quod est[10], eo decet uti; et, quidquid agas, agere pro[11] viribus. Quae enim vox[12] potest

addisc., vidd. Wopkens. *LL. TT.* 215. [294. *H.*], Garaton. ad *p. Mil.* extr. (18) *ut et S.* cum codd. aliquot M., sine codd. autem inf. *et ego.* Non placet sic Catonem se cum Solone copulare. (19) I. e. ut Solon fecit, quem ... videmus: v. ad *de Off.* i. 8. 25.; add. Madv. *de F.* 172. (20) Exstat versus: γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος. (21) Cf. 10. 31.: vidd. Moser. *Tusc.* II. 263., 383., 446., 466., Beier. *Lael.* 89., Ochsner. 221. et 367. (22) I. e. se q. a. addiscere, dum senex fieret: vidd. Cortius ad Sallust. *C.* 57. 2., nos *de N. D.* ii. 45., supra 1. 3.; adde *p. Deiot.* 15. 42., *ad F.* iv. 4. 2., *ad A.* i. 10. 3., *ad Q. Fr.* ii. 14. 1., *Tusc.* ii. 23. 54. (23) *dicit* *s.f.* 1.; *s. f. aiebat* 2. Tuetur vulg. Wopkens. *LL. TT.* 85. [116. *H.*] (24) Cf. 1. 3. (25) I. e. quum jam eram senex: cf. 14. 50. (26) Cf. 4. 12. (27) Cf. *p. Mur.* 30. 62., Nep. *Cat.* 3. (28) — (28) Cf. 7. 22. (29) Cf. 18. 62., 23. 84., *ad F.* i. 8. 3., iv. 4. 5., xvi. 24. 1., *ad A.* i. 11. 3., xii. 40. 2., *de F.* iv. 1. 1., *Lael.* 4. 15., 8. 26. (30) I. e. ut ... nota essent exempla, quibus—: v. ad *de Off.* i. 6. 19., 21. 71., 38. 137., iii. 25. 95.; add. Scheller. *Obss.* 294., Krueger. 190. (31) Valer. Max. viii. 7. 8. (32) Hand. III. 266., seq. (33) Sic etiam mei: vulg. *et.* (34) Sc. didicissem. (35) Sc. canere: cf. *ad F.* ix. 22. 3., "Socratem *fidibus* docuit;" Terent., "*f.* scire." (36) Cf. *Tusc.* i. 2., 3., iv. 2. 3. (37)—(37) Cf. 7. 24.

IX. 27. (1) Hand. IV. 142. (2) *sq.* G., prob. Hand. IV. 146. (3) Cf. 20. 76. (4) I. e. tales, quales sunt a.: sic mox *tauri*, inf. 10. 33. bis, 15. 51., 19. 69., supra 7. 22. (5) V. ad *de Off.* i. 6. 18., 19. 65., 43. 152. (6) Np. quod corpus faciat senectus infirmius: cf. 5. 15. (7) V. ad *de Off.* iii. 23. 89.; add. Zumpt. *Verr.* 255. (8) Supra ad "*adolesc.*:" sc. *vires*; cf. 12. 40., 14. 46.; vidd. Beier. *Lael.* 90. et *de Off.* I. 185., Ochsner. 223., Kritz. ad Sallust. *J.* 490. (9) *-tis* 1., 2. (10) Cf. *Parad.* ii. 1. 18., vi. 3. 52., "satis est, quod *est.*" (11) Hand. IV. 584. 9. (12) I. e. dictum: cf. *in Verr.* iii. 57. 132.,

esse contemptior[13], quam Milonis Crotoniatae? qui[14], quum jam senex esset athletasque exercentes[15] in curriculo videret, adspexisse[16] lacertos suos dicitur[16] illacrymansque dixisse[17], *At*[18] *hi quidem mortui jam*[19] *sunt.* Non vero[20] tam isti, quam tu ipse, nugator[21]! Neque enim ex[22] te[23] umquam[24] es nobilitatus, sed ex lateribus[25] et lacertis tuis. Nihil Sex. Aelius[26] tale[27], nihil multis annis ante Ti. Coruncanius[28], nihil modo P. Crassus[29]; a quibus jura civibus praescribebantur[30]; quorum[31] usque ad extremum spiritum[32] est provecta[33] prudentia. 28. Orator, metuo[1], ne languescat senectute: est enim munus ejus non ingenii[2] solum, sed laterum[3] etiam[4] et virium. Omnino[5] canorum[6] illud in[7] voce splendescit[8] etiam[9], nescio[10] quo

v. 65. 168., *in Pis.* 24. 56., *Philipp.* ii. 10. 24., viii. 5. 16., xii. 6. 14., *de F.* ii. 30. 98., *Tusc.* iii. 14. 30., *Lael.* 11. 37., 16. 59., *de Off.* iii. 1. 1. (13) I. e. contemptu dignior: cf. *Brut.* 25. 96., *Lael.* 9. 32., Sallust. *J.* 14. 24., Liv. ii. 55.: vidd. Heusinger. *de Off.* i. 17. 9., Beier. *de Off.* I. 309., seq., Kritz. ad Sallust. *J.* 401., seq., Luebker. *de Participiis* 24., seq. (14) I. e. hic enim—: v. ad. 1. 3.: cf. 15. 53. (15) Sic Oxx. duo, Trev., Dr. 2., omisso *se*: cf. *de Or.* ii. 71. 287. (16)—(16) I. e. dicitur, quum l. s. adspiceret, illacrymans dixisse: cf. Sallust. *J.* 35. 10. (17) Wopkens. *LL. TT.* 187. [258. *H.*]; adde *in Verr.* iii. 88. 204., iv. 33. 73. (18) Hand. I. 441. (19) Sic 2., R., E., postpos. *jam.*: Hand. III. 129. (20) Est quasi respondentis: Hand. IV. 272. 2. (21) Catoniana vox: Gell. xi. 8. 4. (22) Hand. II. 617. 5. (23) I. e. mente tua: *de Rep.* vi. 24. 26. (24) Cf. 3. 8. (25) V. Ernest. *Cl. C.* (26) De quo *de Or.* i. 45. 198., *Brut.* 20. 78. (27) Sc. *dixit.* (28) Cf. 6. 15., 13. 43. (29) Cf. 17. 61. (30) Cf. 6. 18. (31) I. e. horum enim: v. ad. 1. 3. (32) Cf. 11. 38. (33) I. e. processit.

28 (1) V. ad 7. 21.: cf. *ad F.* iv. 4. 4. (2) I. e. non ingenii solummodi quasi pars est. (3) Cf. *in Verr.* iv. 30. 67.: v. Ernest. *Cl. C.*; adde 5. 14. (4) Cf. 1. 2. (5) I. e. totam rem si spectes: Scheller. *Obss.* 155., Hand. IV. 375. 6., 377. 9., Beier. *de Off.* II. 122. et 139.: cf. 13. 45. (6) Cf. *de Or.* iii. 7. 28., *Brut.* 27. 105., 66. 234., *de Off.* i. 37. 133. (7) I. e. *vocis*: cf. *de Or.* i. 12. 50., 25. 117., ii. 1. 1., *p. Rosc. A.* 21. 59., *Tusc.* v. 34. 99., *Lael.* 6. 22., 12. 40., 25. 96., inf. 18. 64. et 65., 20. 75.; add. Ellendt. *de Or.* II. 437. (8) Cf. *de Or.* iii. 31. 125., 38. 156., *Brut.* 27. 104., 55. 203., *Orat.* 31. 110., 48. 164., *de F.* i. 2. 6., iv. 3. 6., v. 4. 11., *de Off.* i. 1. 4., iii. 4. 20. (9) V. ad *de Off.* i. 34. 123.; adde *in Verr.* v. 47. 124., *ad F.* iv. 1. 2., v. 15. 3., x. 3. 3., inf. 20. 72. (10)—(10) Nota in bonam partem: cf. *de L.* ii. 2. 4., *Lael.* 1. 4., 23. 87. (11) I. e. quum est s.; v. ad 3. 8.; cf. 10.

pacto[10], in[11] senectute: quod equidem[12] adhuc[13] non amisi: et[14] videtis annos[15]. Sed tamen[16] est decorus[17] senis sermo quietus[18] et remissus[19], facitque persaepe[20] ipsa[20] sibi audientiam[21] diserti[22] senis compta[23] et mitis[24] oratio. Quod[25] si[26] ipse exsequi[27] nequeas[28], possis tamen Scipioni[29] praecipere[30] et Laelio[29]. Quid enim jucundius senectute stipata studiis[31] juventutis? 29. An ne eas quidem vires senectuti relinquimus[1], ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officii[2] munus[2] instruat? quo quidem opere quid[3] potest esse praeclarius[4]? Mihi vero Cn. et P. Scipiones[5] et avi tui duo[6], L. Aemilius et P. Africanus, comitatu nobilium juvenum fortunati videbantur: nec[7] ulli[7] bonarum artium magistri[8] non[7] beati putandi[9], quamvis consenuerint vires[10] atque defecerint. Etsi[11] ista ipsa de-

34., 20. 76. (12) Cf. 7. 21. (13) Hand. I. 166. 17. (14) I. e. atqui: v. ad *de D.* ii. 32.; add. Hand. II. 497. 5. (15) Np. quam multi sint: cf. 10. 32. Ex re talia interpretanda sunt: nam contrarie Virg. "gravis *annis*" et Juv. "improbus *annis*." (16) Refer ad *omnino*. (17) Del. Nonius. (18) Cf. *de Off.* i. 1. 3. (19) Nonius 383. Cf. *de Or.* ii. 23. 95. (20) *per se ipsam* 1. (21) Cf. *in Caecil.* 13. 42. (22) Cf. *de Or.* i. 21. 94., 95., *Orat.* 5. 18. (23) Cf. *Orat.* 23. 78., Tacit. *Hist.* i. 19., *Ann.* vi. 15. (24) Nonius 343. (25) *Quam* 1. 2., frustra: cf. 11. 38.: etsi *sermonem exsequi*, monet De-G., apud Plautum esse *Trinum.* ii. 2. 5. (26) V. ad 11. 38. (27) Cf. 10. 34., 11. 35. et 38., 20. 72. (28) V. ad 7. 21. (29)—(29) Sc. alicui; cf. 5. 15.: i. e. discipulo uni et alteri, sicut ego nunc facio. (30) V. ad 1. 1. (31) Abstr. pro concr.: Zumpt. § 92., 672. Cf. 8. 26.

29. (1) Sic recte M., q. v. *Opusc.* II. 40.-42.; accedit 1.: vulg. *-emus.* (2) Cf. 11. 35., 20. 72. (3) Cf. 15. 53. (4) Cf. *de D.* ii. 2. 4. (5) Zumpt. § 785. (6) Cf. *Brut.* 58. 212., 213., *in Verr.* iv. 10. 22., *de N. D.* iii. 19. 48., inf. 23. 82. (7)—(7)—(7) Cf. Liv. viii. 26., xxii. 54., xxxviii. 25. (8) V. Nizol. (9) V. ad 3. 7. (10) V. ad 1. 1. (11) Cf. 1. 2. (12) Poterat addere *ac senium.* Cf. *Lael.* 24. 90. Sic saepe in nominibus: v. ad 11. 36. (13) *etenim.* G., male: Hand. II. 544.

30. (1) Vid. H. ad 20. 73.; add. Moser. Tusc. I. 169. (2) Hand. I. 409. 6.: cf. 10. 31., 22. 79. (3) Vertit ipsum c. 22. (4) Cf. 22. 79., *de F.* ii. 30. 96., *Tusc.* iii. 28. 69., *de D.* i. 30. 65. (5) Cf. *de Or.* ii. 11. 45., 47. 196., *Tusc.* i. 24. 57., *de Rep.* vi. 9., *Lael.* 1. 3. bis. (6) V. ad 4. 10. (7) Del. Dr. 1.; cf. *Acad.* i. 2. 7., "negat Epicurus.... suspicari:" vidd. Hand. ad Wopkens. 13., Ellendt. *de Or.* II. 357., seq., Zumpt. *Verr.* 141., Matth. *p. Mur.* 3. 7., *p. Sulla* 5. 14., 13. 39., 23. 65., Winckler. *Philipp.* ii. 82., Moser. *Tusc.* I. 538., II. 248. (8) Cf. *de Off.* ii. 13. 47. (9) V. ad 5. 14. (10) Cf. Quinctil. *Inst.* viii. 3. 31., "memini *juvenis*," apud

fectio[12] virium adolescentiae vitiis efficitur saepius, quam senectutis: libidinosa enim[13] et intemperans adolescentia effetum corpus tradit senectuti. 30. Cyrus quidem[1] apud[2] Xenophontem eo sermone[3], quem moriens[4] habuit[5], quum admodum[6] senex esset, negat se[7] umquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam, quam adolescentia[8] fuisset. Ego L. Metellum[9] memini[9] puer[10] (qui, quum quadriennio[11] post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, viginti[12] et duos[12] annos ei[13] sacerdotio praefuit) ita bonis esse[14] viribus extremo tempore aetatis, ut adolescentiam non requireret[15]. Nihil[16] necesse est[17] de me ipso[18] dicere[19]: quamquam[20] est id quidem[21] senile[22] aetatique nostrae conceditur.

X. 31. Videtisne[1], apud[2] Homerum ut[3] saepissime[4] Nestor de virtutibus[5] suis praedicet? Tertiam enim[6] jam aetatem[7] hominum vivebat[8]; nec erat ei verendum[9], ne vera praedicans de se nimis[10] videretur aut insolens[11] aut loquax. Etenim, ut ait Homerus[12], *ex ejus lingua melle[13] dulcior[13] fluebat oratio*. Quam ad suavitatem[14] nullis egebat corporis viribus. Et ta-

Heindorf. ad Hor. *Sat.* ii. 2. 113. (11) *quatr.* 2., et idem 10. 32. (12) *d. et v.* edd. vett. quaed.: v. Ochsner. 382. et 481. (13) Del. 1.: v. ad 4. 10. (14) De infin. praesentis cum *memini* Zumpt. § 589. (corrige *in Verr.* iv. 14.); adde *in Verr.* iii. 7. 16., iv. 66. 147., *ad F.* p. 81., 135. bis, 209., 214., 265., 373., *ad A.* p. 137., 199., 362. bis, 368., *Lael.* 1. 2. (15) Matth. *p. L. M.* 2. 6., Garaton. *p. Mil.* 1., Ochsner. 362.: cf. 10. 33. bis, 20. 76. (16) Cf. 7. 24. (17) Sic 2. cum aliquot, om. *mihi*: v. mox ad "*dicere.*" (18) Beier. *de Off.* I. 278. (19) Sc. *me*: cf. *Brut.* 41. 151., Sallust. *J.* 85. 4. (20) Cf. 1. 1. (21) Cf. 3. 9. (22) Cf. 23. 82.

X. 31. (1) Cf. 8. 26. Nonne v.: Hand. IV. 74. (2) Cf. 9. 30. (3) Sic aliquot postponunt. Cf. 8. 26. (4) *Il.* α' 260., λ' 663. (5) *v. de s.* 2. Exstabat autem ipsius C. *de Virtt. suis* oratio. (6) Hand. II. 390. 4. (7) Dictum ut "*vitam* vivere" inf. 21. 77. (8) *Il.* α' 250., *Od.* γ' 245. (9) Cf. 23. 85., *Lael.* 16. 58. (10) Del. 1.; frustra: Goerenz. *de F.* 81., Beier. *Lael.* 91., nos *de Fa.* 157. b, *de Off.* 45. b., Hand. IV. 212.; adde *in Verr.* ii. 21. 51., *p. Planc.* 26. 63., *Philipp.* i. 5. 12., 10. 25., 12. 29., xiv. 6. 17., *p. Domo* 40. 105., *p. Marc.* 7. 21., *ad F.* i. 5. 1., 7. 8., 9. 19., iv. 14. 2., *ad A.* ii. 21. 4., *de Rep.* i. 18. 30., v. 9. 16., *de N. D.* i. 5. 12., *Lael.* 13. 45. Abundat etiam adj. *nimius* 12. 42., 15. 52. (11) Nonius 322. (12) *Il.* α' 249. (13) Cf. *Orat.* 9. 32. (14) Nolebat *dulcitu-*

men[15] dux ille Graeciae nusquam[16] optat, ut Ajacis similes[17] habeat decem, at[18] ut Nestoris[19]; quod si sibi[20] acciderit[21], non dubitat, quin brevi[22] sit Troja peritura. 32. Sed[1] redeo[1] ad me[2]. Quartum ago annum et octogesimum: vellem[3] equidem idem posse gloriari[4], quod Cyrus[5]; sed tamen[6] hoc queo dicere, non me quidem iis esse viribus[7], quibus aut miles[8] bello[9] Punico aut quaestor[8] eodem bello aut consul[8] in Hispania fuerim aut quadriennio post, quum tribunus[10] militaris depugnavi[11] apud Thermopylas[12] M. Acilio Glabrione consule: sed[13] tamen[13], ut vos videtis, non plane me enervavit[14] nec afflixit senectus[15]: non[16] curia[17] vires meas desiderat[18], non rostra[19], non amici, non clientes[20], non hospites. Nec[21] enim umquam sum[22] assensus veteri illi laudatoque[23] proverbio, quod monet, ***mature fieri senem, si diu[24] velis esse senex[24]***. Ego vero[25] me[26] minus diu senem esse mallem[26], quam esse senem[27] ante, quam essem. Itaque nemo[28] adhuc[28]

dinem: cf. de Or. iii. 40. 161. (15) Np. carebat quamvis corporis viribus: v. ad 18. 65. (16) Np. apud H.: *nunq.* 1. 2. (17) Substantive: Madvig. *de F.* 632. (18) *sed* M., frustra: Hand. I. 426. 9. (19) *Il.* β' 371. De proprio autem quasi pro pron. ad 5. 14. (20) Addidit K.: accedunt 1., 2. (21) Nota in re bona: Ellendt. *de Or.* II. 182. (22) Sc. *tempore: cf. ad F.* p. 114., 128., 135., 249.

32. (1) Cf. 19. 67., *Lael.* 1. 1., 17. 62. (2) Cf. 13. 45., *Lael.* 25. 96. (3) Est fatentis non posse; Bakius *de L.* 496.: cf. *de Off.* iii. 1. 1. (4) Cf. 23. 82. (5) Sc. *gloriatur*: cf. *de L. Agr.* ii. 23. 61., *p. Planc.* 30. 72., apud O.; adde *in Verr.* i. 55. 143. Cf. 9. 30. (6) Refer ad *vellem.* (7) Discretive: v. ad 6. 19. (8) Cf. 4. 10., 6. 18. (9) *b. m. P.* 1., O. (10) Fuisse etiam consulares tr., docet G. (11) Est ad exitum belli pugnare: cf. *Philipp.* ii. 30. 75. (12) Liv. xxxvi. 16. s. f. (13) Nota iteratas particulas: cf. (Vatinii) *ad F.* v. 10. 1. (14) Nota anacoluthon: nam debebat in infinitivo pergere. (15) Liv. xxxix. 40. (16) Hand. IV. 270. (17) Cf. 6. 18., 11. 38. (18) Cf. *ad A.* xii. 40. 2. (19) Cf. *Brut.* 20. 80., 23. 89. (20) Hispani: Cic. *in Caecil.* 20. 66., Plutarch. c. 11. (21) *Neque* 2.: Hand. IV. 115. 26. (22) *sum u. ass.* 2. (23) I. e. quod solet laudari, h. e. commemorando usurpari: vid. Nonius 335. Sic *auctores laudare, de Or.* iii. 18. 68., 49. 187., *Brut.* 11. 44., *p. Flacco* 37. 93.; *facta dicta, Lael.* 2. 10. (24)—(24) Cf. *Lael.* 1. 4. (25) Est quasi respondentis contra prov. (26)—(26) De acc. Moser. *Tusc.* I. 337.: de utroque casu, et de nom. et de acc., Soldan. *p. Lig.* 115.; add. Ellendt. *de Or.* II. 68. (27) Repetitum nomen del. Erf., frustra: vidd. Wopkens. *LL. TT.* 77.

convenire[29] me voluit, cui fuerim occupatus[30]. 33. At[1] minus habeo virium, quam vestrum utervis. Ne[2] vos quidem[2] T. Pontii[3] centurionis vires habetis: num[4] idcirco est ille praestantior[5]? Moderatio[6] modo[7] virium[8] adsit et[9] tantum[10], quantum potest[11], quisque nitatur; nae[12] ille non[13] magno[13] desiderio tenebitur[14] virium[15]. Olympiae per stadium ingressus esse Milo[16] dicitur, quum[17] humeris sustineret[18] bovem vivum[19]. Utrum igitur[20] has[21] corporis[22], an Pythagorae[23] tibi malis vires[24] ingenii[25] dari? Denique isto bono utare[26], dum[27] adsit; quum absit, ne[28] requiras[29]. Nisi[30] forte[30] adolescentes pueritiam, paulum aetate progressi adolescentiam debent[31] requirere[32]. Cursus est certus aetatis et una via naturae eaque simplex[33], suaque

et 266. [105 et 358. *H.*] et *M. Obss. N.* X. 31., 160., 324., Scheller. *Obss.* 54. et 143., Ellendt. *de Or.* II. 404., seq., Orell. *ad F.* 154., Goerenz. *de F.* 614. b, Gies. *de D.* 212. et 277.: cf. 7. 24., 16. 55., 20. 74., mox § 33. (28) *adh. n.* 2.: v. Stuerenb. *de Off.* 188. (29) I. e. adire consulendi vel colloquendi causa: cf. 23. 83., *ad F.* p. 38., 40., 64., 69. bis, 71., 72. bis, 73., 76., 84., 86., 88., 100. ed. Or. (30) I. e. cui copiam non fecerim, quod essem occupatus. Cf. Plaut. *Merc.* ii. 2. 18.

33. (1) Cf. 7. 21. (2)—(2) Sic in refutatione 11. 34., 14. 47. (3) V. ad 9. 27. Cf. *de F.* i. 3. 9. (4) Cf. 6. 19. (5) Nonius 371. (6) Temperatio modo virium adhibeatur; modus ponatur usui virium, habita ratione aetatis. (7) Cf. 7. 22. (8) Np. senilium. (9) Exegetice. (10) Tantum neque plus quam—: vidd. Manut. *p. L. M.* 6. et *ad F.* i. 7. 4., Moser. *Tusc.* I. 101., Gies. *de D.* 216. et 219., Ochsner. 121.; adde *de Or.* i. 59. 252., ii. 18. 74., *Orat.* 7. 24., 36. 124., *ad F.* i. 9. 18., *de Off.* i. 4. 11., Sallust. *C.* 8. et 58. (11) Cf. *de Or.* i. 10. 44., *p. Planc.* 42. 102., inf. 11. 34. (12) Hand. IV. 25. 3. (13) I. e. nullo; Hand. IV. 257. 2.: cf. *de F.* iii. 3. 11., *Tusc.* iii. 4. 8., "*nae* . . . non magno." Frustra autem O. hypallagen intelligit. (14) Cf. 17. 60. (15) Np. adolescentiae. (16) V. ad 7. 21. (17) V. ad *de Off.* i. 21. 71.; add. Madvig. *Opuscc.* II. 8. (18) I. e. dicitur ingrediens sustulisse; v. ad 1. 3.: cf. 17. 60. (19) Cujus etiam reluctantis vis sustinenda esset frequentia stadii atque tumultu perterriti. Auget ergo adj. (20) Hand. III. 187. 9. (21) I. e. fere *hujus*, ut mox *Pythagorae*. (22) *h. c. vires* 1., 2. (23) V. ad 9. 27. Vixit autem P. cum Milone Crotonae. (24) *virises* 2. (25) *an P. t. m. ingenium d.* 1.; v. ad *de N. D.* i. 5., *de Off.* i. 22. 76. De genn. autem duobus Madvig. *de F.* 32., Moser. *Tusc.* I. 97. (26) Madvig. *Opuscc.* II. 105. n. (27) Hand. II. 311., seqq. (28) Idem V. C. IV. 37., seqq. (29) Cf. 9. 30. (30) Hand. IV. 231. 13.: cf. 6. 18. (31) *-eant.* edd. quaedam, male. (32) Cf. 20. 76. (33) Cf. *Acad.* ii. 39. 124

cuique parti aetatis[34] tempestivitas[35] est data; ut[36] et infirmitas puerorum[37] et ferocitas[38] juvenum et gravitas[39] jam constantis[40] aetatis[41] et senectutis maturitas[42] naturale quiddam habeat, quod suo[43] tempore percipi debeat[44]. 34. Audire[1] te arbitror, Scipio, hospes tuus avitus[2] Masinissa quae[3] faciat[4] hodie[5] nonaginta natus annos: quum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino[6] non adscendere[7]; quum equo[8], ex equo non[9] descendere; nullo imbre, nullo frigore adduci[10], ut capite operto[11] sit[12]; summam[13] in[14] eo esse corporis siccitatem[15]; itaque[16] omnia regis[17] exsequi[18] officia[19] et munera[19]. Potest igitur[20] exercitatio et temperantia etiam in[21] senectute conservare aliquid pristini[22] roboris.

XI. Non[1] sunt in[2] senectute vires. Ne[3] postulan-

(34) Del. 2.: v. ad § 32. (35) Nonius 407. (36) Exegetice: v. ad 5. 13. Etsi etiam mei, sicut multi, *Ut enim . . . sic senectutis . . . habet.* (37) I. e. quae est puerorum. (38) I. e. elatio animi. (39) Wunder. *p. Planc.* 158. (40) Confirmatae: cf. 20. 76. (41) Del. 1. (42) Nonius 349. (43) I. e. proprio ejus. (44) De subj. Zumpt. § 562.; adde 18. 65.

34. (1) I. e. solere audire. (2) *h. t. M. avitus* 1. (3) Cf. postpos. indef. *ad F.* p. 36., 96. bis, 257., 284., 291. (4) *-it* 1., 2.: vv. Hand. ad Wopkens. 203., Zumpt. *Verr.* 366., seq., Madvig. *de F.* 590., Bakius *de L.* 353., seq. (5) Hand. III. 99. 5. (6) Idem V. C. IV. 376. 7. (7) Sc. *eum:* vidd. Matth. *p. Sext.* 41. 89., Cortius *ad F.* 116., Moser. *de Rep.* 314.; adde *in Verr.* i. 19. 49., *ad A.* xiv. 21. 2. Notanda etiam duplex verbi *audire* constructio: cf. *de N. D.* ii. 1. 2.: v. ad 20. 74. (8) *in equo* nonnulli; cf. *de D.* ii. 68. 140.: frustra tamen; cf. Sueton. *Jul.* 57. apud G.; add. Cortius ad Sallust. *C.* 59. 5. (9) Sc. omnino. (10) Nonius 246. (11) *cooperto* nonnulli, quod nimium: mallem *o. cum c.;* v. Hand. II. 143. 2. (12) I. e. velit esse: cf. *Lael.* 1. 1., 12. 42. (13) Poterat sic: *summa esse* (eum) *c. siccitate:* v. ad 4. 12. (14) Cf. 4. 10. (15) I. e. a sudore vacuitatem: cf. *Tusc.* v. 34. 99. Firmitatem interpretatur Nonius 395. (16) I. e. atque ita; Hand. III. 500. 3.; adde *in Verr.* ii. 17. 41. et 42., 26. 63., 30. 73., 35. 87., 38. 94., *ad F.* xiii. 16. 1. et 2., *de D.* ii. 33. 71., *Lael.* 1. 1. et 4., 25. 96. (17) Quasi adjective; regia. (18) Sc. *eum;* v. supra ad h. §. Cf. 9. 28. (19)—(19) Saepe junguntur haec: v. Nizol. (20) Hand. III. 187. 9. (21) Cf. 9. 28. (22) Malim abesse.

XI. (1) *Nesunt* 2. Sunt autem haec denuo proponentis commorantisque: cf. 10. 33. Frustra K. *Ne sint*, concessive; etsi non improbat Hand. IV. 53. 14. (2) Cf. 4. 10. (3)—(3) Cf. 10. 33. (4)

tutis, sed inertis, ignavae[23], somniculosae[24] senectutis. Ut petulantia, ut libido magis est adolescentium, quam senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non[25] proborum; sic ista senilis stultitia, quae deliratio appellari solet, senum levium est, non omnium. 37. Quatuor[1] robustos[2] filios, quinque filias[3], tantam[4] domum[5], tantas clientelas Appius[6] regebat et caecus[7] et senex[7]: intentum[8] enim animum, tamquam[9] arcum, habebat nec[10] languescens[10] succumbebat[10] senectuti. Tenebat non modo auctoritatem, sed etiam imperium[11] in suos[11]: metuebant[12] servi, verebantur[13] liberi; carum[14] omnes habebant[14]; vigebat[15] in[16] illa[17] domo[17] mos[18] patrius[19] et disciplina. 38. Ita[1] enim senectus honesta est, si[1] se ipsa[2] defendit, si jus suum retinet[3], si nemini emancipata[4] est, si usque ad ultimum spiritum[5] dominatur[6] in suos[6]. Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo est aliquid adolescentis[7], probo: quod[8] qui[8] sequitur[9], corpore

lescentem." (21)—(21) Accipe quasi uno pro vocabulo: v. ad *de Off.* ii. 20. 71.; add. Zumpt. *Verr.* 735., Moser. *Tusc.* II. 125., Scheller. *Obss.* 75., Hand. ad Wopkens. 214., Madvig. *Opuscc.* I. 336., Cortius ad Sallust. *C.* 126., Longol. ad Plin. *Epist.* 809.: cf. *Parad.* v. 39., "locupletis *orbi senis.*" (22) V. ad 4. 10.: cf. *ad A.* viii. 4. 2. (23) Nonius 33. (24) *s.que* 2.: vv. Zumpt. § 783., Ellendt. *de Or.* II. 238. (25) Hand. IV. 256. 1.: cf. *de Off.* iii. 8. 36.

37. (1) *Quattuor* 1., ut 5. 15. (2) Sc. *aetate:* cf. *p. Sulla* 16. 47., *Philipp.* v. 16. 43. (3) Np. item adultas. (4) Puta quantam notum est ei fuisse. (5) Cf. *de Off.* i. 39. 139. (6) De exemplo ad 7. 21.; de Appio ad 6. 16. (7)—(7) Caecus etiam, non modo senex: cf. 6. 16. Sic etiam mei: al. *et s. et c.* (8) Nonius 329. (9) I. e. quemadm. arcum habet intentum is, qui utitur eo: cf. § 36. (10)—(10)—(10) V. ad 5. 14. (11)—(11) Cf. § 38. (12) (13) De mutata persona ad 4. 12. Cf. *p. Planc.* 12. 29. (14)—(14) Cf. *ad F.* 36., 253., 270., 276. (15) *viv.* 2. (16) I. e., opinor, vigente illa domo: v. Hand. III. 267. 31., qui ab alio quodam usu nostrum locum seponit p. 248. (17) Cf. *Philipp.* ii. 28. 69. (18) Cf. *de Or.* i. 18. 84., *de D.* ii. 33. 71. (19) Cf. *Philipp.* ii. 28. 69., *de D.* ii. 33. 70.

38. (1)—(1) V. ad *de Off.* i. 9. 28.; add. Hand. III. 479. (2) Ochsner. 41. (3) Cf. *in Verr.* iii. 14. 37., *p. Balbo* 13. 31., *ad Q. Fr.* i. 2. 11. (4) Sic et codd. nonnulli et Nonius 105.; al. *mancip.*: cf. Plaut. *Bacch.* i. 1. 60., "tibi me totum *emancipo*;" Cic. *de F.* i. 7. 24., Hor. *Epod.* ix. 12.; add. Gronov. ad Senec. *Epist.* 45. (5) Cf. 9. 27. (6)—(6) Cf. *p. Rosc. A.* 28. 78. (7) Adjective; cf. *de Off.*

senex esse poterit, animo numquam erit. Septimus mihi Originum[10] liber[11] est in manibus[12]; omnia antiquitatis monumenta colligo[13]; causarum[14] illustrium, quascumque defendi, nunc quum[15] maxime conficio orationes[14]; jus augurum[16], pontificum[16], civile tracto[17]; multum etiam Graecis[18] literis utor; Pythagoreorumque[19] more, exercendae memoriae gratia[20], quid quoque die didicerim[21], audierim, legerim[22], commemoro[23] vesperi. Hae[24] sunt exercitationes ingenii, haec[24] curricula[25] mentis; in his desudans[26] atque elaborans[27] corporis vires non[28] magnopere[28] desidero[29]; adsum[30] amicis[30], venio in senatum[31] frequens[32] ultroque affero[33] res multum et diu cogitatas, easque tueor[33] animi, non corporis viribus. Quae[34] si[35] exsequi[36] nequirem, tamen[35] me lectulus meus[37] oblectaret ea ipsa[38] cogitantem, quae jam agere non possem: sed[39], ut possim,

i. 36. 130.; add. Beier. ad *Orat.* p. 21. ed. Or.; v. etiam inf. ad h. §. (8) V. ad 1. 2. (9) V. ad *de Off.* i. 1. 3., 28. 100. De praes. autem cum fut. Ochsner. 266. (10) Cf. *Brut.* 17. 66. (11) *l. O.* 1., 2. Fortasse potest *liber* abesse: cf. *de D.* i. 5. 8. (12) Cf. *ad A.* iv. 13. 2.: sic etiam *in m. habere*, ut *ad A.* 338., 353., 410. Aliter 4. 12. (13) Cf. *de Or.* ii. 48. 199., *p. Planc.* 21. 52., *ad F.* iv. 3. 1., *de Rep.* i. 3. 4., *de D.* i. 3. 5., *de Off.* ii. 5. 16. (14)—(14) Goëller. *Orat.* 237., Madvig. *Epist. Cr.* 81.; adde *de Or.* ii. 17. 72. (15) *quam* codd. fere. Correxit Jac. Gronovius. Vid. Hand. III. 600., seqq. (16) Cf. *p. Arch.* 12. 32., "non *fori* neque judiciali consuetudine;" *de Rep.* i. 2. 2., "jus aut *gentium* aut . . . civile;" et 29. 45., "vel *optimatium* vel factiosa;" supra paulo "*adolescentis.*" (17) Quasi manu: v. Nizol. (18) Cf. 1. 3. (19) Cf. *Carmm. Aurr.* v. 40., seqq. (20) Cave putes etiam rationem hanc Pythagoream esse. (21) Ita lego; vulg. *dixerim*: cf. 8. 26. De permutatione Goerenz. *de F.* 403., nos *de N. D.* i. 12. e. (22) Ita lego; vulg. *egerim*: cf. 6. 20. Mutasse aliquem arbitror, qui vellet versiculo accommodare Pythagoreo. (23) Nonius 91. (24)—(24) Krueger. 124., Ochsner. 340., nos ad Sallust. *C.* 7. (25) V. Nizol. (26) Uno hoc loco, opinor, est usus. (27) Cf. 7. 24. (28) Hand. III. 581. 7. (29) Cf. 10. 32. (30) Np. in causis; v. Buechner. *p. Rosc. A.* 146.; vel etiam deliberantibus, in consilio; cf. *Tusc.* v. 38. 112., *Lael.* 11. 37. Ad rem vero cf. 10. 32. (31) Cf. 10. 32. (32) Ellendt. *de Or.* II. 142. (33) V. Nizol. (34) *quas* multi, male: cf. 9. 28. (35)—(35) Beier. *de Off.* I. 301., Gernh. *Opuscc.* 63. n.: cf. 9. 28., 14. 48., 23. 83. (36) Cf. 9. 28. (37) Del. Lamb., male: v. Gies. *de D.* 215.; adde *in Cat.* i. 4. 9., *p. Sulla* 18. 52., *ad A.* iii. 8. 2. (38) Cf. 16. 55., 18. 63., *in Verr.*

facit acta[40] vita[40]. Semper enim in[41] his[42] studiis laboribusque viventi[43], non intelligitur[44], quando obrepat[45] senectus. Ita sensim[46] sine sensu[46] aetas[47] senescit; nec subito frangitur, sed diuturnitate exstinguitur.

XII. 39. Sequitur tertia vituperatio senectutis, quod[1] eam carere dicunt[2] voluptatibus. O praeclarum[3] munus[3] aetatis[4], si quidem id aufert[5] a[6] nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum! Accipite enim, optimi[7] adolescentes, veterem[8] orationem Archytae Tarentini, magni in primis[9] et praeclari viri, quae mihi tradita[10] est, quum essem[11] adolescens Tarenti cum Q. Maximo[11]. Nullam capitaliorem[12] pestem[13], quam[14] voluptatem[14] corporis[15], hominibus dicebat a natura datam[16], cujus voluptatis avidae libidines temere et effrenate ad potiundum incitarentur[17]. 40. Hinc[1] patriae[2] proditiones[2], hinc[1] rerum[3] publicarum[3] eversiones, hinc[1] cum hostibus clandestina colloquia[4]

iii. 55. 128., *p. Mur.* 19. 40., *Philipp.* xiii. 5. 10., *de F.* i. 15. 49., *de Rep.* ii. 7. 13., *de N. D.* i. 36. 101. (39) Cf. *Lael.* 27. 104. (40) *a. f. v.* 2. Cf. *in Verr.* iii. 62. 146., *ad F.* iv. 13. 4., vi. 4. 4., *Tusc.* i. 45. 109. (41) Cf. *ad F.* ix. 26. 1., *de F.* v. 19. 50. (42) *s. his* 2. (43) I. e. qui vivit: cf. 18. 64., 20. 74. Junge autem cum O. *viv. q. obr. s.*: nam male Zumpt. § 419. *viv. intell.* (44) Np. ab ipso: v. ad 2. 5. (45) Cf. 2. 4. (46)—(46) Nota alliterationem: vv. Ellendt. *de Or.* II. 292., seq., Goëller. *Orat.* 119., seq., et 260., Zumpt. *Verr.* 661., Garaton. *p. Mil.* 192. ed. Or., Moser. *Tusc.* I. 289., Gies. *de D.* 213., Ochsner. 100. Quin etiam de Sigmatismo quosdam laudat O. (47) Np. viventis in istis: cf. *de Off.* ii. 13. 45., Sallust. *J.* 63. 3.

XII. 39. (1) I. e. quae est quod —. (2) Quod caret, ut dicunt: v. ad 2. 4. (3) Cf. *de N. D.* iii. 29. 73. (4) Np. progredientis: cf. 13. 45. (5) Nota oxymoron. (6) Sic l. cum pluribus: v. Nizol.; adde *in Verr.* iv. 20. 42. Aliis pro dativo est *nobis*. (7) Cf. *Lael.* 10. 33. (8) *-rum* 2. Cf. *de F.* iii. 22. 73. (9) Cf. *de N. D.* i. 43. 120. (10) Quasi in manum de manu. (11)—(11) Cf. 4. 10. (12) Cf. *de Off.* i. 13. 41., ii. 21. 73., iii. 21. 82.: vv. Zumpt. *Verr.* 404., Ochsner. 267. (13) Cf. *Lael.* 10. 34., 25. 91., *de Off.* ii. 7. 23., ubi plura; add. Moser. *Tusc.* I. 467. (14) V. ad l. 1. (15) Cf. § 41., 18. 64. (16) Nullam pestem, quae quidem hominibus a natura esset data, capitaliorem esse, quam v. c.: v. ad l. 3.: cf. § 40., *Acad.* i. 2. 7., *de L.* i. 22. 58., *Lael.* 6. 20. (17) Reflexive: *-rent* G., sc. homines; frustra.

40. (1) Cf. *de Off.* iii. 8. 36. (2) Nota sing. numerum cum plur. jungi: cf. *Tusc.* v. 9. 24. De plur. autem Ellendt. *de Or.* II. 380. (3) Cf. 6. 20. (4) Cf. *Philipp.*

nasci[5]; nullum denique scelus[6], nullum malum[7] facinus[8] esse, ad quod suscipiendum[9] non libido[10] voluptatis impelleret[11]; stupra vero et[12] adulteria et omne tale flagitium[13] nullis aliis illecebris[14] excitari, nisi voluptatis[15]. Quumque homini sive natura[16] sive quis deus[16] nihil[17] mente[18] praestabilius[18] dedisset[19], huic divino[20] muneri[21] ac dono[21] nihil tam[22] esse inimicum[23], quam voluptatem[24]. 41. Nec enim libidine[1] dominante[1] temperantiae locum[2] esse, neque[3] omnino[4] in[5] voluptatis regno[6] virtutem posse consistere[7]. Quod quo magis intelligi posset, fingere[8] animo[9] jubebat[10] tanta[11] incitatum aliquem[12] voluptate corporis[13], quanta[14] percipi posset maxima[14]: nemini censebat fore dubium, quin tamdiu[15], dum[15] ita gauderet, nihil[16] agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conse-

xii. 11. 27. (5) Cf. *de Off.* iii. 8. 36. (6) Puta quo quis se obstringeret. (7) Del. E: tuetur Nonius 310.: v. Gell. xii. 9. (8) Np. quo quis alteri noceret: Ochsner. 268. (9) Cf. *in Verr.* v. 5. 11., *Philipp.* xi. 4. 9. (10) I. e. studium, cupiditas: cf. *Parad.* i. 1. 6. (11) Np. homines: cf. *de Rep.* vi. 1. 5. (12) Del. 2.: v. Hand. II. 470. (13) Cf. *in Verr.* v. 10. 26., *in Cat.* i. 6. 13.; add. Ochsner 268. (14) Cf. *Tusc.* iv. 3. 6., *de Rep.* vi. 1. 5., *de L.* i. 11. 31., *ad F.* xv. 16. 3. (15) Sc. *illecebris:* v. ad 9. 27. (16)—(16) Cf. *Parad.* i. 3. 14. (17) De comparatione negativa Orell. *Brut.* 218. (18) Cf. *Acad.* i. 2. 7., *de F.* v. 13. 38., *Parad.* i. 3. 14., *de L.* i. 7. 22., 22. 58., *Lael.* 6. 20., *de Off.* iii. 10. 44. (19) Quumque nihil, quod quidem homini sive n. sive q. d. dedisset, mente praestabilius esset: v. ad § 39.; adde 15. 54., *Lael.* 13. 47., *de Off.* iii. 10. 44. (20) Translate: cf. *de F.* v. 13. 38., *Parad.* i. 3. 14., *de L.* i. 7. 22., *de Off.* iii. 10. 44. (21)—(21) Saepe junguntur haec: v. Nizol. (22) Sic 2. cum multis; al. *esse tam:* cf. 11. 35., *ita*, et ibid., *quam.* (23) Cf. § 42. (24) V. ad 1. 1.

41. (1) Cf. *Orat.* 65. 219., *de F.* ii. 35. 117., Sallust. *C.* 51. 3. De participio autem Gernh. *Opuscc.* 151. et 163. (2) Cf. *de F.* iii. 20. 66., *Lael.* 15. 52. (3) Hand. IV. 128. (4) Idem V. C. ibid. 374. 3., 377. 8. (5) V. ad 3. 8. (6) Cf. *de N. D.* i. 23. 65. (7) Cf. *p. Qu.* 1. 5., *de F.* iv. 25. 69. (8) Cf. *p. Mil.* 29. 79. (9) Np. suo quemque; cf. *Tusc.* v. 24. 68.: v. Moser. *Tusc.* I. 329.; adde inf. ad 21. 81. (10) Sc. eos qui audiebant: vid. Zumpt. § 617., nos ad Sallust. p. 244.; adde *de D.* i. 35. 77., ii. 36. 77., Virg. *Aen.* iii. 472. Plene *de F.* ii. 21. 69. (11) Cf. *de N. D.* ii. 38. 96. (12) Cf. *de F.* i. 12. 40. (13) V. ad § 39. (14)—(14) Cf. *Philipp.* iii. 2. 4., *ad F.* xiii. 22. 2., *de F.* i. 12. 40., *Lael.* 20. 74: v. Zumpt. § 689. (15) Hand. II. 316. 2. (16)—(16) Adhibe

qui posset[16]. Quocirca nihil esse tam detestabile[17] tamque pestiferum[17], quam voluptatem[18]; si quidem ea, quum major[19] esset[20] atque longinquior[21], omne animi lumen[22] exstingueret." Haec cum C. Pontio Samnite, patre ejus, a quo, Caudino proelio Sp. Postumius, T. Veturius, consules, superati sunt[23], locutum Archytam, Nearchus Tarentinus[24], hospes noster, qui in amicitia[25] populi[26] Romani permanserat, se a majoribus natu accepisse[27] dicebat, quum[28] quidem[28] ei sermoni[29] interfuisset Plato[30] Atheniensis: quem Tarentum venisse L. Camillo, Appio Claudio consulibus[31] reperio[32]. 42. Quorsus[1] haec? Ut intelligatis[2], si voluptatem aspernari ratione et sapientia[3] non possemus, magnam habendam[4] senectuti gratiam[5], quae efficeret[6], ut id non liberet[7], quod non oporteret[7]. Impedit enim[8] consilium voluptas rationi inimica[9], ac mentis, ut ita dicam[10], praestringit[11] oculos, nec habet ullum cum virtute commercium[12]. Invitus[13] feci[14], ut

fragm. *Hortens.* 71. Or. (21. N.) ([17])—([17]) Cf. *de Off.* ii. 5. 16. ([18]) V. ad 1. 1. ([19]) Cf. 1. 1. ([20]) V. ad 1. 1. ([21]) Cf. *de F.* ii. 29. 94., *Tusc.* iii. 28. 69.: al. *longior*. ([22]) Cf. *de Or.* i. 40. 184., *de Rep.* vi. 12., *Lael.* 8. 27. ([23]) Sunt interpos. haec quasi ipsius C.: vv. Kritz. ad Sallust. *C.* 129., seq., Krueger. *Opuscc.* Fasc. 1. p. 66., seq., Ochsner. 368. et 474. ([24]) *N. h. T. n.* 1. ([25]) *-am* O. ex ant. formula: v. Hand. III. 347. ([26]) Passive; i. e. quae cum populo R. fuerat instituta. ([27]) Cf. 6. 16. ([28]) Cf. 4. 10. ([29]) Ellendt. *de Or.* II. 150., Beier. *de Off.* I. 270. ([30]) Cf. *de F.* v. 29. 87., *Tusc.* i. 17. 39. ([31]) Errasse Cic., censet G., in anno et Coss. ([32]) Cf. 5. 15.

42. ([1]) *-sum* 1., 2.; v. ad 5. 13.: cf. *de Off.* iii. 16. 68. ([2]) Cf. *de Off.* iii. 16. 68. ([3]) *intelligentia* 1.: cf. *de Off.* iii. 17. 68. ([4]) *h. esse* 1., 2. ([5]) Cf. 14. 46., *ad F.* xi. 27. 8., xii. 23. 4. ([6]) *-fecerit* 1. "Hoc dicit," inquit M., "effecturam id senectutem, si aliter fieri non posset." ([7]) Sc. facere: v. Nizol. ([8]) *Imp. e. libido cons.* G., perperam. ([9]) Sive: Impediens e. cons. v. r. inimica est: v. ad 1. 8. Cf. *Tusc.* iv. 5. 10., 9. 22., *de N. D.* ii. 16. 43., supra § 40. Alii autem sic distrahunt: *I. e. c. voluptas: rationi inimica est ac*—(*ac* tollit M.): sed *est* neuter ex meis agnoscit. ([10]) Vid. Cic. *de Or.* iii. 41. 165.: cf. *Brut.* 9. 35., 25. 96., 31. 121., 34. 129., 43. 160., 55. 203., 82. 285., *Orat.* 5. 20., 8. 27., 13. 40., 22. 76., 71. 235., *ad A.* i. 17. 4., *de F.* ii. 14. 45., *Tusc.* iii. 34. 83. *Parad.* i. 3. 14., *de N. D.* ii. 58. 145., *Lael.* 9. 29., 14. 49., 15. 55., 19. 69. ([11]) Nonius 34., seq. ([12]) Cf. *Tusc.* v. 23. 66. ([13]) Addunt edd. aliquot *quidem*. Ego suspicor: *Invitus* [feci

fortissimi viri T. Flaminini fratrem L. Flamininum e senatu ejicerem, septem[15] annis post, quam consul[16] fuisset: sed notandam[17] nimiam[18] putavi libidinem. Ille enim, quum esset consul in Gallia[19], exoratus in[20] convivio a scorto est, ut securi feriret[21] aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. Hic Tito fratre suo censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus[22] est: mihi[23] vero et Flacco[24] neutiquam[25] probari[23] potuit tam flagitiosa et tam perdita libido, quae cum probro privato conjungeret imperii dedecus[26].

XIII. 43. Saepe audivi a[1] majoribus natu, qui se porro[2] pueros a senibus[3] audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod, quum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset[4] a[5] Thessalo[6] Cinea, esse

equidem, si quidquam umquam invitus] *feci*. Nim. nihil facit sapiens invitus. ([14]) Zumpt. § 619., Matth. *p. Mil.* 35. 95., Cortius *ad F.* iii. 8. 1., Goerenz. *de L.* 122. b, 232. b, Gies. *de D.* 15.; cf. *Lael.* 1. 4. ([15]) Corrigunt VV. DD. *octo*. ([16]) Valer. Max. ii. 4., "Poterat inhiberi respectu consulatus . . . atque auctoritate fratris ejus, . . . Sed —." ([17]) Proprium censoris verbum. ([18]) E codd. satis multis et edd. vett. apud O. recepi; accedit 2., *s. n. p. nimiam l.*: cf. *in Verr.* v. 59. 153., "avaritiae te *nimiae* coarguit" (frustra Madvig. *Epist. Crit.* 131. et *Opuscc.* I. 373.); *de L.* i. 13. 39., "*nimias* edet ruinas:" inf. 15. 52.: adde *nimis* supra 10. 31. ([19]) Ita malui distinguere: vulg. *q. e. c., in G. exo.* ([20]) Hand. III. 253. 11. ([21]) Sua quidem manu: Liv. xxxix. 42., seq. ([22]) Cf. *in Verr.* ii. 58. 142., *ad Q. Fr.* iii. 4. 2. ([23])—([23]) Zumpt. § 419. n.: cf. *ad F.* i. 7. 5., *ad A.* v. 21. 13., vi. 1. 8., *de F.* iii. 21. 70., *de Off.* i. 38. 137. ([24]) Nunc tandem aliquando meminit Cato collegam se censurae habuisse! Et vero, quam secundarium atque obsequentem collegam L. Valerium Flaccum habuerit, ex Livio novimus, xxxix. 40. Leve est quod omittit Charisius *et Flacco*. Sed maxime notanda sunt verba Valerii Maximi: "Sed *et censor et Cato, duplex severitatis exemplum*, eo magis illum notandum statuit, quod —." Ergo videtur Cic. dedisse *mihi vero et censori et Catoni n. p. p.*; deinde in geminata copula facta lacuna, *mihi vero et Catoni*, sibi placuit librarius aliquis ex historia reponens *et Flacco*. Cf. *Philipp.* ii. 28. 70., "*et consul et Antonius*;" *de N. D.* ii. 1. 1., "*et pontificis et Cottae.*" ([25]) Hand. IV. 182., Stuerenb. *de Off.* 156. Cf. *de Virtutibus* apud Charis., "illud *neutiquam probantes.*" ([26]) *decus* 2.: i. e. *DEcus*.

XIII. 43. ([1]) *e* O.: cf. 12. 41. ([2]) Hand. IV. 483. 8. ([3]) Cf. *Lael.* 23. 88. ([4]) I. e. quod, ut audisset, esset quidam —: v. ad 2. 4. ([5]) *e* iterum O. ([6]) V. ad 5. 13. ([7]) Epicurum; cf. *de F.* ii. 3. 7. ([8])—([8]) I. e. qui, quum se sapientem

quemdam[7] Athenis, qui se sapientem[8] profiteretur, eumque[8] dicere, omnia, quae faceremus, ad voluptatem esse referenda[9]. Quod ex eo audientes M'. Curium et T. Coruncanium optare[10] solitos[10], ut id Samnitibus[11] ipsique Pyrrho persuaderetur, quo facilius vinci possent, quum se voluptatibus dedissent[12]. Vixerat[13] M'. Curius cum[13] P. Decio, qui quinquennio ante[14] eum consulem[14] se pro republica quarto consulatu devoverat. Norat eumdem Fabricius, norat Coruncanius: qui quum[15] ex sua vita, tum ex ejus, quem dico[16], P. Decii facto[17] judicabant, esse[18] profecto[18] aliquid natura pulchrum, atque praeclarum, quod sua sponte[19] peteretur, quodque, spreta et contempta[20] voluptate, optimus quisque sequeretur. 44. Quorsum[1] igitur tam multa de voluptate? quia non modo vituperatio[2] nulla, sed etiam summa[3] laus[3] senectutis est, quod ea voluptates nullas magnopere[4] desiderat. Caret[5] epulis exstructisque[6] mensis et frequentibus poculis. Caret

profiteretur, diceret, —. (9) Ochsner. 208. (10) *optaRe* 2.: *optasse?* nim. ut omittatur *solitos*, ex illo "mirari *solitum*," ut opinor, male adsumptum. Neque arbitror saepius quam semel ludibundos optasse. Cf. *de Off.* ii. 21. 75. (11) Nim. sociis Pyrrhi. (12) *dedidiss.* edd. recc. fere. At, qui isto modo se dant, hi jam dedunt se: cf. *de Or.* i. 21. 95., *ad F.* iii. 10. 7., iv. 3. 3., *Tusc.* i. 30. 72. Contra *de Or.* iii. 15. 57., *Tusc.* iii. 28. 71., *Parad.* v. 2. 37., *de Rep.* vi. 26. 29., *de Off.* i. 21. 71., ii. 1. 2. Ceterum puta haec "quo . . . dedissent" potius Catonis esse responsum enarrantis, quam ad ipsum pertinere responsum. (13)—(13) Cf. *Tusc.* i. 33. 81., *de Off* i. 35. 126. (14)—(14) Cf. 6. 19. (15) *tum* 1., 2.: v. ad 2. 4. (16) I. e. de quo dico, quem significo: cf. *de N. D.* i. 31. 86., ii. 24. 62., 31. 80., 60. 150. (17) Cf. *de F.* ii. 19. 61., *de Off.* iii. 22. 86. (18) Cf. *p. Mil.* 31. 84., "Est, *est profecto* illa vis;" ubi v. Steinmetz. (19) Passive: cf. *in Verr.* i. 42. 108., *de F.* ii. 26. 83. apud G.; add. Mueller. *p. Sext.* 131. (20) Adhibe *de Off.* i. 30. 106.

44. (1) Cf. 5. 13. (2) I. e. causa cur vituperetur. Et sic mox *laus*: v. Beier. *de Off.* II. 329. (3) I. e. sed etiam l., et quidem summa: v. ad 4. 12. (4) *magno op.* Or.: Hand. III. 576., seq. Jungendum autem *nullas magnop.*; v. idem V. C. p. 581. (5) *Caret enim* 2.; *At caret* G., prob. Handio II. 451.; male. Nam non est objectio nova haec, sed insidiosa quaedam concessio. Quippe concedens rem Cato tamen animum prodit refellentis. Jam enim in vitiis ponenda sunt *exstructae mensae* et *frequentia pocula*. Cf. 6. 17. (6) Cf. *in Pis.* 27. 67., *Tusc.* v. 21, 62.; adde Plaut. *Menaechm.* i. 1.

ergo[7] vinolentia[8] et[9] cruditate et[9] insomniis[10]. Sed, si[11] aliquid[12] dandum[13] est voluptati, quoniam ejus blanditiis[14] non[15] facile[15] obsistimus (divine[16] enim Plato[17] escam[17] malorum appellat voluptatem, quod ea videlicet homines capiantur[18], ut pisces hamo[19]), quamquam immoderatis[20] epulis careat[21] senectus, modicis[20] tamen conviviis potest delectari. C. Duillium[22], M. filium, qui Poenos classe[23] primus devicerat, redeuntem a coena senem saepe videbam puer; delectabatur crebro[24] funali et tibicine, quae[25] sibi nullo exemplo[26] privatus sumserat: tantum[27] licentiae[28] dabat gloria! 45. Sed quid ego alios[1]? ad me[2] ipsum jam[3] revertar[4]. Primum[5] habui[6] semper sodales[7]. Sodalitates autem[8] me quaestore[9] constitutae sunt, sa-

25., Ovid. *Metam.* xi. 120. (7) Hand. II. 451.; adde Sallust. *J.* 85. 18., ubi non male codd. aliquot indicativum exhibent. (8) Recte G. delevit *etiam*. Quippe hoc sibi vult Cato, plane unam eamdemque rem esse carere epulis . . . . et carere vinolentia, —. Ceterum Chiasmi sive Epanodi modo ad id primum redit, quod postremum supra posuit. Item illa *crud. et ins.* inverse respondent illis *epulis exs. que mensis*. Vid. Ellendt. *de Or.* II. 51., seq., 171., 251., Madvig. *de F.* 110., Moser. *Tusc.* I. 434., nos *de Off.* 56. b. (9) Cf. 19. 67., *Lael.* 17. 62., 18. 65. (10) -*niis* Lamb., male: v. Servius ad *Aen.* iv. 9. (11) Del. 1., 2. (12) Cf. 3. 8. (13) Cf. *Tusc.* i. 45. 109.: v. Gronov. *Obss.* ii. 15. (14) Cf. *de F.* i. 10. 33. (15) I. e. non possumus omni ex parte obsistere; v. ad Sallust. *C.* 13. e.; cf. 23. 83., *Lael.* 20. 75.; add. Hand. II. 687. 4. (16) Cf. Quinctil. *Inst.* i. 6. 18., "Tullius *divine;*" et xi. 1. 62., "*divine* Cicero." (17) Cf. fragm. *Hortens.* 71. Or. (21. N.) (18) Cf. *de L.* i. 11. 31., *de Off.* i. 30. 105. (19) Transtulit haec, monente G., auctor supposititiorum ad Plaut. *Merc.* v. 3. 2. (20)—(20) I. e. (quae immod. sunt) epulis . . . (quae mod. sunt) conviviis . . .: cf. 22. 80. (21) Sic. 1., 2., sex Oxx.; al. -*et*: vidd. Soldan. *p. Lig.* 128., Bakius *de L.* 604–6. (22) V. ad 7. 21. (23) Cf. *Orat.* 45. 153. (24) Pluribus f.: nam Flor. "*funalia.*" Frustra *cereo* conj. Manut.; quale praedicativum adj. non poterat non postponi, ut etiam postposuit Val. Max. (25) Zumpt. § 376. b. (26) Cf. *in Verr.* ii. 42. 102. bis, iii. 50. 118., 90. 211. (27) Cf. 2. 4. (28) Cf. *de Off.* i. 41. 148.

45. (1) Sc. *dico*: v. Wopkens. *LL. TT.* 52. [72. H.]; adde *Orat.* 45. 153., *in Verr.* v. 66. 169. (2) Cf. 10. 32. (3) Hand. III. 124. 18.; adde *de Or.* ii. 26. 113., *Brut.* 87. 300., *de N. D.* iii. 23. 60., *de D.* i. 43. 97. (4) Cf. *p. Cael.* 3. 6., *ad F.* i. 8. 5., *de D.* i. 23. 47., ii. 2. 7., 37. 79. (5) V. ad *de Off.* i. 14. 44.; add. Hand. IV. 563. 6. (6) Cf. *Lael.* 11. 36., 15. 54., 19. 70., 22. 84. (7) V. Ernest. *C. C.*

cris[10] Idaeis Magnae Matris acceptis[10]. Epulabar igitur[11] cum sodalibus omnino[12] modice, sed erat quidam fervor[13] aetatis[14]: qua[15] progrediente[16] omnia[17] fiunt[18] in dies[19] mitiora[20]. Neque[21] enim ipsorum[21] conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quam coetu[22] amicorum[23] et sermonibus[22] metiebar. Bene enim[24] majores[25] accubitionem[26] epularem amicorum, quia[27] vitae conjunctionem haberet[28], convivium[29] nominarunt; melius, quam Graeci[30], qui hoc idem tum compotationem, tum concoenationem vocant; ut[31], quod in eo genere[32] minimum est, id maxime probare videantur.

XIV. 46. Ego vero[1] propter sermonis delectationem tempestivis[2] quoque conviviis[3] delector[3], nec cum[4] aequalibus[5] solum, qui pauci[6] admodum restant[7], sed cum vestra etiam aetate[8] atque vobiscum; habeoque senectuti magnam gratiam[9], quae mihi sermonis avidi-

(8) Cf. 3. 7. (9) Nepos c. 1. (10)—(10) Haec, nescio quomodo, mihi videor tamquam in numismate aliquo legere. (11) Hand. III. 192. 23., seqq. (12) Idem V. C. IV. 376. 6. (13) Cf. Hor. *Od.* i. 16. 22., Cic. *p. Cael.* 18. 43. (14) I. e. adolescentiae: nam media vox est: cf. *in Verr.* i. 12. 33., 56. 146. (15) Repetendum nomen quidem *aetatis*, sed sensu aliquanto latiore: v. ad *de Off.* iii. 29. 108.; adde *in Verr.* ii. 45. 110. (16) Cf. *de F.* v. 21. 59. (17) I. e. *omnia et omnes:* v. Cort. ad Sallust. *J.* 13. 6., 14. 16., item Kritz. p. 69. et 85.; adde Cic. *ad F.* iv. 4. 2. (18) *fient* aliquot, male. (19) Hand. III. 341. 10. (20) Cf. *Brut.* 83. 288. (21)—(21) I. e. Nam ne conv. quidem: cf. *ad F.* iii. 13. 2., *de N. D.* i. 36. 101. (22)—(22) Cf. *de Or.* ii. 57. 233. (23) V. ad l. 1.; add. Goerenz. ad *Acad.* i. 3. 10. (24) V. ad *de Off.* i. 30. 107.; add. Hand. II. 396. 3., Ochsner. 5. (25) Sic 1., alii satis multi, Nonius, omisso *nostri:* vv. Matth. *p. Mil.* 31. 83., Orell. ad 17. 60. infra. (26) Nonius 193. (27) Zumpt. § 549.; adde nos *de N. D.* iii. 20. (28) V. ad *de Off.* ii. 22. 79., iii. 2. 9.; adde *Orat.* 20. 68., *ad F.* v. 12. 5., xi. 21. 3., *ad A.* vii. 3. 3., *de F.* v. 10. 27., *Tusc.* iv. 36. 77., *de D.* i. 30. 62. (29) Nonius 42. (30) Cf. *ad F.* ix. 24. 3. (31) Consequentiam notat, ut saepe: cf. *de F.* i. 1. 2., *Tusc.* i. 42. 100., iii. 26. 63., *Lael.* 3. 12., 15. 55., 17. 61. et 62., 22. 84., 25. 96., *de Off.* i. 26. 90., inf. 14. 50. (32) V. ad *de Off.* ii. 3. 10., 13. 45.; add. Zumpt. *Verr.* 385.

XIV. 46. (1) Mox, "Me *vero* —." (2) Nim. in malam semper partem ista memorantur: cf. *in Verr.* iii. 25. 62., *p. Mur.* 6. 13., *p. Arch.* 6. 13., *ad A.* ix. 1. 3., 13. 6. (3) Cf. *ad F.* ix. 26. 2. (4) *ae. cum* 1. (5) Cf. 3. 7.; add. Nonius 236. (6) *p. jam* 1.; *adm.*

tatem auxit, potionis et cibi[10] sustulit. Quod[11] si[11] quem[12] etiam ista delectant (ne omnino bellum[13] indixisse[13] videar[14] voluptati, cujus est etiam fortasse quidem naturalis[15] motus[16]) non intelligo[17] ne in[18] istis quidem voluptatibus ipsis carere sensu senectutem. Me vero et magisteria[19] delectant a majoribus instituta et is sermo[20], qui more majorum a summo[21] adhibetur in[22] poculo[22], et pocula, sicut in symposio[23] Xenophontis est[24], minuta atque rorantia[25], et refrigeratio aestate et vicissim[26] aut sol aut ignis hibernus[27]. Quae quidem in[28] Sabinis[29] etiam[30] persequi[31] soleo, conviviumque[32] vicinorum[33] quotidie compleo, quod ad multam[34] noctem quam maxime possumus vario sermone producimus[35]. 47. At[1] non est voluptatum tanta quasi[2] titillatio[3] in senibus[4]. Credo[5]; sed ne[6] desideratio quidem[6]. Nihil autem molestum[7], quod non desideres[8]. Bene Sophocles[9], quum ex eo quidam jam affecto[10] aetate quaereret, utereturne

jam 2.: Hand. III. 129. (7) Nonius 378. (8) Cf. 5. 13. (9) Cf. 12. 42. (10) Sc. *avid.*: v. ad 9. 27. (11) Cf. 6. 20. (12) Cf. *de Off.* i. 30. 105. (13) Cf. *de Or.* ii. 37. 155., *Philipp.* ii. I. 1., *de F.* v. 10. 29. (14) Cf. *Philipp.* ii. 29. 72., *Lael.* 21. 77. et 78., inf. 16. 55.: v. ad 2. 4. (15) Cf. *de L.* i. 11. 31. (16) *modus* aliquot, male; cf. *de F.* ii. 3. 8., 23. 75. (17) Quasi ironice: quum liceret plane negare: cf. 8. 26., *Tusc.* ii. 3. 7. (18) Cf. 7. 23. e. (19) Np. convivii: vv. interpp. ad Hor. *Od.* i. 4. 27. (20) Dictabatur iste certo quodam carmine a magistro. (21) I. e. eo qui summus accumbit. Perperam autem codd. addunt *magistro.* (22) I. e., opinor, dum poculum tenet et parat ebibere. Al. *in poculis.* (23) C. 2. e. (24) Sic uterque addit *est*: v. ad 6. 20. (25) I. e. quasi rore afficientia. (26) Cf. 16. 57. (27) Nota *aestate* . . . *hibernus.* (28) Hand. III. 246. (29) Cf. 7. 24. (30) Hand. II. 551, 10.; adde *de D.* ii. 72. 149., *de Off.* i. 34. 123.: de postpos. autem *etiam* idem V. C. 547. 1., Moser. *Tusc.* II. 136. (31) I. e. sine intermissione sequi. (32) Exegetice: cf. 6. 17. (33) Jungo *conv. vicinorum*, nec secus *ad F.* ix. 18. 4. (34) Cf. *ad Q. Fr.* ii. 9. 2., *ad A.* xiii. 9. 1., *de Rep.* vi. 10. bis. (35) Nonius 372. Cf. *de Rep.* vi. 10.

47. (1) Cf. 7. 21. (2) Beier. *de Off.* II. 124., Ochsner. 122. (3) Est et hoc tecte refellentis: v. ad 13. 44., 6. 17. Epicuri vox: *de N. D.* i. 40. 113. (4) Abundant fere ista *in senibus*; cf. 7. 21.: *in sensibus?* cf. *de F.* i. 11. 39., *Tusc.* iii. 20. 47., *de N. D.* i. 40. 113.; i. e. quasi *sensuum*; v. ad 9. 28. (5) Cf. 7. 21. (6) Cf. 10. 33. (7) I. e. cum molestia abest. (8) I. e. quod absens potest aliquis non desiderare. (9) V. ad 7. 21. (10)

rebus[11] venereis: *Dii meliora*[12]! inquit[13]. *Libenter vero*[14] *istinc, sicut*[15] *a domino*[16] *agresti ac furioso, profugi.* Cupidis enim rerum talium odiosum[17] fortasse[18] et molestum est carere; satiatis vero et expletis jucundius est carere, quam[19] frui[19]. Quamquam[20] non caret[21] is, qui non desiderat. Ergo[22] hoc non[23] desiderare[23] dico esse jucundius[24]. 48. Quod[1] si[1] istis ipsis voluptatibus bona[2] aetas fruitur libentius, primum parvulis[3] fruitur rebus, ut diximus[4], deinde iis, quibus senectus, si[5] non abunde potitur, non omnino[6] caret. Ut Turpione Ambivio[7] magis delectatur, qui in prima[8] cavea spectat, delectatur tamen etiam[9], qui in ultima[10]; sic adolescentia voluptates propter[11] intuens magis fortasse laetatur, sed delectatur etiam senectus procul eas[12] spectans tantum[13], quantum sat[14] est. 49. At[1] illa[2] quanti sunt, animum, tamquam

Cf. *de Or.* iii. 18. 68., *in Cat.* ii. 9. 20. ([11]) Dictum ut *exercitationibus, cibo, vino,* ceteris *uti.* ([12]) Sc. *duint.* Frustra aliquot *Dic m.*; scilicet εὐφήμει Platonis est *de Rep.* i. 150. Bip.: v. Ferrar. ad *Philipp.* viii. 3. 9., inf. 22. 80. e. ([13]) Suspectum Beiero *de Off.* i. 40. 144. ([14]) *ego vero l.* K. ([15]) Cf. *de Inv.* ii. 5. 19., *de Or.* i. 29. 132., *in Verr.* iii. 37. 85. Al. *tamquam.* Utroque utitur *Tusc.* i. 10. 20., *de N. D.* ii. 56. 140. ([16]) Sic ut servus solet a domino agresti ac furioso: v. ad 2. 5. ([17]) Cf. 2. 4. ([18]) V. ad 1. 1. ([19]) Absunt haec a nonnullis. At cf. *de Off.* ii. 18. 64., iii. 22. 87., 24. 93. ([20]) Cf. 1. 1. ([21]) Cf. *Tusc.* i. 36. 88. ([22]) Hand. II. 445. 6. Male Or. *ego non d.* ([23]) Cf. *de F.* ii. 7. 18., "hoc *non*-dolere:" v. Hand. IV. 258. 3. ([24]) Iterant edd. aliquot *quam frui,* frustra.

48. ([1]) Cf. 6. 20. ([2]) Vidd. Nonius 1., seq., Markland. ad *de H. R.* 27. 59., Dietsch. ad Sallust. *C.* 4. 1. ([3]) I. e. parvulae sunt res, quibus fruitur; v. ad 1. 3.: cf. 2. 4., *de F.* ii. 13. 42. ([4]) Nim. istuc fere redit, quod dixit c. 13. e.: cf. *Brut.* 40. 148., 95. 326., *Philipp.* iii. 4. 8. ([5]) Cf. 11. 38. ([6]) Hand. IV. 376. 7.; adde *in Caecil.* 2. 5., *in Pis.* 19. 44. ([7]) Nobili histrione. De nomine autem postposito Ellendt. *de Or.* II. 289., seq., necnon nos ad Sallust. *C.* p. 1. ([8]) In prima parte caveae: Zumpt. § 685. ([9]) Cf. 5. 13. ([10]) Nonius 417. ([11]) Sic cum Nonio 367. R., E.; ceteri *prope:* v. Hand. IV. 609.; add. Frotscher. ad Muret. I. 221. ([12]) *ea* 2.: v. ad 21. 77. ([13]) Non minus quam —. ([14]) Mueller. *CC. SS. p. Sext.* 73., seq.; adde *ad A.* xiv. 10. 1., xv. 3. 2., xvi. 1. 5.

49. ([1]) *Ast* 2.: Hand. I. 440. 2. ([2]) Nota *illa* quasi pro *illud:* vv. Goerenz. *Acad.* II. 174., *de F.* 26., Gies. *de D.* 247., nos *de Off.* ii. 5. 16.; adde *in Verr.* iv. 59. 131. (v. Madv. *Opuscc.* I. 360. n.),

emeritis[3] stipendiis[3] libidinis, ambitionis, contentionum, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum[4] esse[4] secumque[5], ut dicitur, vivere[6]! Si vero habet aliquod tamquam pabulum[6] studii[7] atque doctrinae, nihil est[8] otiosa[9] senectute jucundius. Mori[10] videbamus in[11] studio dimetiendi paene[12] coeli atque terrae C.[13] Gallum[14], familiarem patris tui, Scipio. Quoties[15] illum lux noctu aliquid describere[16] ingressum, quoties[15] nox oppressit[17], quum mane coepisset! Quam delectabat eum defectiones[18] solis et lunae multo[19] nobis ante[20] praedicere[20]! 50. Quid[1]? in[2] levioribus[3] studiis, sed tamen studiis[4], quam gaudebat Bello suo Punico Naevius! quam Truculento Plautus! quam Pseudolo! Vidi etiam senem Livium[5]: qui quum sex annis[6] ante, quam ego natus sum, fabulam[7] docuisset[7], Centone Tuditanoque consulibus, usque ad adolescentiam meam processit[8] aetate. Quid[9] de P.

ad A. ix. 18. 1., xiv. 5. 1., 6. 1., *de N. D.* ii. 50. 127. Male autem Zumpt. in *Verrinis* scripsit quater *hoc* pro *haec* p. 218., 303., 331., 420. (3) I. e. exactis militiae annis. Cf. Appul. *Metam.* 9., "Prima *stipendia* Veneri militabant." (4) Hand. II. 164. 5. Cf. *Tusc.* i. 30. 72., 31. 75. (5) Persius: "*Tecum habita.*" (6) Cf. *Acad.* ii. 41. 127. (7) Exegeticus est gen. post *aliquod:* cf. *in Verr.* v. 9. 24. (ubi perperam Z. del. *aliqua*), *Tusc.* iv. 38. 82., *de D.* ii. 29. 62. (8) Del. 2. (9) I. e. fere docta, studiosa: v. Beier. *Lael.* 134. (10) Nim. translate. Et bene jam explicat Forcellinus. (11) Cf. 5. 13., 7. 23. (12) Infinitum coelum. Recte ergo addit *paene* (Hand. IV. 418. 2.), quod perperam Graev. ad *mori* retraxit: vid. Madv. (13) Del. 1., 2.: v. Ellendt. *de Or.* II. 345., seqq. (14) Cf. *de Off.* i. 6. 19. De exemplo ad 7. 21. (15) *-ens* 1., 2.: v. Schneider. II. 459. (16) Verbum mathematicorum: vv. Moser. *Tusc.* I. 130., Gies. *de D.* 219. (17) Cf. *in Verr.* iii. 91. 213., *ad A.* xv. 1. 1. (18) Liv. xliv. 37. (19) Mueller. *p. Sext.* 76. et *CC. SS.* 65., seq., Hand. III. 665. 4.; adde *de F.* iii. 6. 21., *Lael.* 17. 63., 19. 70., inf. 15. 53. e. (20) Cf. *Philipp.* ii. 33. 83., vi. 3. 5.: vv. Mencken. *Obss.* 775., Hand. I. 385.

50. (1) Cf. 7. 22. (2) Cf. 7. 23. e. (3) Cf. *de Or.* i. 49. 212. (v. Ellendt. II. 123.), *Brut.* 1. 3., *de F.* i. 7. 24. (4) Nomine dignis studiorum. Ita mihi videor emendasse: vulg. *sed tamen acutis.* Cf. *Brut.* 62. 221., "non satis acutus orator, *sed tamen orator;*" et 89. 304., "oratores non illi quidem principes, . . . *sed oratores tamen:*" adde *ad A.* iv. 3. 2., v. 21. 14., x. 8. 5., xiii. 48. 1., *de F.* i. 2. 5., *Parad.* v. 36. (5) Cf. *Tusc.* i. 1. 3. (6) Al. *-os:* Hand. I. 372. 7. (7) Cf. *Brut.* 18. 72., *Tusc.* iv. 29. 63. (8) Cf. 7. 21. (9) Cf. 15.

Licinii[10] Crassi[11] et pontificii et civilis juris[11] studio loquar[12]? aut de hujus[13] P. Scipionis, qui his[14] paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui[15] eos omnes, quos commemoravi, his studiis flagrantes[16] senes[17] vidimus[18]. M. vero[19] Cethegum, quem recte Suadae[20] medullam[20] dixit Ennius, quanto studio exerceri[21] in dicendo videbamus etiam senem[22]! Quae sunt igitur epularum[23] aut ludorum aut scortorum voluptates[23] cum his voluptatibus[24] comparandae? Atque[25] haec quidem[26] studia doctrinae; quae quidem[26] prudentibus et bene institutis[27] pariter[28] cum aetate crescunt: ut[29] honestum[30] illud[31] Solonis sit, quod ait versiculo quodam[32], ut ante[33] dixi, senescere se multa in dies[34] addiscentem[35]: qua voluptate animi nulla certe potest esse major.

XV. 51. Venio[1] nunc ad voluptates agricolarum[2], quibus ego incredibiliter[3] delector: quae[4] nec ulla impediuntur senectute et[5] mihi ad sapientis[6] vitam proxime[7] videntur accedere[7]. Habent[8] enim[9] ratio-

52., 17. 61., *Lael.* 27. 104. (10) Del. 2.: cf. 9. 27. (11)—(11) De gen. duplici Ellendt. *de Or.* II. 128. (12) Cf. *de F.* v. 19. 50., *Tusc.* i. 1. 2. (13) Cf. *p. Rab., P. R.,* 9. 26., *p. Rab. P.* 2. 8. (14) Zumpt. *Verr.* 305., Classen. *p. Clu.* 155., Moser. et Creuzer. *de Rep.* 155. et 232., Gies. *de D.* 131., Wopkens. *LL. TT.* 259. [349. *H.*], Ochsner. 299., interpp. ad Sallust. *J.* 11. 6., 31. 2.: cf. *Lael.* 2. 7. (15) Frustra Hand. I. 515. vult *Atque.* (16) Cf. *de Fa.* 2. 8. (17) I. e. Atqui ii omnes jam senes erant, quum his studiis flagrantes vidimus: v. ad 1. 3. (18) De numero mutato ad 2. 5. (19) Beier. *Lael.* 66.: cf. 17. 60. (20) Cf. *Brut.* 15. 59. (21) I. e. se exercere, reflexive: v. ad 11. 35. (22) Cf. 8. 26. (23)—(23) I. e. quae ex epulis percipiuntur. Cf. *in Verr.* i. 21. 57. (24) Del. Ox. unus: v. ad 10. 32. (25) Vid. *Doctr.* nostr. i. 8. (26)—(26) Goerenz *de F.* 631. b, Moser. *Tusc.* I. 225. et 510., Ochsner. 136. (27) Cf. *Brut.* 68. 239, 81. 282. (28) Hand. IV. 388. 3. (29) Cf. 13. 45. e. (30) Cf. *de Or.* ii. 61. 250. (31) Cf. *de Or.* ii. 60. 246., 61. 248., 62. 253., 64. 257., 258., *de N. D.* ii. 23. 60., *de D.* i. 30. 65., ii. 24. 51., *de Fa.* 15. 35., *Lael.* 24. 90. (32) Del. 2. (33) C. 8. § 26. (34) Cf. 13. 45. (35) *disc.* 2.: v. ad 15. 53.

XV. 51. (1) Verbum transitionis: cf. *in Verr.* ii. 63. 154., iv. 1. 1., 27. 60., *Philipp.* viii. 7. 20., *ad F.* ii. 17. 5., iii. 11. 4., *ad A.* vi. 1. 3., xiv. 19. 5., 20. 2. et 4., inf. 16. 56. (2) Cf. *de Off.* i. 42. 151. e.; add. Virg. *Georg.* ii. 458., seqq. (3) Cf. *ad Q. Fr.* ii. 15. 1. e. (4) V. ad 17. 59. (5) Hand.

nem[8] cum[8] terra, quae numquam recusat impendium[10], nec umquam sine usura reddit, quod accepit[11], sed alias[12] minore, plerumque majore cum[13] fenore. Quamquam[14] me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terrae vis[15] ac natura[15] delectat. Quae quum gremio mollito ac subacto[16] sparsum semen excepit[17], primum id[18] occaecatum cohibet, ex quo occatio[19], quae hoc efficit, nominata est; deinde tepefactum vapore et compressu suo diffindit[20] et elicit herbescentem[21] ex eo viriditatem[21]: quae nixa fibris stirpium sensim adolescit[22] culmoque[23] erecta geniculato vaginis jam quasi pubescens includitur; e quibus quum emerserit[24], fundit frugem spici[25] ordine structam, et contra avium minorum morsum[26] munitur[27] vallo[27] aristarum[28]. 52. Quid[1]

IV. 133. 11., nos *Doctr.* ii. 208. (6) Adjective: v. ad 9. 27. (7) Cf. *in Verr.* ii. 3. 7., *p. Lig.* 12. 38. (8)—(8) Hand. II. 163. 1. (9) Refero ad "*sapientis.*" (10) Recepi conj. egregiam, quae apud Manutium exstat ad *ad A.* vi. 1. 4., "fenus et *impendium recusare.*" Varro iv. 36. e., "Usura, quod in sortem accedebat, *impendium* appellatum." Cic. *Brut.* 4. 16., "Seremus igitur aliquid . . ., quod ita diligenter colemus, ut *impendiis* etiam augere possimus largitatem tui muneris." Ergo, opinor, impendium fuit fenus sorti additum, ex quo ipso fenus proveniret; fenus ex fenore et multiplex (nos dicimus "compositum"), id quod, credibile est, debitores saepe recusasse. Virg., "*justissima* tellus;" ubi Servius: "quae majore fenore semina accepta restituit." Sic una in translatione omnia posita. Pessime codd. et edd. *imperium* (frustra Graevio Virgilianum conferente "*imperat* agris"); quasi creditoris esset imperare, debitoris autem imperata recipere. (11) Cf. *de Off.* i. 15. 48. (12) Hand. I. 221. 5., 222. 7. (13) Idem V. C. II. 168.; adde *ad A.* p. 24., 29., 42., 53., 54., 56., 88. ed. Or., inf. 18. 62. (14) Cf. 1. 1. (15)—(15) Beier. *de Off.* I. 40., Bakius *de L.* 330. (16) Ellendt. *de Or.* II. 232. (17) I. e. postquam agricola suo munere functus est, suscepit: v. Nizol. De ind. autem Madvig. *de F.* 690. (18) Abundat fere *id:* vv. Ellendt. *de Or.* II. 198., seq., Beier. *de Off.* ii. 23. 82., ubi nos plura; adde inf. § 54., *Lael.* 25. 92. (19) Quasi *occaecatio:* Nonius 42. (20) *diffund.* plures, male. (21)—(21) Sive herbam viridem: Ellendt. *de Or.* II. 353. (22) Cf. *Tusc.* iii. 1. 2.: v. Burmann. ad Quinctil. 944. (23) Servius ad Virg. *Georg.* i. 321. apud G., "*Culmus* est ipse calamus." (24) *-sit* 2., idque tuetur Madvig. *de F.* 690.: at v. Matth. *p. Mur.* 3. 8., *p. Mil.* 35. 98. (25) Nonius 225. (26) Sic singulariter uterque: cf. *Tusc.* iii. 14. 29., "eorum *adventum;*" inf. 20. 75., *cursum;* 22. 81., *corporis; Lael.* 4. 13., 13. 48., 15. 54., 15. 55., 16. 56. Intellige autem conatum mordendi: cf. *Tusc.* v. 27. 77. (27)

ego[1] vitium ortus[2], satus[3], incrementa commemorem[1]? Satiari delectatione non possum, ut[4] meae senectutis requietem[5] oblectamentumque[6] noscatis[7]. Omitto enim[8] vim[9] ipsam omnium, quae generantur e terra; quae ex fici tantulo grano aut ex acini[10] vinaceo aut ex ceterarum frugum ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos ramosque procreet[11]. Malleoli[12], plantae, sarmenta, viviradices[13], propagines, nonne ea[14] efficiunt[15], ut quemvis[16] cum[17] admiratione delectent? Vitis quidem, quae natura caduca est et, nisi fulta sit[18], fertur[19] ad terram, eadem[20], ut se erigat, claviculis[21] suis, quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu[22] et erratico ferro amputans coërcet ars[23] agricolarum[23],

Cf. *de N. D.* ii. 57. 143. (28) I. e. aristis tamquam vallo: v. Bakius *B. C. N.* V. 47. et *de L.* 448.: cf. 18. 62., *Lael.* 13. 46.

52. (1)—(1) Formula quasi rhetorica transitionis: cf. *de D.* ii. 24. 52., inf. § 53. Saepe praemittitur *Nam;* ut *de D.* i. 15. 26., *Lael.* 27. 104. Notandum autem quasi otiosum pron. *ego:* quod nonnumquam omittitur, ut *de L.* i. 2. 7., *de Off.* ii. 4. 15., supra 14. 50., inf. 16. 57. (2) Recte O. inversionem tuetur, collato *de D.* i. 42. 93., "conceptu et *satu;*" adde *de L.* ii. 2. 4., "ortus et *procreatus.*" Vidd. de figura Ellendt. *de Or.* II. 11., Zumpt. *Verr.* 9., Mueller. *CC. SS. p. Sext.* 15.; adde *in Verr.* i. 8. 21., v. 26. 66., 72. 186., *in Cat.* iv. 10. 21., *de N. D.* ii. 26. 66., 37. 95. (nolo 48. 124., "exclusi *foti*que;" cf. 52. 129.), supra 7. 22. (3) Nonius 227. (4) I. e. dico hoc, ut —: cf. 16. 56., 17. 59. (5) Priscian. vi. 11. 58. (6) *-taque* aliquot, frustra: v. ad *de Off.* iii. 17. 68. (7) *pern.* Graev. Mallem *noritis:* cf. *ad Q. Fr.* iii. 6. 7. (8) Refero ad *vitium.* (9) Cf. *de N. D.* ii. 32. 81., 51. 127., *de D.* ii. 45. 94. (10) Sic aliquot cum Nonio 193.: al. *acino.* (11) Arctius refert subj. haec ad acc. (12) Nim. a similitudine rei: Columella iii. 6. (13) Sunt plantae, quae jam vivas radices habent, quum seruntur. (14) Del. 2., frustra: v. ad *de Off.* i. 35. 126.; add. Ellendt. *de Or.* II. 230., Matth. *in Cat.* ii. 12. 27., *p. Sext.* 27. 59., Wolf. *Oratt. Quatuor* 63. et 312., Gies. *de D.* 39. et 127., seq.: cf. *in Verr.* p. 10., 40., 248., 297., 374., 396., 595., 779., 850., 851., 956., 963. ed. Z. (15) Cf. *Lael.* 16. 59.; et reponendum compositum censeo *de D.* ii. 46. 96. (16) Cf. *de N. D.* ii. 2. 6. (17) I. e. ut quemvis primum admiratione afficiant, deinde etiam delectatione: cf. *de Off.* ii. 10. 36. (18) De subj. ad 7. 21.; sed Madv. *est.* (19) Cf. *Brut.* 56. 204., *de F.* v. 14. 39., *Tusc.* ii. 2. 5., *de Rep.* vi. 18., *de Off.* i. 33. 121., Sallust. *J.* 93. 4. (20) I. e. tamen: cf. *in Verr.* ii. 33. 81. (21) Cf. *de N. D.* ii. 47. 120. (22) V. ad 1. 1. (23) I. e. arte sua utentes agricolae: cf. *de*

ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia[24] fundatur. 53. Itaque[1] ineunte vere in iis, quae relicta sunt, exsistit tamquam[2] ad[3] articulos sarmentorum ea[4], quae gemma[5] dicitur; a qua oriens uva sese ostendit: quae[6] et succo[7] terrae et calore solis augescens primo[8] est peracerba gustatu[9], deinde maturata dulcescit vestitaque[10] pampinis nec modico tepore caret et[11] nimios solis defendit[12] ardores. Qua quid[13] potest esse tum[14] fructu laetius[15], tum adspectu[16] pulchrius? Cujus quidem non utilitas me[17] solum, ut ante dixi[18], sed etiam cultura et ipsa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum jugatio[19], religatio[20] et propagatio[21] vitium[22] sarmentorumque[23] ea, quam dixi[24], aliorum amputatio, aliorum immissio[25]. Quid ego[26] irrigationes, quid fossiones agri[27] repastinationesque[28]

N. D. ii. 61. 153., "hominum *ratio.*" ([24]) V. ad 12. 42.: cf. *de Off.* i. 29. 104., "*nimis omnia.*"

53. ([1]) *Ineunte itaque v.* 1., male: Hand. III. 509. 19. ([2]) I. e. fere: sic alibi *quasi;* vv. Scheller. *Obss.* 247., interpp. ad *Parad.* vi. 3. 51. ([3]) Hand. I. 90. 3.: cf. 16. 55. ([4]) Cf. *de L.* i. 9. 27. apud O., "*is,* qui appellatur vultus." V. Krueger. p. 123. n. ([5]) Cf. Virg. *Georg.* ii. 335. Hinc *gemmare:* v. Ellendt. *de Or.* II. 422. ([6]) V. ad 17. 59. ([7]) *suco* 1.: v. Ellendt. *de Or.* I. 241. ([8]) *primum* 2.: v. Soldan. *p. Deiot.* 153. ([9]) *gustu* nonnulli, male: vv. Olivet. ad *Philipp.* ii. 45., Crusius *Probab. Crit.* 245., seq., Frotscher. ad Muret. I. 372. ([10]) Davisius ad *de N. D.* ii. 39. et 53. ([11]) V. ad § 51. ([12]) V. ad *de Off.* i. 7. 23. ([13]) Cf. 9. 29. ([14]) Sic 1., 2., ut recte O.; al. *quum:* cf. loca mox ad "*adspectu*" ponenda. ([15]) Cf. *de Or.* iii. 38. 155., *Orat.* 24. 81., inf. § 54. ([16]) Abundat fere *adspectu:* cf. *in Verr.* i. 22. 58., *de N. D.* ii. 34. 87., 60. 151., inf. 16. 57. Vid. de exaequatione membrorum Matth. *p. Rosc. A.* 30. 85., *p. L. M.* 1. 1., 3. 8., *in Cat.* i. 5. 12., *p. Sulla* 5. 14., 18. 51., 33. 92., *p. Deiot.* 3. 10. ([17]) Cf. *ad F.* iv. 13. 3., xv. 5. 1. ([18]) Variavit aliquantum, quod dixit § 51. Et sic fere solet, ut mox iterum, supra 2. 6., 14. 50. e.; adde *in Verr.* ii. 14. 36., iii. 46. 109., *Philipp.* iii. 4. 8., *Acad.* i. 2. 4., *de F.* ii. 13. 41., *de N. D.* i. 7. 6., *Lael.* 2. 8., 4. 15., 14. 48., 16. 57., 21. 77. ([19]) *conj.* 1., 2., male: laudat Graev. Varr. *de R. R.* i. 8., Columell. iv. 17. et 19. ([20]) *Allig.* vocat Col. iv. 13. ([21]) Col. iv. 15. ([22]) Omm. edd. aliquot: v. ad 10. 32. ([23]) Tollit copulam uterque. ([24]) Supra ad h. §. ([25]) Quae fit, quum virga edita a matre sulco committitur, ut ait Col. *de Arbor.* c. 7.; nim. ut radices agat, deinde a matre separanda. Male autem explicat Forcellinus. ([26]) Cf. § 52. ([27]) V. ad 1. 1. ([28]) Col. iii. 11., seq. ([29]) Cf. *Philipp.* ii. 39. 101. Huc autem retraxi interrogandi notam: cf. *de D.* ii. 14. 34., *Lael.* 27. 104.,

proferam[29]? quibus[30] fit multo[31] terra fecundior. 54. Quid[1] de utilitate loquar[1] stercorandi[2]? Dixi in[3] eo libro[4], quem de rebus rusticis scripsi. De qua doctus Hesiodus ne verbum[5] quidem fecit[5], quum[6] de cultura agri scriberet[6]. At Homerus, qui multis, ut mihi videtur, ante saeculis[7] fuit[8], Laërtem lenientem[9] desiderium, quod capiebat[10] e filio[11], colentem[12] agrum et eum[13] stercorantem[14] facit[15]. Nec vero segetibus solum et pratis et vineis et arbustis res rusticae laetae[16] sunt, sed etiam hortis et pomariis, tum[17] pecudum pastu, apium examinibus, florum omnium varietate. Nec consitiones[18] modo delectant, sed etiam insitiones[19]: quibus nihil invenit agricultura solertius[20].

XVI. 55. Possum[1] persequi[2] multa[3] oblectamenta rerum[4] rusticarum; sed ea ipsa[5], quae dixi, fuisse sentio[6] longiora. Ignoscetis autem[7]: nam et studio[8] rerum[8] rusticarum provectus[9] sum, et senectus est natura loquacior; ne[10] ab omnibus eam[11] vitiis videar[12]

supra 9. 27. (30) I. e. his enim: v. ad 1. 3. (31) Cf. 14. 49. e. Etsi mei *t. m. f.*

54. (1)—(1) Cf. 14. 50. (2) De gen. gerundii Ellendt. *Brut.* 99., Garaton. *Philipp.* vii. 2. (3) Hand. III. 271. 36., Gies. *de D.* 15. et 358.: cf. 17. 59. (4) Etiam hodie exstat. (5)—(5) Ne unum quidem v.: cf. *in Verr.* i. 17. 46., iii. 60. 138., iv. 64. 143., 65. 147., *ad A.* ii. 19. 4. (6)—(6) Matth. *p. Mil.* 35. 98. (7) V. Harles. ad Fabric. *Bibl. Gr.* I. 567., monente G. (8) I. e. vixit: cf. *de Or.* ii. 37. 154., *Brut.* 7. 27., 28., 29., 9. 35., 36., 10. 40., 41., 31. 117., 83. 288., *Lael.* 4. 14. e., *de Off.* ii. 19. 65. (9) Cf. *Philipp.* i. 15. 36., *ad F.* xv. 21. 1. (10) Dicitur ut *dolorem capere.* (11) Np. absente. (12) I. e. dum leniret . . ., colentem —; lenientem . . ., quum quidem coleret —. Et nota participia duo paulo inconcinnius juncta. (13) Abundat fere pron.: v. ad § 51. (14) Parantem quidem certe: *Od.* ω'. 225. Vid. G. (15) Cf. 1. 3. (16) Cf. § 53. (17) V. ad *de Off.* i. 4. 14., adde *Philipp.* iii. 3. 7., *ad F.* v. 13. 3., *de Rep.* i. 34. 51., *Lael.* 16. 57., inf. 16. 56. (18) *constitutiones . . . institutiones* mire Nonius 273. (19) Cf. Ovid. *Metam.* xiv. 630., Virg. *Georg.* ii. 32.—82., Plin. xvii. 23., seq. (20) I. e. quibus nihil, quod quidem agricultura invenerit, solertius est: cf. 12. 40.

XVI. 55. (1) Cf. 7. 24. (2) Cf. 6. 16. (3) Np. alia: v. ad *de Off.* iii. 29. 108.; add. Madvig. *de F.* 39., Wopkens. *M. Obss. N.* X. 105., Ochsner. 124, 5., 127. (4) Active; contra quam 15. 52. (5) Cf. 11. 38. (6) Cf. *de F.* iii. 22. 74. (7) Cf. 3. 7. (8) Absolute *de N. D.* i. 20. 56.: sed v. ad 10. 32. (9) Cf. *de F.* iii. 22. 74. Perperam autem Wetzel. intelligebat: "in r. r. studio consenui." (10) V. ad 17.

vindicare[13]. Ergo[14] in[15] hac vita M. Curius, quum de[16] Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset[16], consumpsit extremum tempus aetatis[17]: cujus quidem ego[18] villam[19] contemplans (abest enim non longe a me[20]) admirari satis non possum vel hominis[21] ipsius continentiam vel temporum[21] disciplinam. Curio ad[22] focum sedenti magnum auri pondus Samnites quum[23] attulissent, repudiati[24] sunt. Non enim[25] aurum habere, praeclarum sibi videri dixit, sed iis, qui haberent aurum[26], imperare. 56. Poteratne tantus animus non jucundam[1] efficere senectutem? Sed venio[2] ad agricolas, ne a me ipso recedam. In[3] agris erant[3] tum senatores et[4] iidem[4] senes, si quidem aranti[5] L. Quinctio Cincinnato nuntiatum est, eum[6] dictatorem esse factum[7]: cujus dictatoris[8] jussu magister equitum C. Servilius Ahala Sp. Maelium regnum appetentem[9] occupatum[10] interemit[11]. A villa in senatum arcessebantur[12] et[13] Curius[14] et ceteri[15] senes; ex

59. (11) Cf. 6. 19. (12) Cf. 14. 46. (13) Nonius 419. (14) Ellendt. *de Or.* II. 375. (15) Cf. 11. 38. (16)—(16) Dicitur, opinor, *de* populo aliquo, *ex* autem urbe: cf. *in Pis.* 23. 55., *Philipp.* viii. 6. 18., xi. 8. 18., *de Off.* ii. 8. 28. De syncopa autem Soldan. *p. Deiot.* 155. (17) Cf. 9. 30. (18) V. ad 3. 7. (19) Cf. *de Rep.* iii. 28. 32. (20) *mea* G., male: cf. *ad A.* xii. 40. 2., "a *te:*" v. ad 17. 59. (21)—(21) V. ad *de Off.* ii. 22. 76.; add. Bakius *de L.* 603. (22) Cf. 15. 53. (23) Cortius ad Sallust. 879. b., Wopkens. *M. Obss. N.* X. 171., Zumpt. *Verr.* 855. et 953.; adde *in Verr.* p. 162., 255., 279., 322., 327., 349., 364., 365., 395., cet., ed. Z., *ad F.* p. 29., 34., 40., 56. ter, 68., 70., 71. bis, 75., 80., 82., 84., 87., cet., ed. Or. (24) Sc. *ab eo:* v. ad 2. 5. (25) Hand. IV. 272. 3.; adde *de D.* i. 54. 123. (26) V. ad 10. 32. Ad rem *Parad.* vi. 2. 48., *de Rep.* iii. 28. 32.

56. (1) Cf. 1. 2. Accipe autem *j. eff.* quasi uno pro verbo. (2) Cf. 15. 51. (3)—(3) V. Nizol.: cf. 17. 60. (4) V. *Doctr.* nostr. ii. 59. Al. *id est.* (5) Liv. iii. 26. (6) Nota *eum* quasi pro *se:* Zumpt. § 550., Ellendt. *de Or.* II. 137., Matth. et Buechner. *p. Rosc. A.* 34., 95., Mueller. *p. Sext.* 24. 54., Matth. *Epistt.* 340., Goerenz. *de L.* 30., Kritz. ad Sallust. *J.* 512.: cf. *ad F.* x. 12. 3. Contra 20. 72. (7) *dictum* aliquot ex formula, frustra: cf. 5. 14., 9. 30. (8) At d. iterum; quamquam potius injussu: Liv. iv. 13. (9) I. e. affectantem; Dietsch. ad Sallust. *J.* 401., seq.: cf. *p. Domo* 38. 101., *Lael.* 11. 36. (10) *vi occ.* 1., 2. I. e. quum occupasset (praevenisset) eum: vv. Cortius ad Sallust. *C.* 103. b, Burmann. ad Virg. *Aen.*

quo, qui eos arcessebant[12], viatores nominati sunt. Num[16] igitur horum senectus miserabilis fuit[17], qui se agri cultione[18] oblectabant? Mea[19] quidem sententia[19], haud scio, an nulla[20] possit beatior[21] esse: neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed et delectatione, quam dixi[22], et saturitate copiaque rerum omnium, quae ad victum hominum, ad cultum etiam[23] deorum pertinent; ut[24], quoniam haec[25] quidam desiderant, in gratiam[26] jam[27] cum voluptate redeamus[26]. Semper enim boni[28] assiduique[29] domini[30] referta cella vinaria, olearia, etiam[31] penaria[32] est, villaque tota locuples est; abundat porco[33], haedo, agno, gallina[34], lacte, caseo, melle. Jam[35] hortum ipsi agricolae succidiam[36] alteram appellant. (Conditiora[37] facit haec supervacanei etiam operis[38] aucupium[39] atque venatio[39].) 57. Quid[1] de pratorum viriditate aut arborum ordinibus aut vinea-

iv. 17., Gernh. *Opuscc.* 135. De verbo Nonius 355., Ochsner. 164. (11) Cf. *de Off.* i. 22. 76. (12) *accers.* 1., 2.: v. Ellendt. *de Or.* I. 261., seq. (13) *ut* 2. (14) Np. Dentatus. (15) Puta quales recensuit 6. 15. (16) Cf. 6. 19. (17) Om. Nonius 488., inter lineas habet 2. (18) Nonius 488.; adde *in Verr.* iii. 97. 226. (19)—(19) Bakius *de L.* 492. (20) Np. senectus. Recte autem negativum dedit Ern.; al. *ulla;* vv. Zumpt. § 721., Hand. I. 328.: dissentientibus tamen Gernh. *Opuscc.* 53. et Beiero *de Off.* I. 338. Cf. *de Or.* ii. 4. 18. (21) Sic 1., 2.: al. *b. e. p.*, *b. p. e.*: vv. Heind. *de N. D.* 136., Beier. *de Off.* II. 48. (22) C. 15. (23) Hand. II. 560. 2., Soldan. *p. Lig.* 65. (24) Cf. 15. 52. (25) Laudat G. Xenoph. *Oecon.* 5. 10. (26)—(26) Elegans translatio: cf. 14. 46. Proprie *in Caecil.* 18. 58., *de Prov.* 20. 47., *Philipp.* ii. 30. 76., *ad F.* iii. 10. 8. (27) Hand. III. 139. 16.; adde *in Verr.* ii. 73. 180., *Philipp.* v. 1. 2., 2. 4., *ad A.* x. 14. 3., xi. 6. 2. (28) I. e. cui est aliquid bonorum: v. Cort. ad Sallust. *C.* 33. 2. (29) I. e. qui est assidue in praedio: v. Ern. *C. C.* (30) V. Forcell. ed. Germ. (31) Hand. II. 559. 1. (32) Cf. *in Verr.* ii. 2. 5. (33) I. e. porcino genere: Zumpt. § 92. n. 2. (34) Addit 2. *capone!* (35) Hand. III. 145. 24., 148. 28. (36) Nonius 170. (37) *Tum cond.* edd. vett. Ego parenthetice accipio, quae ratio facilius caret particula. Sic, quasi *autem* particula omissa, *Acad.* ii. 6. 17., 12. 38., 17. 54., *Tusc.* i. 10. 22., 33. 81., ii. 16. 37., *de N. D.* i. 11. 28., *de D.* ii. 26. 55. De compar. autem ad 3. 8. (38) I. e. etiam, quae sunt supervacanei operis, au. atque v. Al. *supervacaneis . . operis.* (39)—(39) Cf. *de F.* ii. 8. 23.

57. (1) Cf. 15. 52.; adde *Lael.* 3. 11. (2) *olivarumve* nonnulli; v. ad *de N. D.* ii. 62. e.: *o.que*

rum olivetorumve[2] specie plura[3] dicam? Brevi[4] praecidam[5]. Agro bene culto nihil[6] potest esse nec[7] usu uberius nec[7] specie[8] ornatius: ad quem fruendum non[9] modo non[9] retardat[10], verum etiam invitat[11] atque allectat[12] senectus. Ubi enim potest illa aetas[13] aut calescere vel apricatione[14] melius vel igni aut vicissim[15] umbris[16] aquisve refrigerari salubrius? 58. Sibi habeant[1] igitur[2] arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam et pilam, sibi natationes atque cursus; nobis senibus ex lusionibus multis talos[3] relinquant[4] et tesseras: id ipsum[5], ut[6] lubebit; quoniam sine[7] his beata esse senectus potest.

XVII. 59. Multas ad[1] res perutiles Xenophontis[2] libri sunt; quos[3] legite, quaeso, studiose, ut[4] facitis[4].

edd. aliquot; v. ad 5. 13. (3) I. e. multa; v. Heusinger. *de Off.* iii. 32. 9.: cf. *de Or.* i. 5. 18., *de D.* ii. 14. 34. Omm. autem edd. multae, male: nam nota mox *brevi;* cf. *de Or.* i. 8. 34. (4) Ellendt. *de Or.* II. 28., Mueller. *p. Sext.* 129. et *CC. SS.* 95. (5) Cf. *de Off.* i. 33. 120. (6) Mueller. *CC. SS. p. Sext.* 73. (7)—(7) Hand. IV. 132., Matth. *p. Sext.* 67. 141. (8) V. ad 15. 53. (9)—(9) Cf. 6. 17. e. (10) Separatim diceres *a quo fruendo.* Cf. geminum zeugma *P. R. in Sen.* 8. 22. (11) Nonius 321. (12) Idem 76. (13) Cf. 5. 13. (14) Nonius 482. (15) Cf. 14. 46. (16) Nota chiasmum: v. ad 13. 44.

58. (1) Np. juvenes. V. Zumpt. *Verr.* 668.; adde *ad A.* vii. 11. 1., *Lael.* 5. 18. (2) Hand. III. 198.; adde *Tusc.* ii. 19. 45., iii. 10. 23. (3) I. e. talorum lusionem: v. ad *de N. D.* i. 5., *de Off.* i. 22. 76. (4) V. ad 1. 1. (5) Sc. *faciant;* np. ut relinquant istos nobis: v. Zumpt. § 771.; adde *de Or.* ii. 77. 310., "*nihil* aliud;" *Orat.* 44. 151., "*idem;*" *in Verr.* i. 58. 152., "si *nihil* aliud;" *Philipp.* vi. 7. 19., "*quidvis* potius;" et xiv. 5. 13., "sive *utrumque;*" *ad F.* iv. 4. 5., "*alterum utrum;*" *ad A.* ii. 15, 2., "si *nihil* aliud;" x. 11. 4., "aut ne *id* quidem;" xv. 12. 2. "ut *nihil* aliud;" et 13. 6., "*quid* enim aliud?" *de L.* i. 4. 12., "*id,* si quidem;" inf. 20. 74., "et *id.*" (6) Sic edd. vett. multae; etiam codd. Oxx. duo *uti.* Pessime vulgatae *id ipsum utrum* (eorum ipsorum utrum!): quae constructio nulla est, neque Latina neque Graeca. Et quis cogitet talos relinquendos senibus sine tesseris? quis tesseras sine talis? Nec potest, quod mox dicit, "sine *his,*" non ad utrosque pertinere. (7) V. ad 3. 7.

XVII. 59. (1) Hand. I. 112. 8. De interpositione autem Stuerenb. *p. Arch.* 28–35., Cortius ad Sallust *C.* 37. 4.: mox, "ceteris *in* rebus." (2) Hunc jam tacite respexit 16. 56. (3) I. e. hos igitur: v. ad 1. 3. (4) Formula urbanitatis: cf. *de Or.* i. 8. 34., *Philipp.* ii. 19. 47., iv. 5. 12., *ad A.* iii. 15. 8., 20. 1., iv. 7. 3. Quamquam re vera Scipionem quidem Xeno-

Quam copiose ab eo agricultura laudatur in[5] eo libro, qui est de tuenda[6] re familiari, qui[7] Oeconomicus inscribitur! Atque, ut[8] intelligatis, nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur[9] cum Critobulo: Cyrum minorem, regem[10] Persarum, praestantem ingenio atque imperii gloria, quum Lysander Lacedaemonius, vir summae virtutis, venisset ad eum[11] Sardis[12] eique dona a sociis attulisset[13], et ceteris[14] in[15] rebus comem[16] erga Lysandrum[17] atque humanum fuisse et ei quemdam conseptum agrum diligenter consitum[18] ostendisse. Quum autem admiraretur Lysander et proceritates[19] arborum et directos in quincuncem[20] ordines et humum subactam[21] atque puram[22] et suavitatem odorum, qui afflarentur[23] e[23] floribus; tum dixisse[24], mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus, a quo essent illa dimensa atque descripta; et[25] Cyrum respondisse,

phontem studiose legere solitum novimus: v. Bakius *B. C. N.* I. 142. (5) V. ad 15. 54.: cf. *de Off.* ii. 24. 87. (6) *de r. f. t.* 2. (7) V. ad *de D.* i. 54., *de Off.* i. 25. 89.; add. Ernest. ad *Brut.* 67. 236., Zumpt. *Verr.* 170. Haec autem lectoris causa: v. ad *de D.* p. 16. et 124.; add. Moser. *Tusc.* I. 315., 332., 508. (8) Parenthetice: q. d., Atque (*idcirco autem hoc dicam*, ut intelligatis, ...) Socrates—: cf. *ad F.* iii. 6. 6., xiii. 10. 2., *de N. D.* i. 7. 17., supra 15. 52., inf. 23. 82. Sic etiam in aliis particulis, ut *ne*, *in Verr.* ii. 73. 181., *p. Arch.* 1. 2., supra 16. 55.; *quoniam*, *Brut.* 31. 117., *ad A.* vii. 2. 3.; *si*, inf. 18. 65.: adde *quod* in responsionibus, ut *ad F.* p. 36., 47., 64., 78., 88., bis, ed. Or. Vidd. etiam Gronov. *Obss.* ii. 25., Ochsner. 431. (9) Np. sic ut haec dicat. (10) *C. r. P. m.* 1.; *C. m. P. r.* 2.; *C. P. m. r.* Drr. duo. Scr. censeo *Cyrum, Persarum, minorem*, omisso *regem.* (11) Accipio quasi *ad ejus villam*: vv. Garaton. *p. Mil.* 19. 51., Orell. *ad F.* iii. 8. 10., Hand. I. 94.: cf. 16. 55. (12) Vetus accus. (13) *tulisset* 2. (14) Cf. 1. 3. (15) V. ad 7. 23. e. (16) Sic uterque; cf. 4. 10.: al. *communem*, male, quippe erga unum Lysandrum. Poenituit jam Madvig. *de F.* 280. (17) De interpositione ad 1. 1.; de proprio ad 5. 14. (18) Nota duplex participium: v. ad 11. 36. (19) De plur. abstractorum Zumpt. *Gr.* § 92. et ad *Verr.* 683., Ellendt. *de Or.* II. 354. et 380., Moser. *Parad.* 109., Ochsner. 87. (20) Forbiger. ad Virg. *Georg.* ii. 277. (21) Nonius 400. (22) I. e. herbis inutilibus succrescentibus vacuam. (23) Np. ad nares: cf. *de N. D.* i. 41. 114., "*ex* ... *af*fluant:" v. Cortius ad Sallust. *C.* 57. 1. (24) *t. eum d.* Or., frustra: cf. *Tusc.* v. 3. 8. Inter lineas 2. *eum Lysandrum.* (25) Sic satis multi, omisso

"*Atqui*[26] *ego omnia ista sum dimensus; mei sunt ordines, mea descriptio; multae etiam istarum arborum mea manu sunt satae*[27]." Tum Lysandrum, intuentem purpuram ejus[28] et nitorem corporis ornatumque Persicum multo auro multisque gemmis[29], dixisse, "*Recte*[30] *vero te, Cyre, beatum ferunt*[31], *quoniam virtuti tuae fortuna conjuncta*[32] *est.*" 60. Hac igitur fortuna[1] frui licet senibus, nec[2] aetas impedit, quo[3] minus[3] et ceterarum[4] rerum et in primis[5] agri colendi studio[6] teneamur[6] usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem[7] Valerium Corvum accepimus ad centesimum annum perduxisse[8], quum[9] esset[9] acta[10] jam aetate[11] in agris[12] eosque coleret. Cujus inter[13] primum et sextum consulatum sex et quadraginta[14] anni interfuerunt[15]. Itaque, quantum spatium aetatis majores nostri[16] ad senectutis[17] initium esse voluerunt[18], tantus

ei. (26) Hand. I. 517. 4. (27) Cf. 7. 24. (28) V. ad 1. 1. (29) *m.gemmis m.que auro* Drr. tres, ordine scilicet Virgiliano. (30) I. e. Recte vero faciunt homines beatum te ferentes; v. Madvig. *de F.* 585.: cf. *de Or.* ii. 24. 100., *Brut.* 49. 183., 82. 284., 84. 291., *in Verr.* i. 5. 13. (perperam Zumpt. *ratione;* v. Madvig. *Opuscc.* I. 333. n.) iii. 72. 168., v. 44. 115., *de F.* ii. 8. 23. et 25., *de Rep.* i. 35. 54., *de N. D.* ii. 56. 141. bis, *Lael.* 3. 10., 10. 35., *de Off.* iii. 16. 67. Sed codd. pauci quidam *Rite*, cum iis Or., O., M. (31) V. Nizol.; adde *Tusc.* v. 35. 100., *de N. D.* iii. 23. 57., *Lael.* 7. 24., 15. 53., *de Off.* iii. 10. 45. (32) *non conj. f. e.* 2. Haesit etiam Passeratius. Graece ἀγαθὸς γὰρ ὢν ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς.

60. (1) *f. fort.* 2. (2) Hand. II. 102. 9.; adde *Lael.* 23. 87., 24. 88. (3) Cf. *ad F.* p. 74., 151., 156., 272., 277., 293., 296., 334., 352. (4) Cf. 1. 3. (5) Cf. 6. 20. (6) Sic uterque; cf. *de Or.* iii. 23. 88., *Acad.* i. 2. 4., *de L.* i. 24. 63.: vulg. *studia teneamus*, dubito quam Latine. (7) V. ad 14. 50. (8) Sc. *vitam.* Contulit Gulielm. fragm. Pisonis apud Censorinum: "Multos . . . ad hanc aetatem *perducere* videbant," prob. etiam Osann. *de Rep.* 363. Quod vero Gernh. repetit (quod per nostros quidem codices non licet) *agri colendi studia,* ista ratione supervacanea fiunt illa, "quum . . . coleret." (9) Sive: quum ad c. a. perduxerit, fuisse a. j. ae. in agris eosque coluisse; v. ad 1. 3.: cf. 10. 33. (10) Cf. 11. 38. (11) Est ea pars vitae, quae negotiorum patiens esse solet: cf. *p. Rab., P. R.,* 5. 16., *ad A.* x. 4. 5., *ad B.* i. 2. 5. (12) Cf. 16. 56. (13) V. ad 6. 19. (14) *quatr.* 2. (15) Cf. 6. 16. (16) Del. aliquot: v. ad 13. 45. (17) Gell. x. 28. (18) I. e. statuerunt: vidd. Heumann. *in Cat.* iv. 4. 8., nos *de Off.* i. 27. 96., Ochsner. 99., Scheller. *Obss.* 62.; adde *Tusc.* iv. 6. 11.,

illi[19] cursus honorum fuit: atque hujus[20] extrema aetas hoc[20] beatior, quam media, quod auctoritatis habebat plus[21], laboris minus[21]. Apex est autem[22] senectutis auctoritas. 61. Quanta fuit in[1] L. Caecilio Metello[2]? quanta in A.[3] Atilio Calatino? in[4] quem illud elogium[5]: *Unum[6] hunc plurimae consentiunt[7] [gentes populi primarium fuisse virum]*. Notum[8] est carmen[8] incisum in sepulchro. Jure igitur gravis[9], cujus de[10] laudibus omnium esset fama[11] consentiens. Quem[12] virum nuper[13] P. Crassum, pontificem maximum, quem[12] postea M. Lepidum, eodem sacerdotio praeditum, vidimus[14]! Quid[15] de Paullo aut de[16] Africano loquar[15]? At[17] jam ante de Maximo[18]. Quorum[19] non in sententia solum, sed etiam in nutu[20] residebat[21] auctoritas. Habet[22] senectus, honorata[23] praesertim, tantam auctori-

7. 15., *de N. D.* i. 11. 26. et 28., 12. 29. et 30., 13. 33. et 34., *Lael.* 9. 29., 13. 48. ([19]) *ille* aliquot; quasi pro *illius:* v. ad *de Off.* iii. 7. 34.; adde *Lael.* 25. 96. ([20])—([20]) Sic 2., Oxx. quatuor, alii: vulg. *ejus.* Ad concursum autem pronominis *hujus* . . . *hoc* cf. *in Verr.* ii. 54. 135., v. 44. 117., *p. Mil.* 16. 43., *Philipp.* viii. 10. 28., xi. 5. 12., *Lael.* 9. 32. ([21])—([21]) Sic etiam mei: al. *p. h., l. vero m.* ([22]) Hand. I. 578. Al. *A. autem s. est. a.*

61. ([1]) Cf. 4. 10. ([2]) Cf. 9. 30. ([3]) Addidi praen. monente Ellendtio *de Or.* II. 346. ([4]) Hand. III. 311. 18., Meyer. et Bernh. *Brut.* 43. 160., Manut. *Tusc.* i. 42. 101. ([5]) Moser. *Tusc.* I. 110. ([6]) *in q. i. e. unicum, Plurimae* — codd. fere: vidd. Grut. et Rath. *de F.* ii. 35. 116. De adj. autem *unus* cum superl. interpp. ad *p. Scauro* p. 169., seq., ed. Beier., Moser. *Tusc.* I. 90. et 600., Bakius *de L.* 281., Ochsner. 34. ([7]) Cf. *Tusc.* i. 13. 30., *de N. D.* i. 17. 44. ([8])—([8]) *totum c.* 1., 2. Equidem intelligere videor, non integrum h. l. Ciceronem elogium istud attulisse, sed, utpote et notissimum et jam semel alibi a se ipso commemoratum, primis paucis verbis indicasse; id quod jam ex "*notum est*" licet suspicari; cf. 6. 16. ([9]) Np. auctoritate. ([10]) V. ad 6. 19.; adde *Philipp.* i. 5. 12., *ad A.* xv. 3. 2. ([11]) Matth. *in Cat.* iii. 1. 2., Moser. *de Rep.* 198. b. ([12]) Cf. *de F.* ii. 21. 67., *de L.* iii. 9. 20., *de N. D.* i. 26. 72., *de D.* i. 25. 52. ([13]) Mueller. *p. Sext.* 31., Hülsemann. *Acad.* 339., Ernest. *C. C.*, Hand. IV. 346. 3. ([14]) Qui vir fuit . . ., ut vidimus! v. ad 2. 4. ([15])—([15]) Cf. 14. 50. ([16]) Sic uterque geminat praep. ([17]) Vulg. *aut, ut j. a., de M.* Sed *ut* neuter ex meis agnoscit. Igitur pro *aut* scripsi *At:* Hand. I. 422. 3. ([18]) Np. *sum locutus:* v. ad *de Off.* iii. 11. 47., i. 3. 8. ([19]) I. e. Horum enim: v. ad 1. 3. ([20]) Cf. *de Or.* i. 9. 38. ([21]) Nota verbum elegans. ([22]) *Habet, habet s.* Lang., Lamb., Suffr. Petrus, eleganter. ([23]) Cf. 18. 63. ([24])—([24]) Cf. *ad F.* vii.

tatem, ut ea pluris[24] sit, quam omnes[24] adolescentiae voluptates.

XVIII. 62. Sed, in[1] omni oratione[2], mementote[3], eam me[4] senectutem laudare, quae fundamentis[5] adolescentiae[5] constituta sit. Ex quo efficitur[6], id quod ego magno quondam cum[7] assensu omnium dixi[8], miseram esse senectutem[9], quae se oratione[10] defenderet[11]. Non cani[12], non[13] rugae repente auctoritatem arripere[14] possunt, sed honeste[15] acta[15] superior aetas fructus[16] capit[16] auctoritatis[17] extremos. 63. Haec enim ipsa[1] sunt honorabilia, quae videntur levia atque communia, salutari[2], appeti[3], decedi[4], assurgi[5], deduci[6], reduci[7], consuli[8]: quae et apud nos et in[9] aliis civitatibus, ut quaeque optime[10] morata[11], ita[12] diligentissime observantur. Lysandrum[13] Lacedaemonium, cujus modo[14] feci[15] mentionem[15], dicere aiunt[16] solitum, Lacedaemonem[17] esse honestissimum domicilium senec-

10. 4., 11. 2., *ad A.* xii. 28. 2., xvi. 5. 2.

XVIII. 62. (1) Cf. 3. 9. (2) Np. hac: cf. 1. 3. Male G.: "quoties de s. disseram." Lege c. 2. (3) V. ad 2. 5. (4) Cf. 8. 26. (5) I. e. adolescentia tamquam fundamentis: v. ad 15. 51. e. (6) V. ad *de Off.* i. 45. 160.; add. Moser. *Tusc.* I. 262. et *Parad.* 12. (7) Hand. II. 152. 9., Matth. *p. Mur.* 1. 2., nos *de Off.* i. 28. 97. (8) Plutarch. c. 15. (9) Sc. *eam:* Zumpt. § 765. (10) Potius quam acta vita. (11) Accommodavit ad interposita: v. Dietrich. *Qu. Gr.* 34., seqq., Matth. *in Cat.* iii. 9. 21., Moser. *de Rep.* 341. b. (12) Np. *capilli:* v. Palairet. Ceterum est Menandri hoc apud Stobae. 356., conferente Wetzelio. (13) *nec* O. (14) Cf. *p. Sext.* 32. 69., *de N. D.* ii. 6. 18., iii. 11. 26., *de D.* ii. 11. 26., supra 8. 26., inf. 21. 78. (15) Cf. *Tusc.* iii. 25. 61., supra 11. 38. (16) V. Nizol.; adde *Lael.* 19. 70., 21. 79. (17) I. e. qui sunt in auctoritate positi.

63. (1) Cf. 11. 38. (2) Cf. *ad F.* vii. 28. 2., ix. 20. 3., *ad A.* i. 18. 1. (3) Np. ab. iis, qui cupiunt in amicitiam recipi: cf. *ad F.* xv. 14. 6. (4) Sc. *alicui* (laudat O. Sanctii *Minerv.* p. 311. et 316. ed. P.) *de via;* np. ab iis, qui fiunt obvii. (5) Sc. *alicui:* cf. *de Inv.* i. 30. 48. (6) Cf. *ad F.* x. 12. 2. (7) Cf. *Brut.* 22. 86., *Lael.* 3. 12. (8) Cf. *de Or.* i. 45. 199. (9) Del. 1.: *a. in c.?* (10) *bene* 1.: v. Schwarz. ad Tursell. in *Quisque* (adde *Philipp.* i. 12. 29.), nos ad Sallust. p. 171. (11) *-tae sunt* 1.; qui numerus non est Ciceronis. Cf. *de Or.* i. 19. 85., *Brut.* 2. 7., *p. Mil.* 34. 93. (12) Del. 1.: cf. Sallust. *C.* 14. 6. (13) V. ad 7. 21. (14) C. 17. § 59.: v. ad 5. 14. (15) Sic O., laudans Goerenz. *de F.* 342.: al. *m. f.* (16) Sc. *homines:* cf. *Lael.* 13. 46. (17) Sic in MS. quodam vidit Gronov.;

tutis[18]: nusquam enim[19] tantum tribuitur[20] aetati, nusquam est[21] senectus honoratior[22]. Quin etiam memoriae[23] proditum[23] est, quum Athenis, ludis[24], quidam in theatrum grandis[25] natu[25] venisset, magno consessu[26] locum[27] ei nusquam datum a suis[28] civibus[28]: quum autem ad Lacedaemonios accessisset, qui, legati quum[29] essent, certo[30] in[31] loco consederant[32], consurrexisse[33] omnes[33] illi[34] dicuntur[34] et senem[35] sessum[36] recepisse. 64. Quibus quum a cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse[1] ex iis quemdam, Athenienses scire, quae recta essent, sed facere nolle[2]. Multa in[3] nostro[4] collegio[4] praeclara, sed hoc[5], de quo

qui etiam contulit Ovid. *Metam.* iii. 636., "*Naxos* . . . *Illa* mihi *domus* est;" Plaut. *Mil.* ii. 5., "*Ostium* hoc mihi *domicilium* est." Al. *-ne.* (18) *-ti* L., male. (19) Q. d., Recte vero ille: nusquam enim —: v. ad 10. 31. (20) Cf. *ad F.* p. 55., 87., 111., 125., 135., 145., 284., 346., 384. ed. Or., *Lael.* 2. 9. De transitione autem ad *de Off.* i. 44. 158., iii. 11. 49.; add. Gernh. ad *Lael.* 11. 35. (21) Del. 1.; *s. h. est* 2. (22) Ad rem affert De-G. Justin. iii. 3. et Plutarch. p. 795. F.; adde supra 17. 61. (23) Vid. O. M. Mueller. *de Vi et Usu*, &c., p. 11., seq., Seebod. *M. Cr.* I. 501. (24) Sc. Panathenaicis: Xenoph. *Mem.* iii. 5. 15. Abl. autem est temporis: cf. *p. Caelio* fr. apud Nonium 63., (Asin. Poll.) *ad F.* x. 32. 2., Plaut. *Cas.* Prol. 27.; add. Hand. III. 285. (25) Cf. 4. 10. (26) Sic sine praep. *in* etiam meus uterque. (27) *locoum* 2. (28) Cf. *de Or.* ii. 49. 200., *in Verr.* ii. 44. 109., 64. 156., iv. 9. 19., 13. 30., *in Pis.* 14. 33., *Philipp.* i. 14. 35., *ad F.* p. 51., 128., 216., *ad A.* p. 34., 227., 246., 255. ed. Or. (29) Cf. 16. 55. (30) I. e. constituto, definito. (31) V. ad 17. 59. (32) *consid.* 2., Dr. 1.: v. ad *de Fa.* 3. (33) Cf. *de H. R.* 1. 2. (34) Recte addidit K.; accedit 1.: cf., praeter ea quae habet V. D., etiam *p. Mur.* 29. 61. et *de N. D.* ii. 50. 126., *dicunt; Lael.* 10. 33., *dicebat*, et 11. 39., *memoriae proditum est;* Sallust. *C.* 22., *dictitare;* Caes. *de B. G.* ii. 31., *dixerunt:* adde nos ad *de Off.* i. 41. 149. e. Ceterum sic interpretor: consurrexerunt omnes, ut dicitur, et s. s. receperunt; v. ad 2. 4.: cf. *Lael.* 10. 35. e. (35) Sic uterque, omisso *illum.* Ceterum est *senem* quasi pro pron.: cf. *Lael.* 1. 1. (36) Cf. *ad F.* x. 32. 2.

64 (1) Refer ad *m. prod. est.* De synchysi Perizon. ad Sanctii *Minerv.* iv. 11. 3.; adde *ad F.* iv. 5. 3., *de Rep.* i. 40. 62., *Lael.* 10. 35., Sallust. *C.* 46. e. (2) Cf. Demosth. *de Rhod. L.* init. et *Ol.* iii. 29. 12. apud G.; addit De-G. fragm. Eurip. *Chrysippi* et Xenoph. *Mem.* iii. 5. 15. (3) I. e. quasi nostri collegii: cf. *Brut.* 93. 321., *Acad.* ii. 28. 91., *de F.* i. 4. 11., *Tusc.* iv. 2. 4., v. 7. 19., *de N. D.* i. 1. 1., *de Off.* i. 2. 4., supra 4. 12.; add. Hand. III. 260. 18. (4) Np. augurum: cf. *de D.* i. 15. 28., ii. 24. 51. (5) *ad hoc?* (6) Hand. III. 241. 5. (7) Sc. dicendae. (8)

agimus, in primis[6], quod, ut quisque aetate antecedit, ita sententiae[7] principatum tenet: neque solum honore[8] antecedentibus[9], sed iis etiam, qui cum[10] imperio sunt, majores natu augures anteponuntur. Quae sunt igitur voluptates corporis[11] cum auctoritatis praemiis[12] comparandae? quibus[13] qui[13] splendide[14] usi sunt, ii mihi videntur fabulam[15] aetatis peregisse[15], nec[16], tamquam inexercitati histriones, in extremo actu[17] corruisse. 65. At[1] sunt morosi[2] et anxii[3] et iracundi et difficiles[4] senes[5]; si[6] quaerimus[6], etiam avari[7]. Sed haec morum[8] vitia sunt, non senectutis. Ac morositas tamen[9] et ea[10] vitia, quae dixi, habent aliquid excusationis, non illius[11] quidem justae[12], sed quae probari posse videatur[13]: contemni[14] se[15] putant[16], despici[17], illudi: praeterea in[18] fragili corpore odiosa[19] omnis offensio[20] est[21]. Quae tamen omnia dulciora[22] sunt[23] et moribus bonis[24] et artibus[25]; idque quum[26] in

V. Cortius ad Sallust. *C.* 11. 2.: cf. *J.* 3. 1., 4. 7. (9) V. ad 11. 38. (10) Hand. II. 146. 4. (11) Cf. 12. 39. (12) Cf. *p. Mil.* 35. 97. (13) Cf. 1. 2. (14) Cf. *Tusc.* iii. 25. 61. (15)—(15) Cf. 19. 70., 23. 85. (16) V. ad 17. 60. (17) Cf. 2. 5.

65. (1) Hand. I. 434. (2) Nonius 433. Sunt autem morosi, opinor, quasi sui moris: i. e. suos ad mores omnia exigentes. (3) I. e. angentes se, puta exspectatione malorum: cf. *Tusc.* iv. 12. 27. (4) Cf. 3. 7., *Orat.* 30. 104. (5) Cf. Hor. *de A. P.* 169., seqq. (6) Beier. *de Off.* II. 335.; adde *Tusc.* iii. 29. 73. (7) Dicere necesse est, etiam avaros esse: v. Gernh. *Opuscc.* 63. n.; adde *Tusc.* i. 34. 83., *de L.* i. 5. 15.: v. etiam ad 17. 59. Ad rem Terent. *Adelph.* v. 3. 47., 8. 30. (8) Cf. 3. 7., Plat. *Rep.* I. 151. Bip. (9) Sc. vel si est senectutis: vidd. Ellendt. *de Or.* II. 209., Classen. *p. Clu.* 154., Matth. *in Cat.* iii. 5. 10., nos *de Off.* iii. 29. 106., Doederlein. *de Brachyl.* 17., Rau *VV. LL.* 16. et 73., necnon quos laudat Forbiger. ad Virg. *Ecl.* i. 28. (10) c̄a? i. e. cetera. (11) Ellendt. *de Or.* II. 340., Madvig. *de F.* 552. et *Opuscc.* II. 314., Moser. *de Rep.* 239., Gernh. *Lael.* 142. b, interpp. ad *de Off.* i. 18. 60., 27. 95., Wopkens. *LL. TT.* 78. [106. H.] (12) I. e. perfectae, plenae, idoneae: cf. *Orat.* 41. 140., *in Verr.* iv. 57. 125., *in Pis.* 15. 36., *ad F.* xvi. 25. (13) De subj. ad 10. 33. e. (14) Nonius 436. (15) Del. 1.: v. ad 9. 30. (16) Declarative; sc. *quippe, nempe, nam.* De interpos. autem verbo Cortius ad Sallust. *C.* 20. 8. (17) Cf. 3. 7. (18) V. ad 3. 8. (19) Cf. 2. 4.; add. Ochsner. 104. (20) Cf. *Tusc.* iv. 14. 31. (21) Del. 1. (22) Sc. suis: cf. 3. 7. Non quo jam sint ista dulcia: v. ad 3. 8. (23) I. e. existunt, reperiuntur. Al. *fiunt*, male.

vita[27], tum in scena[27] intelligi potest ex iis[28] fratribus, qui in Adelphis sunt. Quanta in altero diritas[29], in altero comitas! Sic se[30] res habet[31]: ut enim[32] non omne vinum, sic non omnis aetas[33] naturae[34] vetustate coacescit. Severitatem in[35] senectute probo, sed[36] eam[37], sicut alia[38], modicam; acerbitatem nullo modo[39]. 66. Avaritia vero senilis quid sibi velit[1], non intelligo. Potest enim quidquam esse absurdius, quam, quo[2] minus viae[3] restat[4], eo plus viatici quaerere[5]?

XIX. Quarta restat causa, quae maxime angere[1] atque sollicitam[2] habere[2] nostram aetatem videtur, appropinquatio mortis; quae certe[3] a senectute non potest longe abesse. O miserum[4] senem, qui[4], mortem contemnendam[5] esse, in[6] tam longa aetate non viderit[4]! quae aut plane negligenda[7] est, si omnino exstinguit animum, aut[8] etiam[8] optanda[9], si aliquo eum deducit, ubi sit futurus aeternus. Atqui[10] tertium[11] certe[10] nihil inveniri potest. 67. Quid igitur timeam[1], si[2]

(24) De mesozeugm. adjectivi Cortius ad Sallust. *C.* 33. 3. (25) V. idem V. C. ibid. 2. 4. (26) Sic cum multis 2., recte; quippe magis in scena: v. ad 2. 4. (27)—(27) Cf. *de N. D.* iii. 27. 69. (28) Del. 2. (29) Nonius 30. et 100.; apud quem etiam Varro: "Scena quem senem Latina vidit *dirissimum*:" adde apud Or. Oudend. ad Suet. *Tib.* 21. Codd. noti *duritas.* (30) *r. sese* 1.: v. Madv. *de F.* 57., Gies. *de D.* 48. (31) Cf. *p. Rosc. A.* 24. 66. (omitto *de Or.* ii. 6. 23.), Sallust. *J.* 85. 23., Fronton. p. 144. ed. R.: v. Cortius ad Sallust. *J.* 54. 4. (32) V. ad *de Off.* ii. 16. 56.; add. Hand. II. 379. 4., Madvig. *Opuscc.* II. 286. (33) Cf. 11. 38. e. (34) Non omnis naturae aetas; nam perperam K. *nat. vetustate* jungit: cf. *de Fa.* 4. 8., "tantum *natura* a *natura* distat." Sic codicum pars ferme dimidia: ceteri fere *natura*, omisso *aetas*; edd. autem vulg. *aetas*, omisso *naturae.* (35) I. e. senectutis, senilem: v. ad 9. 28. (36) *et* K. (37) Zumpt. § 699. (38) Np. in quavis aetate. (39) Beier. *de Off.* ii. 16. 57., nos iii. 3. 13.

66. (1) Cf. *in Verr.* ii. 61. 150., iii. 50. 118., 80. 186. (2) I. e. quanto: cf. *p. Qu.* 2. 4., *p. R. C.* 11. 31., *p. Mil.* 36. 99., *ad F.* iv. 13. 5. (3) Cf. 2. 6. (4) *-et* aliquot: v. G. (5) Sc. aliquem: v. ad *de Off.* i. 38. 137.; add. Kuehner. *Tusc.* i. 38. 91., Ochsn. 226.

XIX. (1) Sc. senes vel nos; v. ad 5. 15.: cf. *Tusc.* i. 34. 83. De verbo Goerenz. *de F.* 57. b. (2) Zumpt. § 634., Kritz. ad Sallust. *C.* 114.: cf. *ad F.* ii. 16. 1., vii. 3. 1. (3) Hand. I. 19. 3. (4)—(4) Cf. *ad F.* iii. 11. 2., *de Off.* ii. 7. 25. (5) Cf. 20. 72. (6) Cf. 3. 9. (7) *negleg.* 1. Cf. 20. 74. (8)

aut non miser[3] post mortem aut beatus[3] etiam[4] futurus sum? Quamquam[5] quis est tam stultus, quamvis sit[6] adolescens[7], cui[8] sit exploratum[9], se ad[10] vesperum[10] esse victurum? Quin etiam aetas[11] illa multo plures, quam nostra, mortis casus[12] habet[12]. Facilius[13] in morbos[14] incidunt[14] adolescentes[13]; gravius[15] aegrotant[16]; tristius[17] curantur[18]. Itaque pauci veniunt ad senectutem: quod ni ita[19] accideret[20], melius et prudentius viveretur[21]. Mens[22] enim et[23] ratio[24] et[23] consilium[24] in senibus est; qui si nulli[25] fuissent, nullae omnino civitates fuissent. Sed[26] redeo[26] ad mortem impendentem[27]. Quod illud est crimen senectutis, quum id videatis[28] cum adolescentia esse commune[29]?

68. Sensi[1] ego quum[2] in[3] optimo[4] filio[5] meo, tum[6] in exspectatis[7] ad[7] amplissimam dignitatem fratribus[8] tuis,

Hand. I. 556. (9) Cf. 20. 74. (10)—(10) Hand. I. 518. 6. (11) Cf. *Tusc.* i. 34. 82.

67. (1) De subj. Zumpt. § 530. (2) Cf. 2. 5. (3)—(3) Cf. *Tusc.* i. 11. 25., 49. 118. (4) V. ad § 66. (5) V. ad 1. 1.; add. Goerenz. *Acad.* i. 2. 6. (6) Del. aliquot et Nonius: cf. tamen *de F.* iv. 12. 31., v. 28. 84., *Lael.* 26. 97. (7) Cum seqq. jungebat Drak., male. (8) Qui putet sibi esse—. (9) Nonius 294., Borgers. *Parad.* 43., Ochsn. 141. (10) Cf. *de F.* ii. 28. 92. (11) Cf. *de Off.* ii. 13. 45. (12) Cf. *ad F.* x. 18. 3., *de Off.* ii. 6. 19., u. v. Beier.; add. Moser. *Tusc.* I. 410., Gies. *de D.* 109., nos *de Off.* i. 14. 42., ii. 22., 79., iii. 2. 9., Kritz. ad Sallust. *C.* p. 56. (13)—(13) Haec monet Drak., ex Hippocr. esse *de Rat. Victus* I. 350., *de Morb.* I. 456. (14) Cf. *ad F.* xii. 30. 2., xiii. 29. 4. (15) Nonius 315. (16) Cf. *ad F.* xii. 30. 2. (17) Nonius 409. Manut.: "severioribus remediis." (18) I. e. medicorum opera tractantur: cf. *p. Clu.* 14. 40., *Tusc.* iii. 3. 5. (19) Cf. 11. 35. (20) Ellendt. *de Or.* II. 184. (21) V. Nizol.; adde inf. 20. 72., *Lael.* 24. 89. (22) Ochsner. 114. (23) Cf. 13. 44. (24) Cf. 6. 19. (25) V. ad 22. 79. (26) Cf. 10. 32. (27) Nolebat *appropinq.*: v. ad 14. 50. e. (28) I. e. sit, ut videtis: v. ad 2. 4. (29) Cf. 11. 35.

68. (1) Cf. *de N. D.* iii. 27. 69. (2) *tum* Or., male. Gravius quippe argumentum duo Scipiones: v. ad 2. 4. (3) I. e. quum viderem opt. filium mori: vv. Hand. III. 293., Bakius *de L.* 423., seq. (4) Cf. 6. 15., *ad F.* iv. 6. 1. (5) Praetor design. mortuus est. Plut. c. 48. (6) *Sensi ego in opt. filio, tu in . . . fratribus* M., frustra. Poterat Cic.: *Sensimus uterque nostrum, et ego . . . et tu—; ego quidem . . ., tu vero—; ego in opt. f., in fr. tu.* Sensus autem (quem quidem ego intelligo) philosophicus iste vix ad puerulum pertinebat. (7) De quibus erat exspectatio, esse ipsos ad ampliss. dign. venturos. (8) Filiis

Scipio, mortem omni aetati[9] esse communem. At[10] sperat[11] adolescens, diu se victurum; quod sperare[11] idem senex non potest. Insipienter[12] sperat. Quid enim[13] stultius[14], quam incerta pro[15] certis habere[15], falsa pro veris? Senex, ne quid[16] speret quidem, habet[17]. At[18] est eo meliore conditione, quam adolescens, quum[19] id, quod ille sperat, hic[20] consecutus est. Ille vult diu vivere; hic diu[21] vixit. 69. Quamquam[1], o dii boni[2]! quid est in hominis vita diu[3]! Da[4] enim supremum tempus; exspectemus[5] Tartessiorum regis[6] aetatem: fuit enim (ut scriptum[7] video[8]) Arganthonius quidam[9] Gadibus, qui octoginta regnavit[10] annos[11], centum viginti[12] vixit: sed[13] mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur[14], in quo est aliquid extremum[14]. Quum enim id[15] advenit, tunc illud, quod praeteriit, effluxit[16]; tantum remanet, quod[17] virtute et rectis[18] factis consecutus sis: horae

Aemilii Paulli: Vell. i. 10. (9) Cf. 3. 7. e. (10) Hand. I. 434. (11) Cf. 2. 6. (12) Insip. facit, quum speret: v. ad 17. 59. e. (13) Hand. II. 385. (14) Cf. *Lael.* 15. 55., *de Off.* ii. 15. 54. Ad rem *Acad.* i. 12. 45., *de N. D.* i. 1. 1., *de D.* i. 4. 7. (15)—(15) Cf. *Philipp.* i. 6. 14., 7. 16., *ad A.* xiii. 1. 2., 6. 4. (16) Sic 2. cum multis; *quidem* 1.: edd. *quod.* (17) V. ad *de Off.* ii. 2. 7.; adde *in Caecil.* 3. 10., *in Verr.* ii. 28. 69., iv. 23. 51., *Philipp.* iii. 10. 26., *ad F.* p. 197., 202., 254., 264., 271., 274., 332., 373. (18) Hand. I. 432. 2. (19) I. e. *quod* vel *quoniam*: vv. Ellendt. *de Or.* II. 242., *Brut.* 102., Wunder. *p. Planc.* 101., Orell. *p. Mil.* 320., *ad F.* 204., Madvig. *de F.* 25., Bakius *de L.* 376. et 523., seq., Rudd. II. 233. 17. (20) V. ad 7. 22. (21) *v. d.* 1.

69. (1) V. ad 1. 1. (2) Cf. *Tusc.* i. 41. 97., v. 7. 19., 27. 77. (3) Quasi adjective: cf. *ad F.* vi. 10. 5., "*diuturne,*" u. v. Orell.; add. Steinmetz. *p. Rosc. A.* 5. 11., *p. Deiot.* 7. 19., Garaton. *p. Mil.* 12. et 14., nos *de D.* i. 22. e., Scheller. *Obss.* 18. Ad rem *Tusc.* i. 39. 94., Virg. *Aen.* x. 861. (4) I. e. dic: cf. *Acad.* i. 3. 10., Virg. *Ecl.* i. 19. (5) Fac posse nos exspectare. (6) V. ad 9. 27. (7) Apud Herodot. i. 163. (8) Cf. *de D.* i. 40. 89. (9) Nota de rege: v. Gies. *de D.* 147.; adde *in Verr.* ii. 22. 53., 28. 68. (10) *regnarit . . . vixerit* aliquot, male: vv. Zumpt. § 563., Scheller. *Obss.* 11., Mueller. *p. Sext.* 127., nos *de Off.* i. 2. 5.: *regnaverat . . . vixerat* alii, M. (11) *-is* 1.: v. Soldan. *p. Lig.* 66., Gies. *de D.* 72. (12) Sic cum multis 2., omissa copula: v. Zumpt. *Verr.* 354. (13) V. ad 1. 2. (14)—(14) Cf. *p. Marc.* 9. 27. (15) *id extremum* satis multi: v. ad *de N. D.* ii. 53. e. (16) Cf. 2. 4. (17) Mallem *quantum*: cf. 10. 33. (18) Sic 2. vulg. *recte*: vidd. Scheller.

quidem cedunt et[19] dies et[19] menses et[19] anni; nec praeteritum tempus[20] umquam revertitur, nec, quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis[21] ad vivendum datur, eo debet esse contentus[22]. 70. Neque enim histrioni, ut placeat[1], peragenda[2] est fabula, modo[3], in[4] quocumque fuerit[4] actu, probetur; neque[5] sapienti[6] usque ad *Plaudite*[7] vivendum. Breve enim tempus aetatis satis est longum[8] ad bene honesteque vivendum: sin processeris[9] longius, non magis[10] dolendum[11] est[12], quam agricolae dolent, praeterita[13] verni temporis suavitate, aestatem autumnumque venisse[13]. Ver enim tamquam adolescentiam significat ostenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus[14] et percipiendis[15] accommodata[16] sunt. 71. Fructus autem senectutis est, ut saepe dixi[1], ante partorum bonorum memoria et copia. Omnia vero[2], quae secundum naturam fiunt, sunt habenda in[3] bonis. Quid est autem[4] tam secundum naturam, quam senibus[5] emori[6]? quod idem contingit[7] adolescentibus adversante[8] et repugnante natura[9]. Itaque adolescentes[10]

Obss. 195. et 231., Beier. *de Off.* II. 213.; adde *ad A.* viii. 14. 2., *Lael.* 16. 59. (19) Hand. II. 469. 1. (20) Del. 1. (21) Del. 2.: cf. *Tusc.* ii. 3. 9.: v. ad *de Off.* i. 6. 19. (22) Cf. *p. Marc.* 9. 27.

70. (1) Ut possit placere. Proprium in re histrionica verbum: Terent. *Andr.* prol. 3. et *Hec.* prol. 39. (2) Cf. 18. 64. (3) Cf. 7. 22. (4)—(4) Cf. *de Or.* ii. 4. 16., 21. 88., *de Fa.* 2. 4., *audire aliquem in* —. (5) *nec* G., male; etsi prob. Hand. IV. 127. (6) Neque alicui, ut possit esse sapiens. Male Lamb. *-tibus*: cf. 3. 8. (7) Extremam senectutem. Vox abeuntis histrionis: Quinctil. *Inst.* vi. 1. 52. (8) Seneca *Epist.* 77. e. apud O., "Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert." (9) Sc. *aetate*: cf. 7. 21. (10) Non dolendum, non magis quam —: v. ad 4. 12. (11) Nim. praeterita adolescentia. (12) Del. 2. (13)—(13) Praeteritam esse —, quum aestas venit: v. ad 1. 3. (14) V. ad 1. 1., 7. 24. (15) *et perc. àdeo* 2. (16) Nonius 244.

71. (1) C. 3. e. (2) Del. 1.; cf. 7. 21., 20. 72.: *autem* 2. (3) Hand. III. 252. 10. (4) Idem V. C. I. 579. Etsi del. *est* 1., 2. (5) De dat. Matth. *p. Lig.* 7. 20.; adde *in Verr.* ii. 36. 88., *p. L. M.* 16. 47., *p. Sext.* 69. 146., *de N. D.* iii. 31. 77. *de D.* ii. 55. 114., *Lael.* 3. 11., *de Univ.* 3., inf. 23. 85. (6) Ellendt. *de Or.* II. 305., seq., Moser. *Parad.* 145. Cf. *Tusc.* i. 31. 76. (7) Ellendt. *de Or.* II. 184. (8) Quod idem contingit adolescentibus, sed adversante . . . natura contingit. (9) Cf. *de Off.* i.

mori sic mihi videntur, ut[11] quum aquae multitudine[12] vis flammae opprimitur[13]; senes autem[14] sic, ut[15] quum[15] sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis exstinguitur[16]: et, quasi[17] poma ex arboribus, cruda si[18] sint[19], vi[20] avelluntur[20], si matura et cocta[21], decidunt[22]; sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas; quae mihi quidem tam jucunda est, ut, quo propius ad mortem accedam, quasi terram[23] videre[24] videar[25] aliquandoque in portum[26] ex[27] longa navigatione esse venturus.

XX. 72. Omnium[1] aetatum certus est terminus[1]: senectutis autem nullus[2] est certus[3] terminus[3]; recteque[4] in ea vivitur[5], quoad munus[6] officii[6] exsequi[7] et tuêri[8] possit[9] et tamen[10] mortem[11] contemnere[11]. Ex[12] quo[13] fit, ut animosior[14] etiam[15] senectus[16] sit, quam[17]

31. 110. (10) *-cens* 2. (a pr. m.), idemque inf. (cum aliquot) *senex*; credo, recte: vv. Wopkens. *LL. TT.* 14. [20. *H.*], Madvig. *de F.* 181.: cf. § 68. (11) I. e. ut *fit*, quum —. (12) Peculiari modo videtur aliquando *multitudinis* nomine uti Cic., ut non ad numerum id, sed ad vim potius superantem et impetum referat: cf. *in Verr.* iv. 46. 103., v. 37. 98., *ad A.* vii. 3. 7., *de Off.* ii. 5. 16. (13) Cf. *Lael.* 21. 78. (14) Sc. *mori mihi videntur.* (15) Scripsi divisim *sic ut* cum O.; *quum* autem addidi e 2. meo, aliorum nonnullis, ed. Lamb. (16) Cf. *Lael.* 21. 78. (17) I. e. quemadmodum: cf. *ad F.* ix. 16. 2., *Lael.* 17. 63.: vv. Madvig. *Opuscc.* I. 494. n. 3., Ochsner. 415. (18) Sic etiam 2. postponit *si.* (19) Sic e R., E., aliis O.; vulg. *sunt*: v. Zumpt. § 570.; adde nostra ad Sallust. *J.* 58. Etsi contra Madvig. *Opuscc.* II. 282. et *de F.* 693. (20) *vix ev.* 2., R. (21) Plin. xii. 5. 11., "*coctus* solibus." (22) *e̊xc.* 2. (23) Cf. *p. Mur.* 2. 4. (24) Sc. eo magis; v. ad Sallust. p. 171.: cf. Fronton. p. 197. ed. Rom., "(tanto magis), *quanto* —." (25) Cf. *ad F.* 91., 169., 333., *ad A.* 157., 296., 310. ed. Or., *Lael.* 12. 41., 26. 99. (26) Cf. *Tusc.* i. 49. 118. (27) Hand. II. 644. 52.: cf. *p. Mur.* 2. 4., inf. 23. 83.

XX. 72. (1)—(1) Censorinus c. 14., Gellius x. 28. Absunt autem haec a plerisque (1., 2.), et del. M.: sed facile poterant intercidere. (2) I. e. fere — *non* est: v. ad 22. 79. (3) De repetitis nominibus ad 10. 32. (4) Exegetice: v. ad 6. 17. (5) Cf. 19. 67. (6) Cf. 9. 29. (7) Cf. 9. 28. (8) Cf. *ad F.* iii. 9. 1., *Tusc.* v. 39. 113. (9) Np. is qui vivit in ipsa, sive senex: vv. Wopkens. *LL. TT.* 2. [3. *H.*], Ellendt. *de Or.* II. 26., Soldan. *p. Lig.* 84., Madvig. *de F.* 125., Gies. *de D.* 106., Beier. *Lael.* 94., *de Off.* II. 76., nos *de Off.* i. 29. 101., 38. 137., Ochsner. 175. et 226. Et sic recte O.: vulg. *-is.* (10) Del. 2.: cf. *ad F.* iii. 12. 3. (11) Quid sit, in prima Tusculana habes. At haec *et t. m. cont.* cum cod. (?) Ursini del. M. (12) *e* 2.: v. Kuehn.

adolescentia[17], et fortior. Hoc illud[18] est[18], quod Pisistrato tyranno a Solone responsum est, quum illi quaerenti, *Qua tandem spe fretus sibi*[19] *tam audaciter*[20] *obsisteret?* respondisse[21] dicitur[21], *Senectute*[22]. Sed vivendi finis est optimus, quum[23], integra mente ceterisque[24] sensibus[25], opus ipsa suum eadem, quae coagmentavit[26], natura dissolvit. Ut navem, ut aedificium, idem destruit facillime, qui construxit; sic hominem eadem optime, quae conglutinavit[27], natura dissolvit[27]. Jam[28] omnis conglutinatio recens aegre, inveterata facile divellitur. Ita[29] fit, ut illud breve vitae[30] reliquum[30] nec[31] avide appetendum senibus[32] nec[31] sine causa deserendum sit. 73. Vetatque[1] Pythagoras[2] injussu[3] imperatoris, id est[4] dei, de praesidio et statione[5] vitae decedere. Solonis quidem[6] sapientis elogium[7] est[8], quo se negat velle suam mortem dolore

Tusc. i. 21. 48. (13) Opinor quod mortem contemnat. (14) Cf. *de Off.* i. 26. 92. (15) V. ad 9. 28. (16) Del. E., T.: v. ad 10. 32. (17) V. ad 1. 1. (18) Hoc sibi vult illud: cf. *de D.* i. 54. 122. (19) Zumpt. § 550.; adde *in Verr.* Act. I. 3. 7., *sua; Lael.* 16. 59., 20. 75., inf. 22. 80. Contra 16. 56. (20) Priscian. xv. 4. 21., Garaton. *p. Rosc. A.* 36. 104., Cortius ad Sallust. p. 960. (21) *respondit* 1., 2., frustra: cf. 18. 63. e. (22) I. e. *Senectutis* (spe): v. ad *de Off.* i. 22. 76. (23) I. e. is qui tum fit, quum —: v. ad *de Fa.* 10., *de Off.* i. 3. 9.; adde *Orat.* 64. 212., *p. Lig.* 2. 4., *Philipp.* xiv. 5. 13., *ad A.* i. 16. 4., ii. 1. 3., *de Rep.* ii. 37. 63., *Lael.* 26. 98., inf. 23. 84. (24) *certisque* multi (1., 2.), M.: sed sic credo Cic. chiasmo usurum fuisse, *sensibusque certis.* Contulit G. *Acad.* ii. 10. 30., "Mens . . . ipsa sensus est." Mihi vero videtur potius abundare fere pron.: cf. *de F.* ii. 34. 113., "sensus, ut *reliquae* corporis partes." (25) Sc. *integris*: cf. *p. Mur.* 26. 53., "*honestissimo* patre atque *majoribus*;" *Philipp.* ii. 12. 29., "te *excepto* et *iis*, qui —:" add. Cortius ad *ad F.* 51. 63., ad Sallust. *J.* 19. 1., Wopkens. *M. Obss. N.* X. 257. (26) Nonius 42. (27)—(27) Cf. *Lael.* 9. 32. (28) Hand. III. 145. 24. (29) Idem V. C. ibid. 474. 13. (30) Cf. Liv. xxxix. 13. apud G. (31)—(31) V. ad 3. 8. (32) V. ad 1. 1.

73. (1) V. ad 6. 17. (2) Plat. *Phaed.* p. 62. B. (3) V. ad *de Off.* i. 31. 112. (4) Orell. *Brut.* 301., *ad Q. Fr.* 385., Goëller. *Orat.* 86., Madvig. *de F.* 72. et 264., Moser. *Parad.* 19., Bakius *de L.* 639. (5) Omnia in translatione a re militari sumpta. (6) Cf. 9. 30. (7) Cf. 17. 61. Exstat versiculis elegiacis *Tusc.* i. 49. 119. (8) I. e. exstat: v. ad *de Off.* i. 11. 37.; adde *Tusc.* i. 34. 84. (9) V. ad 1. 1. (10) De praes. Soldan. *p. Deiot.* 177., Goerenz.

amicorum[9] et lamentis vacare. Vult[10], credo, se[11] esse carum suis[12]. Sed haud scio[13], an melius Ennius:

> *Nemo*[14] *me lacrumis decoret*[15], *neque*[16] *funera*[17] *fletu*[18]
> *Faxit*[19].

Non[20] censet lugendam esse mortem[21], quam immortalitas consequatur. 74. Jam[1] sensus moriendi[2] aliquis esse potest, isque ad[3] exiguum tempus, praesertim seni: post mortem quidem sensus[4] aut optandus[5] aut nullus est. Sed hoc meditatum[6] ab[7] adolescentia[7] debet esse, mortem ut[8] negligamus; sine qua meditatione[9] tranquillo[10] esse animo[10] nemo[11] potest. Moriendum est enim[12] certe, et id[13], incertum, an hoc[14] ipso

de F. 361. b, Moser. *Tusc.* I. 163., *de N. D.* 98., Bakius *de L.* 269., seq., et 523., idemque *B. C. N.* III. 213., Scheller. *Obss.* 161. et 208., Dietrich. *Qu. Gr.* 8. (11) V. ad 10. 32. (12) V. ad 3. 7. (13) Non dubitat, opinor, non plus quam *Tusc.* i. 49. 117., "*melior* Ennii." V. Gernh. *Opuscc.* 41. (14) *Nemo, inquit* Oxx. duo, unus Dr.: v. ad 22. 81. (15) I. e. honoret: laudat O. Walch. ad Tacit. *Agric.* 430. (16) *nec* G. (17) Cf. Solonis: "ut celebrent *funera* cum gemitu." Pluraliter etiam Ovid. et Silius apud O. (18) Intelligo *cum* fletu. Nam de ellipsi Hand. II. 156., Ellendt. *Brut.* 89., Garaton. *p. Mil.* 16., Soldan. *p. Lig.* 144., seq., Kritz. ad Sallust. *J.* 293., Wopkens. *M. Obss. N.* X. 105., seq., Lochner. *Obss. ad Caes.* 30. (19) Sc. *quisquam*: vv. Manut. *p. Quint.* 26., *p. Rosc. C.* 2., *p. Flacco* 20., Gronov. *Obss.* iv. 2., Ochsner. 149. De forma autem *faxit* Zumpt. § 161., Madvig. *Opuscc.* II. 75., seqq. Ceterum exstat complementum versiculi *Tusc.* i. 15. 34. (20) *non e. l. m. c.* aliquot, frustra: v. ad *de Off.* i. 13. 39.; adde *de Or.* iii. 24. 92., *Orat.* 41. 140., *in Verr.* iii. 72. 168., *ad F.* i. 9. 18., *ad A.* i. 18. 3., v. 21. 1., x. 8. 1. (21) Sc. *eam*: Zumpt. § 765.

74. (1) Cf. § 72. (2) *-ti* aliquot, male: cf. *Lael.* 3. 12. (3) Hand. I. 88. 3.; adde *Tusc.* i. 34. 83., *Lael.* 15. 53. (4) Del. 1.: v. ad 10. 32. (5) *aut o. est aut n. est* 2. Cf. 19. 67. (6) I. e. ante tempus factitatum atque consuetum: vv. Beier. *de Off.* I. 245., Gies. *de D.* 314. Ad rem autem adhibe *Tusc.* i. 30. 74., 31. 75.: v. Beier. *de Off.* I. 62. (7) Hand. I. 21. 3.; adde *in Verr.* ii. 34. 83., *ad F.* vi. 22. 2., xiii. 21. 1. (8) V. ad *de Off.* iii. 5. 22.; adde *in Verr.* p. 14., 19., 109., 201., 287., 292., 359., 474., 475., 603., 624., cet., ed. Z., *ad F.* p. 55., 62., 68., 69., 72., 80., 100., 102., 108. bis, 114., 120., 121., 124., cet., ed. Or. (9) I. e. praeparatione: v. supra ad "*meditatum.*" (10)—(10) *animus tranquillus esse non potest* 2. a pr. m. (11) *p. nemo* R.: v. ad 4. 12. e. (12) Sic 1., 2.; v. Hand. II. 399. 5.; vulg. *m. enim c. e.*: cf. *Tusc.* i. 5. 9. (13) I. e. et incertum est an id hoc ipso die *facien-*

die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens[15] qui[16] poterit animo consistere[17]? De qua non ita[18] longa disputatione[19] opus esse videtur, quum recorder, non[20] L. Brutum[21], qui in[22] liberanda patria est interfectus[23]; 75. non duo[1] Decios[2], qui ad voluntariam mortem cursum[3] equorum incitaverunt; non M. Atilium[4], qui ad supplicium est profectus[4], ut fidem hosti datam conservaret[4]; non duo[1] Scipiones, qui iter Poenis vel[5] corporibus[6] suis obstruere voluerunt[7]; non avum tuum, L. Paullum, qui morte luit collegae in[8] Cannensi ignominia[9] temeritatem; non M. Marcellum, cujus interitum ne crudelissimus[10] quidem hostis[11] honore[12] sepulturae carere passus est[13]; sed legiones[14] nostras[15], quod scripsi in Originibus[16], in eum saepe[17] locum[18] profectas alacri animo[19] et erecto[20], unde redituras[21] numquam[21] arbitrarentur[22].

dum sit. De intercisa orat. ad 2. 5.; de ellipsi autem ad 16. 58. Sic equidem accipio. Vulgo autem ita accipiunt, ut *id incertum* jungant, subaudientes *sit moriendum;* qua ratione abundat fere *id.* (14) Sic R., Ciz., B.: vulg. *eo.* (15) I. e. qui timet: v. ad 11. 38. (16) Heindorf. *de N. D.* 40., Beier. *de Off.* II. 32. (17) Cf. *Philipp.* ii. 28. 68., *de D.* ii. 72. 149. (18) Hand. III. 490. 18. (19) Cf. *Tusc.* i. 37. 89. (20) I. e. non dico: Hand. IV. 282. 13. (21) De quo *Tusc.* i. 37. 89. Notat autem O. duplex verbi regimen, primum simplicis acc., deinde accusativi c. infin., conferens *ad A.* xiv. 21. 2., "*narrabat,*" et laudans Jahn. ad Virg. *Ecl.* vi. 71; add. Kritz. ad Sallust. *C.* p. 31.: cf. 10. 34., "*audire;*" *de F.* iii. 7. 25., "*complectitur;*" *de L.* i. 22. 58., "*docuit.*" (22) Hand. III. 258. 15.: cf. *Parad.* i. 1. 12. (23) *-emptus* 1.

75. (1) Moser. *Tusc.* I. 380., Osann. *de Rep.* 468. (2) Noluit nepotis Decii rationem habere, ut etiam *de D.* i. 24. 51. (3) V. ad 1. 3. e., 15. 51. (4)—(4) Cf. *de Off.* iii. 27. 100. (5) Ochsner. 125. (6) Cf. *Parad.* i. 2. 12. (7) Cf. 6. 20. (8) I. e. Cannensis ignominiae: v. ad 9. 28. (9) Cf. Sueton. *Aug.* 23., "Graves *ignominias* cladesque." (10) Cf. *de Off.* i. 12. 38. (11) Cf. *in Verr.* ii. 21. 51. (12) Cf. Virg. *Aen.* vi. 333., x. 493., Ovid. *Trist.* iii. 3. 45. (13) Liv. xxvii. 28. (14) Cf. *Tusc.* i. 42. 101. Exemplum e Catone servavit Gell. iii. 7. (15) Abundat pron.: cf. *Tusc.* locum: "Sed quid duces et principes nominem, quum *legiones* scribat Cato saepe —?" Scribendum ergo *legiones novas*, sicut re vera bello Punico, quotannis ferme exercitibus deletis, novis legionibus est dimicatum. Et nota mox "*adolescentes.*" (16) V. ad 11. 38. (17) *in e. esse l. saepe* 2. (18) Cf. *p. Lig.* 9. 28., u. v. Beneckeus. (19) V. ad 1. 1. Cf. *de F.* i. 17. 57. (20) Cf. *ad*

Quod igitur adolescentes[23], et ii quidem non solum indocti, sed etiam rustici, contemnunt, id[24] docti senes extimescent? 76. Omnino[1], ut mihi quidem videtur, rerum[2] omnium satietas vitae facit satietatem. Sunt pueritiae certa studia: num[3] igitur ea desiderant[4] adolescentes? Sunt ineuntis[5] adolescentiae: num[3] ea constans[6] jam[7] requirit[8] aetas, quae media dicitur? Sunt etiam hujus[9] aetatis: ne[10] ea quidem[10] quaeruntur[11] in[12] senectute. Sunt extrema quaedam studia senectutis: ergo, ut superiorum aetatum studia occidunt, sic occidunt[13] etiam senectutis. Quod quum evenit[14], satietas vitae tempus maturum[15] mortis affert.

XXI. 77. Equidem[1] non video[2], cur, quid ipse[3] sentiam[4] de morte, non audeam vobis[5] dicere: quod[6] eo melius mihi cernere[7] videor[8], quo ab eo[9] propius[10] absum[10]. Ego vestros patres, P. Scipio[11], tuque, C. Laeli[11], viros clarissimos mihique amicissimos, vivere arbitror[12], et eam quidem vitam[13], quae est sola[14] vita nominanda. Nam, dum sumus in his inclusi compagibus[15] corpo-

Herenn. ii. 19. 29. Sed non sequitur fuisse afflictas antea: v. Dietsch. ad Sallust. *J.* 184. (21) Sic 2., Bas., Trev.: vulg. *u. se numquam.* De pron. omisso v. ad 9. 30.; ad postpos. autem adv. cf. *Philipp.* ii. 16. 40., iii. 9. 24., xiii. 19. 43., *ad F.* xi. 9. 2. (22) De conjunctivo Etzler. in Jahnii *Ann. Philoll.* 1829. p. 219. (23) Np. quibus vita carior esse debet. (24) Sc. mortem: cf. *p. Arch.* 5. 10., *de F.* v. 21. 59.

76. (1) Hand. IV. 378. 10. (2) Al. *studiorum*, ex seqq. (3) Cf. 6. 19. (4) Cf. 9. 27. (5) Sic cum multis 2., omisso *et.* (6) Cf. 10. 33. (7) Hand. III. 143. 20. (8) Cf. 10. 33. (9) Np. mediae. (10)—(10) Nota *ne—quidem* post *num.* (11) *requir.* 1.: v. ad 1. 2. (12) Cf. 9. 28., 10. 34. (13) Del. 1.; *s. e. occ.* 2. (14) *-erit* 1., 2.: v. Matth. *p. Mur.* 3. 8. (15) *t. m. aff. ma.* 1.

XXI. 77. (1) *Non enim v.* R., frustra: cf. *de Or.* i. 14. 61.: v. ad 7. 21. (2) Cf. *de F.* v. 5. 12., *de D.* ii. 59. 121. (3) *i. q.* aliquot. (4) Cf. *de Or.* i. 14. 61., 44. 195., ii. 4. 15., 10. 40., 90. 365. (5) Om. edd. aliquot. (6) Np. quod sentio de morte. (7) Saepe de animo dicitur; v. Nizol.: cf. 23. 82. (8) Cf. *de Rep.* ii. 11. 22., *Lael.* 5. 19., 8. 27., 9. 29., supra 19. 71. (9) Dedit neutrum G., sed doctis non probavit. Igitur cf. *de F.* iii. 6. 21., u. v. Madvig., v. 13. 37., *Tusc.* v. 13. 39., *de L.* i. 16. 45., ubi Bakius. (10) Hand. IV. 601. 3.; adde *Tusc.* i. 12. 26. (11)—(11) V. ad 2. 4.: cf. *Lael.* 27. 100. (12) Cf. *Acad.* ii. 47. 146. (13) Cf. *in Verr.* ii. 47. 118., *p. Clu.* 61. 170., *de L.* fragm. ap.

ris[16], munere quodam necessitatis[17] et gravi opere[18] perfungimur: est enim animus coelestis ex altissimo domicilio[19] depressus et quasi demersus in terram, locum divinae naturae aeternitatique contrarium[20]. Sed credo deos immortales sparsisse[21] animos in corpora humana, ut essent qui terras tuerentur[22] quique coelestium ordinem contemplantes[23] imitarentur[24] eum[25] vitae modo[26] atque constantia. Nec me solum ratio[27] ac disputatio[27] impulit, ut ita crederem, sed nobilitas[28] etiam summorum philosophorum[29] et auctoritas[30]. 78. Audiebam[1] Pythagoram[2] Pythagoreosque[2], incolas[2] paene nostros, qui essent[3] Italici[4] philosophi quondam nominati, numquam dubitasse, quin ex[5] universa mente divina delibatos animos[5] haberemus[6]. Demonstrabantur[7] mihi praeterea, quae Socrates[8] supremo vitae die de immortalitate animorum disseruisset, is[9], qui esset[10] omnium sapientissimus[11] oraculo Apollinis judicatus. Quid multa[12]? sic[13] mihi persuasi[13], sic sentio, quum tanta celeritas[14] animorum[15] sit, tanta memoria[16] praeteritorum futurorumque pru-

Lactant. v. 8.: vv. Zumpt. § 384., Vechner. *Hellenolex.* p. 316., seqq., ed. Heus. (14) Adhibe *Tusc.* i. 31. 75., *de Rep.* vi. 14. (15) Cf. Vellei. ii. 127. (16) De num. sing. ad 22. 81. (17) Cf. 2. 4. (18) Cf. *Tusc.* i. 28. 70., *de L.* ii. 3. 6. (19) Cf. *Tusc.* i. 11. 24., *de L.* i. 9. 26. (20) Cf. *Tusc.* i. 22. 51. (21) Quasi semina. (22) Cf. *de Rep.* vi. 15. (23) Cf. *de N. D.* ii. 14. 37.: v. Beier. *de Off.* i. 325., seq. (24) Expressisse, monet G., Plat. *Timae.* 338. Bip. (25) V. ad *de Off.* i. 32. 118. (26) I. e. moderatione: cf. *de Or.* i. 15. 67., *de Off.* i. 27. 93., 29. 104. (27)—(27) Cf. *de F.* i. 9. 30. (28) Cf. *Tusc.* iv. 1. 2. (29) V. ad 1. 1. (30) Cf. *Tusc.* i. 16. 38., *Lael.* 4. 13.

78. (1) Mavult dicere quam *legeram;* cf. *Lael.* 13. 45.: v. ad 5. 13. Sic etiam mox "*Demonstrabantur.*" (2) Cf. *Tusc.* i. 16. 38., iv. 1. 2., *Lael.* 4. 13. (3) De ordine Klotz. *Lael.* 89. (4) *ita soli?* cf. *Tusc.* i. 16. 38., v. 3. 8. Jam vero ad *ita* cum epexegesi licet *p. Arch.* conferre 5. 11. (5)—(5) Cf. *Tusc.* v. 13. 38., *de N. D.* i. 11. 27., *de D.* i. 49. 110.; v. Stalbaum. ad Plat. *Phileb.* 54. e. (6) Cf. *de N. D.* ii. 6. 18., *de D.* i. 49. 110. (7) Supra ad "*Audiebam.*" (8) Lege *p. Scauro* § 4., *Tusc.* i. 29. seq. (9) V. ad 4. 10. (10) De conj. v. K., idemque *Lael.* 173. (11) Cf. *Acad.* i. 4. 16., *Lael.* 2. 10., 4. 13. (12) Beier. *de Off.* II. 335. seq.; adde *in Verr.* iv. 27. 62., 66. 149., *Philipp.* ii. 45. 116., *ad A.* i. 14. 3. et 4. (13)—(13) Cf. *de Or.* i. 20. 93., *p. Mur.* 3. 7.

dentia[17], tot artes[18] tantae scientiae[19], tot inventa[20], non posse eam naturam, quae res eas contineat, esse mortalem[21]; quumque semper[22] agitetur[22] animus nec principium motus habeat, quia[23] ipse se moveat[23], ne finem quidem habiturum esse motus, quia numquam se ipse sit relicturus[24]; et, quum simplex[25] animi[26] natura[26] esset[27] neque[28] haberet in[29] se[29] quidquam[30] admixtum[25] dispar sui[31] atque dissimile, non posse eum dividi[25]; quod si non possit[32], non posse interire; magnoque esse argumento[33], homines scire pleraque ante, quam nati sint, quod jam[34] pueri, quum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant[35], ut eas non tum primum accipere[35] videantur, sed reminisci[36] et recordari[36]. Haec Platonis[37] verti[38].

XXII. 79. Apud[1] Xenophontem[2] autem[3] moriens[4] Cyrus major haec dicit[5]; "Nolite[6] arbitrari, o[7] mihi

(14) Cf. *Tusc.* i. 19. 43. (15) Del. 1.: v. ad 10. 32. (16) Cf. *de F.* ii. 34. 113., *Tusc.* i. 24. 57., 26. 65. (17) Nonius 41., seq., Moser. *de Rep.* 457. (18) Lege *Tusc.* i. 25. (19) Gen. sing., monente Schuetzio; add. Frotscher. ad Muret. I. 117. Etsi dissentit K. (20) Cf. *Tusc.* i. 25. 61., 26. 65. (21) Cf. *de Rep.* vi. 24. (22) Cf. *Tusc.* i. 23., *de Rep.* vi. 25. (23)—(23) Nota *quia* cum conj. in or. pendente. Mox iterum. (24) Cf. *de Rep.* vi. 25. (25)—(25) Cf. *Tusc.* i. 27. 66., 29. 71. (26) I. e. *animus;* itaque infra est *eum:* v. ad *de N. D.* i. 17.; adde inf. 22. 80. (27) Bene Dietrich. *Qu. Gr.* 13.: "Media in oratione quum meminisset, haec eadem esse Platonis, subito mutat verbi tempus." (28) Exegetice. (29) Del. 1. (30) *aliquid* 1.: cf. *de F.* ii. 7. 21., 27. 87.: v. Matth. *in Cat.* i. 6. 15. Utrumque positum est *Brut.* 9. 35. (31) *disparque suique diss.* 1.: *dispar suique diss.?* v. ad 1. 1. De gen. autem interpos. item ad 1. 1. (32) Sc. *fieri:* Goerenz. *Acad.* I. 48., Madvig. *de F.* 767., Moser. *Tusc.* I. 82., Gies. *de D.* 324., Beier. *de Off.* II. 132., Ochsner. 103.; adde *ad F.* i. 7. 7., *ad A.* xi. 7. 3., 14. 3. (33) Buechner. *p. Rosc. A.* 255., Gies. *de D.* 289. (34) Hand. III. 119. 12. (35)—(35) Cf. *p. Mil.* 4. 10. (36)—(36) Cf. *Tusc.* i. 24. 57, 58. (37) *Phaedr.* 165. et 318. Bip. (38) I. e. Haec verti, quum essent Platonis; Haec sunt Platonis, a me versa: v. ad 1. 3. Cf. *de D.* i. 29. 61., "Haec verba ipsa Platonis *expressi;*" h. e. Haec sunt verba ipsa Platonis a me expressa. Et sic scribendum putavi: vulg. *Haec Platonis fere,* codd. variantibus *vere, ferunt.* Ceterum ad ipsum *vertendi* verbum cf. *de F.* i. 3. 7., v. 18. 49., *Tusc.* ii. 11. 26.; adde emend. nostram *de N. D.* ii. 25., "Euripides autem, ut multa praeclare, sic hoc: *verti* enim."

XXII. 79. (1) Cf. 9. 30. (2)

carissimi filii, me, quum a vobis discessero, nusquam aut nullum[8] fore. Nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis; sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelligebatis. Eumdem[9] igitur esse creditote, etiam si nullum[10] videbitis[9]. 80. Nec vero clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum[1] ipsorum animi efficerent, quo diutius[2] memoriam sui[3] teneremus[4]. Mihi quidem numquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus[5], vivere, quum exissent ex iis, emori; nec vero, tum[6] animum esse insipientem, quum ex insipienti[7] corpore evasisset; sed, quum omni admixtione corporis liberatus purus et integer esse coepisset, tum esse sapientem. Atque etiam, natura[8] hominis[8] quum[9] morte dissolvitur, ceterarum[10] rerum, perspicuum est[11], quo quaeque discedat[12]; abeunt enim illuc omnia[13], unde orta sunt; animus autem[14] solus, nec, quum adest, nec, quum discedit, apparet. Jam vero[15] videtis, nihil esse tam simile[16], quam morti somnum[17].

Cyrop. viii. 7. 17. (3) Hutter. *Lael.* 51. (4) Cf. 9. 30. (5) De temp. praes. ad 20. 73.: cf. *Tusc.* ii. 10. 23. (6) Zumpt. § 586. c. (7) Ellendt. *de Or.* II. 33. (8) I. e. nullo modo, nulla ex parte, et sic mox iterum: plura mox ad Ciceronianum nostrum § 181. (9)—(9) Haec non habet X. (10) Supra ad h. §.

80. (1) Del. G., frustra. (2) Hand. II. 290. 10.; adde *de Or.* iii. 25. 98. et 99., *Brut.* 67. 236., *ad F.* vi. 13. 3., *de Rep.* i. 44. 68., 45. 69., *Lael.* 19. 68., *de Off.* ii. 21. 75., Sallust. *C.* 39., ubi vide. (3) V. ad 20. 72. (4) *tuerentur* Graev. ex uno, nim. in pron. haerens. (5) I. e. quae essent mortalia: sic mox *insipienti:* cf. 13. 44. (6) Inclusit G., frustra. (7) I. e. quod insipiens; ut supra paulo "*mortalibus.*" (8) Sive *homo;* cf. *de F.* v. 11. 33., "si quando *naturam hominis* dicam, *hominem* dicere me:" v. ad 21. 78. (9) Sic 2.: vulg. *quum h. n.:* v. ad 16. 55. (10) V. ad 1. 3. (11) V. ad 2. 5. Male ceperat Beier.: v. Madvig. *Opuscc.* I. 402. n. (12) Sic Manut., Lang., Lamb., Dr. 4.: vulg. *-ant,* male: v. Zumpt. § 367. Contulit autem G. Eurip. *Suppl.* 532. (13) Wopkens. *LL. TT.* 93. [129. *H.*] et *M. Obss. N.* X. 161., Zumpt. *Verr.* 332, seq., Moser. *Parad.* 50., Bakius *de L.* 290., nos *de D.* 123. b, Cortius ad Sallust. *C.* 249. b. (14) *vero* E. Neutro opus est: cf. *Lael.* 6. 22., 15. 55.; add. Hand. I. 567. 7. (15) *enim* 2.: v. Hand. III. 150. (16) Np. alteri rei. Vulgo *nihil esse morti tam simile;* quasi plures sint res

81. Atqui[1] dormientium[2] animi maxime declarant divinitatem suam: multa enim, quum remissi et liberi sunt[3], futura prospiciunt[3]. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, quum se plane corporis[4] vinculis[5] relaxaverint[6]. Quare, si haec ita[7] sunt, sic[8] me[9] colitote[10], inquit[11], ut[8] deum[12]; sin una[13] est interiturus animus cum[13] corpore[14], vos tamen deos verentes, qui hanc[15] omnem pulcritudinem[16] tuentur et regunt, memoriam[17] nostri pie inviolateque servabitis[17]."

XXIII. 82. Cyrus quidem haec moriens. Nos, si placet[1], nostra[2] videamus[3]. Nemo umquam mihi,

morti similes. Fluctuant codd.: *n. morti e. t. s., n. e. t. morti s.* Atque ego plane nomen *morti* ad alterum membrum traduxi: cf. *de Or.* iii. 9. 32. et *Brut.* 56. 204., 82. 285., "*dissimile;*" *Orat.* 10. 34., "*distans;*" et 57. 194., "*inimicius;*" *in Verr.* v. 4. 8., "*conjunctum;*" Sallust. *J.* 10. 5., "*amicior.*" Integram autem formam habes *Philipp.* ii. 37. 94., *de L.* i. 10. 29. Sane non ut interpres in his versatur Cic. neque alibi solet: vide *de Opt. Gen.* 5. 14. (17) V. ad 1. 1.

81. (1) Assumptio: Bakius *de L.* 313. (2) Adhibe *de D.* i. 29., seq., 51. 115. (3)—(3) Sc. animi; sed cave etiam *dormientium* repetas: sic enim *sint*, non *sunt*, scribendum foret. Neque raro genitivus antecedentis sic quasi deponendus est: cf. *ad F.* v. 16. 6., "*temporis* medicinam, *quam* —;" *Tusc.* iv. 13. 31., "velocitas *corporis, quae* —." (4) Np. sui quisque: v. Gernh. ad *Lael.* 4. 13. Contra 6. 15. (5) *vinclis* 2.: v. Zumpt. *Verr.* 833., seq., Soldan. *p. Deiot.* 174., Goerenz. *de L.* 195. b, Beier. *Lael.* 23. (6) *laxav.* 1.: cf. 3. 7., *de Rep.* vi. 15. e. (7) Cf. 11. 35. Sed noluit Xenophontis vertere epexegesin. (8)—(8) V. ad 4. 10. (9) I. e. animum meum. Nim. "mens cujusque, is est quisque:" *de Rep.* vi. 24. (10) Np. praecepta mea servantes. (11) Addidit K.; accedit 2.: cf. 3. 8.: v. Hottinger. *de D.* i. 57. e.; addit Or. Oudend. ad Sueton. *Tib.* 385., Wolf. ad ejusd. *Caes.* 32. (12) Compensat quam Xenophontis supra neglexit epexegesin. Ad rem cf. *de F.* ii. 34. 114., v. 20. 57., *Tusc.* i. 26. 65., v. 13. 38., *de Rep.* vi. 24., *de L.* i. 22. 59., *de D.* i. 49. 110. (13)—(13) Cf. *ad F.* xiv. 4. 5., *Lael.* 10. 33., 27. 104., nonnulla apud Nizol.; add. Kritz. ad Sallust. *C.* 105. (14) Contra ac supra, in duplici hypothesi Xenophontea, priore parte omissa servat alteram. (15) Sc. quam videmus; δεικτικῶς. (16) *p. mundi* 2. Multa autem noluit vertere. (17)—(17) Istud quoque, credo, facturi erant, si quidem praeceptum Cyri apud X. servarent. Sed non est hoc quidem X. vertere. De temp. autem fut. Zumpt. § 586. a.; adde *ad F.* ix. 22. 5., xv. 18. e.

XXIII. 82. (1) Cf. 5. 15. (2) Beier. *de Off.* II. 368.; adde *de D.* i. 26. 55. (3) Cf. *de F.* v. 21. 58., *Tusc.* iv. 31. 65., *de N. D.* i. 40. 110., iii. 25. 65., *de D.* i. 22. 43., ii. 9. 22., *Lael.* 11. 36., *de Off.* iii.

Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum aut duos[4] avos, Paullum et Africanum, aut Africani patrem aut patruum aut multos[5] praestantes viros, quos enumerare non est necesse[6], tanta esse conatos, quae ad posteritatis[7] memoriam pertinerent, nisi animo cernerent[8], posteritatem ad se pertinere[9]. An censes[10], ut[11] de me ipso aliquid more senum[12] glorier[13], me tantos labores[14] diurnos nocturnosque domi militiaeque suscepturum fuisse, si iisdem finibus[15] gloriam meam, quibus vitam, essem[16] terminaturus? Nonne melius multo[17] fuisset otiosam aetatem[18] et quietam[19] sine ullo labore et contentione traducere[20]? Sed[21], nescio[21] quomodo[21], animus erigens se posteritatem ita[22] semper prospiciebat, quasi, quum excessisset e[23] vita, tum denique[24] victurus[25] esset. Quod quidem ni ita[26] se haberet[27], ut[28] animi immortales essent, haud optimi[29] cujusque animus[30] maxime ad immortalitatem[31] gloriae[31] niteretur. 83. Quid[1], quod sapientissimus quisque aequissimo[2] animo moritur, stultissimus[3] iniquissimo[4]? Nonne vobis videtur is animus,

28. 103., supra 5. 15. e. (4) Cf. 9. 29. (5) Sc. *alios:* v. ad 16. 55.: cf. *de Or.* ii. 37. 155., *Brut.* 81. 282. (6) Cf. 9. 30. (7) Cf. *Tusc.* i. 15. 35. (8) Cf. 21. 77. De imperf. autem Moser. *Tusc.* I. 92., II. 164.; add. Meyer. *Brut.* 196., Matth. *in Cat.* ii. 2. 3., Wernsdorf. *p. Mil.* 209., Bakius *de L.* 634., Beier. *Lael.* 21. (9) Cf. *Lael.* 4. 13., Plat. *Sympos.* c. 27. (10) Cf. *Brut.* 50. 186., *ad F.* ix. 26. 1. (11) Cf. 17. 59. (12) *-ium* 2.: v. Arntzen. ad Aurel. Vict. 131. et 599. Cf. 9. 30. e. (13) *loquar*, nescio unde, Forcell. in *Senex.* Cf. 10. 32. (14) Cf. 10. 32., *in Verr.* v. 70. 180., *de Rep.* i. 1. 1. (15) Cf. *p. Rab., P. R.*, 10. 29., *p. Arch.* 11. 29., *Philipp.* xiv. 12. 32., *Tusc.* i. 15. 32. (16) Si *cernerem animo*, si arbitrarer esse me terminaturum. Cf. *Tusc.* i. 24. 56. e., "*esset*" = *putarem esse.* (17) V. ad 2. 6. (18) V. ad 1. 1. (19) Cf. 7. 22. (20) Cf. *Tusc.* iii. 11. 25. (21) Cf. *Tusc.* i. 15. 33. (22) V. ad 11. 35. (23) *de* 1.: cf. *Lael.* 4. 15. (24) I. e. demum; v. Hand. II. 275. 1., Ellendt. *de Or.* II. 318. Contra Bakius *de L.* 479. (25) Cf. 21. 77., *Tusc.* i. 31. 75. e. (26) Cf. 11. 35. (27) Cf. 18. 65. (28) Cf. 5. 13. (29) Cf. *Tusc.* i. 15. 33. et 35. (30) H. e. omnino *optimus quisque:* vv. Wopkens. *M. Obss.* VI. 325. et *M. Obss. Nov.* VIII. 848., X. 31., 160., 161., Scheller. *Obss.* 12., nos *de N. D.* ii. 38., *de D.* i. 57., *de Off.* i. 4. 13.; adde *Lael.* 9. 29., 13. 47. (31) *-tis -am* multi, male: cf. *Philipp.* ii. 13. 33.

83. (1) Cf. 8. 26. (2) *a. ae.* 2.: Zumpt. *Verr.* 943.; adde ibid. ii.

qui plus cernat[5] et longius, videre se ad meliora proficisci; ille[6] autem, cujus[7] obtusior sit acies, non[8] videre[8]? Equidem[9] efferor[10] studio patres vestros, quos colui[11] et dilexi[11], videndi; neque enimvero[12] eos solum[13] convenire[14] aveo[15], quos ipse cognovi[16], sed etiam illos[17], de quibus audivi[18] et legi[18] et ipse conscripsi[19]. Quo[20] quidem me proficiscentem[21] haud[22] sane quis facile[22] retraxerit[23] neque[24] tamquam[25] Peliam[26] recoxerit. Et[27], si[28] quis deus mihi largiatur[29], ut ex[30] hac aetate[31] repuerascam[32] et in cunis vagiam[33], valde recusem. Nec vero velim quasi decurso[34] spatio[35] ad carceres a calce[36] revocari. 84. Quid enim vita ha-

56. 139., *ad A.* ii. 4. 2. Cf. *Tusc.* i. 45. 109., iii. 29. 72. (3) *stultus* 2.: v. ad *de N. D.* i. 21., ii. 56. (4) Cf. *Tusc.* ii. 2. 5. (5) V. ad 1. 1., 21. 77. (6) Nota variatum pron.; et sic mox iterum: cf. *de Or.* iii. 41. 163., *Philipp.* xi. 4. 9., *de N. D.* ii. 16. 42.; add. Gies. *de D.* 66. (7) *cui* 2., frustra. (8) De verbo cum negandi particula geminato Mueller. *p. Sext.* p. 22., Matth. *p. Mil.* 9. 26., Beier. *Lael.* 99., nos *de Off.* i. 16. 50., Kritz. ad Sallust. *J.* 463., Mahn. *Misc. Lat.* 67.; adde *de Or.* i. 54. 231., 53. 215., iii. 48. 186., *in Verr.* Act. I. 14. 41., et Accus. ii. 59. 145., iii. 94. 220., *ad A.* ii. 2. 3., *de Rep.* iii. 9. 16., 10. 17., *de N. D.* i. 26. 74., *Lael.* 5. 19., 15. 55. (9) Cf. 7. 21. (10) Cf. *ad A.* i. 8. 2., *Lael.* 15. 54. (11) Cf. 8. 26. (12) Edd. quidem *vero;* codd. autem mei *enim.* Ego utrumque conjunxi: cf. *ad A.* xv. 19. 2., "Hoc *enimvero* nunc discere *aveo.*" Solent autem librarii alterutrum omittere: Hand. II. 409. (13) *-os* 1., 2.: v. ad 11. 36. (14) Cf. 10. 32. e.; add. Nonius 270., seq. (15) Supra ad "*enimvero.*" (16) Nonius 276. (17) Supra ad h. §. Ad rem adhibe *Tusc.* i. 41. 98. (18)—(18) Cf. 6. 20., *de Or.* i. 21. 95. (19) Cf. 1. 1. e. (20) I. e. Ad quos: cf. *in Verr.* iv. 18. 38. (21) V. Nizol. (22)—(22) Cf. 13. 44. (23) Tamquam ex itinere: cf. *Philipp.* vi. 4. 10.: vv. Cortius ad Sallust. *C.* 39. 5., Wopkens. *M. Obss.* VI. 307. (24) *neve* aliquot: vv. Scheller. *Obss.* 57. et 147., Zumpt. *Verr.* 439., Beier. *de Off.* II. 194. (25) 'Neque recoxerit, quemadm. P. recoxit Medea: v. ad 2. 5. (26) Videtur Plaut. sequi, *Pseud.* iii. 2. 81., personae inservientem, ut credit Muretus, *VV. LL.* vi. 10., Aesonisque et Peliae res permiscentem. Quamquam bene monet idem V. C., interdum habere aliquid etiam gravitatis in magnis viris minus accuratam talium rerum cognitionem. (27) Sic codd. et Nonius: nam edd. *Quod si.* (28) Cf. 11. 38. (29) I. e. velit largiri: v. ad 4. 11. (30) Cf. 19. 71. e. (31) *ex h. vitae ae.* 1.: *vieta?* cf. 2. 5. (32) Nonius 165. (33) Significantius verbum pro verbo substantivo: vv. Cortius ad Sallust. *J.* 110. 8., Scheller. *Obss.* 285., Bakius *B. C. N.* V. 27, 28. (34) Ellendt. *de Or.* II. 2. (35)

bet commodi[1]? quid non potius laboris[1]? Sed habeat[2] sane[3]: habet certe[4] tamen[4] aut satietatem[5] aut modum[5]. Non lubet enim mihi deplorare[6] vitam[6], quod multi[7] et ii docti saepe[7] fecerunt[8]; neque me[9] vixisse poenitet, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem[10]: et ex vita ita[11] discedo, tamquam[11] ex hospitio, non tamquam ex domo: commorandi[12] enim natura deversorium[13] dedit, non habitandi[14]. O praeclarum diem, quum[15] ad illud divinum[16] animorum concilium[17] coetumque[17] proficiscar, quumque ex hac[18] turba[19] et colluvione[20] discedam! Proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi, verum etiam ad Catonem[21] meum; quo viro[22] vir[22] melior[23] natus[24] est[24] nemo[25], nemo pietate praestantior. Cujus a me corpus crematum est (quod contra[26] decuit[27] ab illo meum[28]); animus vero non me deserens, sed respectans, in ea profecto[29] loca discessit[30],

Sustuli distinct., ut *quasi* ad totam pertineat rem. (36) Cf. *Lael.* 27. 101.

84. (1)—(1) Cf. *Tusc.* i. 31. 76., 34. 83, 84. (2) Sc. aliquid; np. commodi. (3) Cf. *Acad.* ii. 32. 105., *Tusc.* ii. 5. 14. (4) Hand. II. 26. 16. (5)—(5) Cf. *ad F.* ix. 26. 1. (6) Cf. *Tusc.* i. 31. 75. e., 34. 83. (7) Moser. *Tusc.* I. 251., nos *de Off.* i. 22. 74.; adde *in Verr.* v. 50. 131., 57. 147., *p. Mil.* 11. 31., *p. Deiot.* 2. 7., *de Rep.* iii. 30. 42., *de N. D.* ii. 65. 163., *Lael.* 1. 2. (8) Adhibe *Tusc.* i. 34. 83. (9) Del. 1. (10) I. e. ut non frustra natus fuerim, ut existimo: v. ad 2. 4. (11)—(11) Hand. III. 469. 2.; adde *p. Rosc. A.* 32. 91., *de Off.* ii. 13. 44. (12) I. e. ad comm.: cf. *de Off.* i. 33. 119., ii. 1. 4. (13) Ita per *de* plerique hodie; non item Ellendt. *de Or.* I. 235. (14) Frustra Ern. addit *locum dedit.* (15) I. e. eum, qui tum erit, quum—: cf. *Philipp.* x. 4. 8., *ad A.* xvi. 11. 1., *Lael.* 3. 12.: v. ad 20. 72. (16) *-norum* 1., ut saepe fluctuat adj. (17) Cf. *de Rep.* vi. 13. (18) Cf. *de D.* ii. 2. 4.: v. ad 5. 14. (19) Nonius 524. (20) Idem 82. (21) De quo *Tusc.* iii. 28. 70., *Lael.* 2. 9., supra 6. 15., 19. 68. (22) Sic geminato nomine 2. cum aliquot: cf. *de Or.* ii. 77. 310., *de Fa.* 5. 9.: v. ad 10. 32. (23) Cf. 6. 15. (24) I. e. melior fuit: v. ad § 83. (25) *quo nemo vir* 1.; *n. nemo e.* 2. Ego postposui: v. ad 4. 12. e. De adjective autem posito h. n. Zumpt. § 676; adde *in Verr.* Act. I. 5. 16. et Accus. v. 26. 65., 31. 81. bis, 32. 83., *in Pis.* 15. 36., *Philipp.* ii. 18. 45., 37. 96., *ad F.* viii. 8. 1., xii. 27. 1. (26) Hand. II. 121. 1. (27) Sc. *cremari*: cf. Sallust. *J.* 14. 22. (28) Cf. inscript. apud Ald.: "Quod decuit natam patri praestare sepulto, Hoc contra natae praestitit ipse pater." (29) Cf. 5. 13. (30) *decessit* 2., male: v. Zumpt. *Verr.* 23. et 562., Kritz.

quo[31] mihi ipsi cernebat esse veniendum. Quem ego[32] meum casum fortiter[33] ferre visus sum: non quo[34] aequo[35] animo[35] ferrem[36]; sed[37] me ipse consolabar, existimans[38], non longinquum[39] inter[40] nos[40] digressum[41] et[41] discessum fore. **85.** His mihi rebus[1], Scipio (id[2] enim te[3] cum Laelio admirari solere dixisti), levis[4] est senectus, nec[5] solum non molesta[6], sed etiam jucunda[7]. Quod[8] si[8] in[9] hoc erro, quod animos[10] hominum[10] immortales esse credam[11], lubenter[12] erro[12]; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum[13] vivo, extorqueri volo: sin mortuus, ut quidam minuti[14] philosophi[15] censent[16], nihil sentiam; non[17] vereor[17], ne hunc errorem meum mortui[18] philosophi irrideant. Quod[19] si[19] non sumus immortales futuri, tamen exstingui homini[20] suo[21] tempore optabile est. Nam habet na-

ad Sallust. *J.* 126. (31) Cf. *ad F.* ii. 9. 1. (32) Cf. 3. 7. (33) *fortius* 2. Ad rem Plutarch. in Vita p. 24. (34) I. e. non *eo quod:* vv. Perizon. ad Sanctii *Minerv.* iv. 12. 2., Matth. ad *p. Rosc. A.* 48. 141., Krueger. *de Attract.* p. 260., Hand. IV. 276. 8. (35) Cf. § 83. (36) De subj. Matth. *p. Rosc. A.* 48. 141., *p. Sext.* 64. 135., Zumpt. *Verr.* 406., Garaton. *p. Mil.* 242. ed. Or., Wernsdorf. *p. Mil.* 229., nos *de D.* 138., Frotscher. ad Muret. II. 226., Hand. IV. 279. (37) Exspectes *sed quod:* at vv. Madvig. *Emendd.* 149. et *de F.* 809., Mueller. *de Or.* 234., Ellendt. *de Or.* II. 22., Matth. *p. L. M.* 24. 69., Otto *de F.* 248., Kuehner. *Tusc.* 234. ed. 3., Beier. *Lael.* 51., Cortius ad Sallust. *J.* 5. 1., Hand. IV. 277. (38) Non placet. Fortasse: *me ipse spe consolabar, non —*: cf. *ad A.* xv. 27. 2. (39) Cf. *Lael.* 27. 104. (40) Hand. III. 397. 23. (41) Del. 2.

85. (1) De abl. ad 11. 34. (2) Nota pron. rei praemissum. (3) *c. L. te* 1. Fortasse potest pron. abesse: vv. Matth. *p. Rosc. A.* 22. 61., Zumpt. *Verr.* 27., Cortius *ad F.* 84., Ochsner. 60. (4) Dixerat Scipio quidem *numquam gravem:* v. ad 14. 50. e. (5)—(5) Hand. IV. 301. 28. (6) Cf. 3. 7. e. (7) Cf. 1. 2. (8) Cf. 6. 20. (9) Cf. 2. 5. (10) *animo homines* 2. (11) Q. d., Quod si in hoc quibusdam videor errare. (12) Cf. *Orat.* 13. 42., *Tusc.* i. 17. 39. (13) Hand. II. 315. (14) Cf. *Brut.* 73. 256., *de D.* i. 30. 62. (15) Epicurei. Eosdem notat, opinor, *Lael.* 4. 13. (16) Sc. mortuos nihil esse sensuros. (17) V. Nizol. (18) Jungo cum Weizelio *meum mortui* (cf. *ad F.* xv. 5. 1., "*tuam . . . togati;*" 13. 1., "*tuum . . . adolescentis*"), quod ad id respondeat, quod dixit supra, *dum vivo.* Et hoc mihi dicere videtur: certo scio post mortem meam non esse philosophos, qui quidem digni sint eo nomine, hunc errorem meum irrisuros. Nam Gernhardi aculeum de mortuis philosophis non equidem satis assequor. Quid enim de vivis philosophis, quid de post victuris dicendum? (19) Supra ad h. §. (20)

tura, ut aliarum omnium[22] rerum, sic vivendi[23] modum. Senectus autem aetatis peractio est, tamquam fabulae[24]: cujus[25] defatigationem[26] fugere debemus, praesertim adjuncta satietate[27]. Haec[28] habui[29], de senectute quae[30] dicerem. Ad quam[31] utinam[31] perveniatis! ut ea, quae ex me audistis, re[32] experti probare possitis.

De dat. ad 19. 71. ([21]) Cf. *Brut.* 1. 4. ([22]) Del. 2.: cf. 18. 65. e. ([23]) De gerundio Borgers. *Parad.* 40., Gernh. *Lael.* 132., apud quem pro "*Orat.* ii. 13." scribe *in Verr.* Act. I. 18. 54. ([24]) Cf. 18. 64. ([25]) Sc. aetatis. ([26]) *defect.* Guilelm., frustra. ([27]) Cf. 20. 76. e. ([28]) I. e. Haec sunt quae habui; v. ad 1. 3. ([29]) I. e. Haec novi, Haec mihi in promptu fuerunt; v. ad 5. 13., 19. 68.: cf. *Lael.* 27. 104. ([30]) De postpositione relativi Zumpt. *Verr.* 641. (adde 278., 339., 614., 777., 874.), Garaton. *p. Mil.* 16. p. 213. ed. Or., Moser. *Tusc.* I. 494., II. 103. et 126, Borgers. *Parad.* 32., Gies. *de D.* 83., nos *de N. D.* 102. b, *de Off.* i. 25. 88., 35. 128.; adde *ad F.* p. 55., 65., 79., 81., 99. n., 108., 119., 125., 196., 259., 261., 285., *ad A.* p. 9., 137., 201., 216., 226., 234., 288., 300., 369. ed. Or. ([31]) Cf. 2. 5., 6. 19. ([32]) Cortius ad Sallust. *C.* 20. 10., 35. 1.

EXPLICIT.

INDEX IN NOTAS.

K

6\. 20. (16) "Mihi quidem videtur, in vocibus *poëtae ludo* latere fabulae titulum." (Addere videtur Cic. *poëtae*, dum tam diversi generis scriptorem agnoscit et plerumque a philosophico argumento alieni.)

9\. 29. (10) "Lege omnino — *quamvis consenuerint atque vires defecerint. Etsi ista ipsa defectio* —, omissa voce *virium*." (Vult Cato, opinor, non ipsos istos consenescere posse, sed corpora eorum. Nimirum animus cujusque, is est quisque.)

11\. 34. (9) "Lege *muneribusque*, et dele cum MSS. tuis *non*." (Sane potest quae sequitur enarratio ("*Itaque . . . ne quantum possumus quidem*, cogimur,") aliquid istiusmodi poscere videri. Fortasse: *muneribus omnibus, etiam iis quae* —.)

12\. 40. (15)—(16) "Cf. Eurip. *Tro.* 890."

— 42. (18) "Malim *immanem*." (Haesit amicus meus, ut alibi Madvigius, quasi ex adjectivo quod est *nimius* sequatur, ut ejusdem rei etiam justus quidam modus atque concessus esse possit. At aliquando quasi abundat adj. istud, sicut ejus adverbium saepissime. Quamquam non omnem libidinem, opinor, non modicam aliquam et tolerabilem notandam putavisset Cato.)

13\. 44. (23) "Cur, quaeso, *devicerat?* Cur non *devicit?*" (Recte me admonet V. D. Ergo, opinor, quia accommodandum putavit verbum ad ea, quibus sunt haec interposita, ad ipsum tempus, quo —. Similia plusquamperfecta habent codd. aliquot 19. 69. (10), ubi etiam recipienda putavit Madvig.; similia habet Sallustius; vid. Kritz. ad *Cat.* 24. 1. Eademque ratio est tum imperfecti temporis, tum modi subjunctivi 21. 78. (10), ubi adde nos ad *de Off.* iii. 1. 1.)

— 45. (12) "Propter excusationem legi debet *immodice*." (Equidem excusationem nullam intelligo. Epulabatur Cato plerumque modice, fervore aetatis nonnumquam erumpente.)

19\. 67. ("nullae omnino civitates *fuissent*") "MSS. duo, teste Manutio, *forent;* ut erui possit *floruissent*. Certe sine senibus civitates esse poterant, minime vero florere." (Vult Cato, opinor, salutem civitatium in consilio positam esse; hoc vero in senibus esse.)

— 68. (6) "Mihi vehementer placuit, quod tu rejicis, propter antithesin. (Rejicio vero istam Cl. Madvigii emendationem, quum philologicis rationibus motus, tum sensum ipsum respiciens, qui mihi omni antithesi potior. Quot, quaeso, annos habebat Scipio, quum isto modo philosopharetur?)

— 69. (16) "Haereo. Sententiarum tenor postulare videtur *quod praeterfluxit, interiit*. Ita enim *interiit* et *remanet* probe inter se opponuntur." (Gernhardus sic: "Nam quae res *effluxit*, tamquam flumine temporis abrepta, non est amplius in nostra potestate.")

— 70. "Si quid video, sana ratio postulat: *Ver enim, tamquam adolescentia*, —." (Jam codd. multi isto modo, etiam meus uterque. Quaerit autem Otto, quomodo ver imago possit esse fructuum, et negat verba *significare* et *ostendere* recte tamquam synonyma posita esse.)

In nota 5. ad 3. 7. lege: Sic in *i.* Nam *vetere* Otto, laudans Charis. I. p. 119. ed. P.

